सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन

कार्यक्रम अंदाजपत्रक

२०२४-२५

उद्योग, ऊर्जा, कामगार व खनिकर्म विभाग
(कामगार)

पुस्तक क्रमांक २

शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई

२०२४

कार्यक्रम अंदाजपत्रक
२०२४-२५

उद्योग, ऊर्जा, कामगार व खनिकर्म विभाग
(कामगार)

पुस्तक क्रमांक २

[कामगार आयुक्त, विकास आयुक्त (असंघटित कामगार); प्रबंधक, औद्योगिक न्यायालय; संचालक, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालय; संचालक, बाष्पके संचालनालय आणि संचालक, कै. नारायण मेघाजी लोखंडे महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्था]

उद्योग, ऊर्जा, कामगार व खनिकर्म विभागाने तयार केलेल्या कार्यक्रम अंदाजपत्रकांची यादी

क्रमांक	कार्यक्रम अंदाजपत्रकाचे नाव
१	उद्योग, ऊर्जा, कामगार व खनिकर्म विभाग (उद्योग)
२	उद्योग, ऊर्जा, कामगार व खनिकर्म विभाग (कामगार)
३	उद्योग, ऊर्जा, कामगार व खनिकर्म विभाग (ऊर्जा)
४	उद्योग, ऊर्जा, कामगार व खनिकर्म विभाग (खनिकर्म)

-

कामगार आयुक्त

अ.क्र.	कार्यालय	पृष्ठ क्रमांक
१	कामगार आयुक्तालयाची माहिती	(सात)
२	विकास आयुक्त (असंघटीत कामगार), महाराष्ट्र राज्य, मुंबई	१९
३	संचालक, बाष्पके संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई	२१
४	औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई	३३
५	प्रबंधक, औद्योगिक न्यायालय, मुंबई	४४
६	कै. नारायण मेघाजी लोखंडे, महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्था, मुंबई	५८
७	महाराष्ट्र कामगार कल्याण मंडळ	६३
८	उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग (खुद्द)	६७

कामगार आयुक्तालयांची माहिती

प्रास्ताविक

आंतरराष्ट्रीय कामगार संघटना (ILO) च्या स्थापनेनंतर म्हणजेच एप्रिल, १९२१ मध्ये मुंबई कामगार कार्यालयाची स्थापना करण्यात आली. तद्नंतर १९७९ मध्ये कामगार कार्यालयाची फेररचना करून प्रशासनाच्या दृष्टीने ३ विभाग करण्यात आले. कामगार आयुक्त मुख्य कार्यालय, विभागीय कार्यालय व जिल्हा कार्यालय.

उद्योग, ऊर्जा व कामगार या विभागांतर्गत कामगार कक्षाचे अधिपत्याखाली कामगार आयुक्त, विकास आयुक्त (असंघटीत कामगार), संचालक, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य, संचालक, बाष्पके व धुम्र उपद्रव, संचालक, महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्था आणि प्रबंधक, औद्योगिक न्यायालय हे प्रमुख विभाग येतात. कामगार आयुक्त हे कामगार कार्यालयाचे प्रमुख असून त्यांचे मुख्य कार्यालय कामगार भवन सी-२०, ई-ब्लॉक, बांद्रा कुर्ला संकुल, बांद्रा (पूर्व), मुंबई ४०० ०५१ येथे आहे.

कामगार आयुक्त कार्यालयाच्या कामाच्या कार्यपद्धती :-

(१) कामगार विषयक बाबी, ज्यात कामगार व मालक यांच्यातील वाद/विवाद, संप, टाळेबंदी, श्रमिक संघाची नोंदणी, कामगार विषयक सांख्यिकी माहिती, ग्राहक मूल्य निर्देशांक व सामाजिक आर्थिक पाहणी तसेच असंघटीत कामगारांना संघटित कामगारांप्रमाणे लाभ देणे, कायद्यांचे संरक्षण व त्यांचे राहणीमान उंचावण्याच्या दृष्टीने प्रयत्न करणे, याशिवाय विकास आयुक्त (असंघटीत कामगार) यांचे कार्यालयातील असंघटीत क्षेत्रातील कामगारांसाठी राबविण्यात येत असलेली जनश्री विमा योजना, आर.एस.बी.वाय., महाराष्ट्र घरेलू कामगार कल्याण मंडळ व असंघटित कामगार संस्थाने प्राधिकरण इत्यादिच्या कामकाजाची अंमलबजावणी केली जाते.

राज्यस्तरीय कायदे.

१. महाराष्ट्र औद्योगिक संबंध अधिनियम, १९४६

२. महाराष्ट्र दुकाने व आस्थापना (नोकरीचे व सेवाशर्तीचे विनियमन) अधिनियम, २०१७

३. महाराष्ट्र माथाडी, हमाल व इतर श्रमजीवी कामगार (नोकरीचे नियमन व कल्याण) अधिनियम, १९६९

४. महाराष्ट्र कामगार संघटना मान्यता आणि कामगार अनुचित प्रथा प्रतिबंध अधिनियम, १९७१

५. महाराष्ट्र खाजगी सुरक्षा (नोकरीचे नियमन व कल्याण) अधिनियम, १९८१

६. महाराष्ट्र कामगार किमान घरभाडे भत्ता अधिनियम, १९८३

७. महाराष्ट्र घरेलू कामगार अधिनियम, २००८

महाराष्ट्र राज्य हे देशातील प्रमुख औद्योगिक राज्य असून महाराष्ट्र राज्यामध्ये सप्टेंबर, २०२३ अखेर नोंदणीकृत कारखान्यांची संख्या ३८,४२५ असून त्यात काम करणाऱ्या कामगारांची संख्या ३०,१२,३३१ इतकी आहे. महाराष्ट्र दुकाने व आस्थापना (नोकरीचे व सेवाशर्तीचे विनियमन) अधिनियम, २०१७ हा दिनांक १९ डिसेंबर, २०१७ पासून संपूर्ण राज्यास लागू केला असून त्याची अंमलबजावणी केली जाते. दिनांक **३१ डिसेंबर, २०२२** च्या वार्षिक अहवालानुसार महाराष्ट्र राज्यात महाराष्ट्र दुकाने व आस्थापना (नोकरीचे व सेवाशर्तीचे विनियमन) अधिनियम, २०१७ अंतर्गत १९,०८,५९२ इतक्या आस्थापना नोंदीत आहेत आणि त्यामध्ये ९१,५०३७७ कामगार काम करीत आहेत.

कामगार आयुक्तालयातील महाराष्ट्र दुकाने व आस्थापना (नोकरीचे व सेवाशर्तीचे विनियमन) अधिनियम, २०१७ अंतर्गत नोंदणी व नूतनीकरण तसेच कंत्राटी कामगार (नियमन व निर्मुलन) अधिनियम, १९७० अंतर्गत आस्थापनांची नोंदणी/सुधारणा व कंत्राटदाराचे अनुज्ञाप्ती व अनुज्ञाप्तीचे नूतनीकरण या पाच सेवा दिनांक २ ऑक्टोबर, २०१५ पासून ऑनलाईन करण्यात आल्या असून याद्वारे प्राप्त होणारा महसूल महाऑनलाईनद्वारे ग्रासद्वारे शासनाकडे जमा केला जातो. तसेच (१)बिडी व सिगार कामगार (नोकरीचे नियमन) अधिनियम, १९६६ (२) मोटार परिवहन कामगार अधिनियम, १९६१ (३) इमारत व इतर बांधकाम (रोजगार विनियमन व सेवाशर्ती) अधिनियम, १९९६ अंतर्गत आस्थापनांची नोंदणी इत्यादी दिनांक २६ जानेवारी, २०१६ पासून मे. महाऑनलाईनद्वारे संगणक प्रणालीनुसार ऑनलाईन पद्धतीने करण्यात येत आहेत. सदर सेवान्वये प्राप्त होणारा महसूल ग्रासद्वारे शासनाकडे जमा केला जातो.

राज्यामध्ये **एप्रिल, २०२२ ते मार्च, २०२३** पर्यंत ५० किंवा त्यापेक्षा जास्त कामगार असलेल्या उत्पादित घटकांमध्ये **०६** संप व **११** टाळेबंदी प्रकरणे उद्‌भवलेली आहेत. त्यामुळे अनुक्रमे **१,१४६** आणि **६,३५०** कामगार परिणामीत झालेले आहेत, या संप व टाळेबंदीमुळे **२४,५४,६०८ (चौवीस लाख चौपन्न हजार सहाशे आठ)** मनुष्य दिवस वाया गेलेले आहेत.

१. किमान वेतन अनियम, १९४८

- किमान वेतन हा केंद्रीय कायदा आहे.
- किमान वेतन अधिनियम, १९४८ अंतर्गत महाराष्ट्र राज्यात ६७ अनुसूचित उद्योगांकरिता किमान वेतन निश्चित करण्यात आले आहे.
- शासन ग्राहक मूल्य निर्देशांकात झालेल्या वाढीनुसार दर ५ वर्षांनी अनुसूचित उद्योगांच्या किमान वेतन अधिनियम, १९४८ अंतर्गत महाराष्ट्र राज्यात ६७ अनुसूचित उद्योगांकरिता किमान वेतन निश्चित करण्यात आले आहे.
- शासन ग्राहक मूल्य निर्देशांकात झालेल्या वाढीनुसार दर ५ वर्षांनी अनुसूचित उद्योगांच्या किमान मुळ वेतनदराचे पुनर्निधारणाचे कार्य करते. सर्व ६७ अनुसूचित उद्योगांना विशेष भत्ता लागू आहे.
- ग्राहक मूल्य निर्देशांकात झालेल्या वाढीनुसार दरवर्षी ६७ अनुसूचित उद्योगांकरिता महागाई भत्ता माहे जानेवारी ते जून व जुलै ते डिसेंबर या कालावधीकरिता वर्षातून २ वेळा जाहीर केला जातो.
- किमान वेतन अधिनियम, १९४८ च्या कलम ५ (१) (ब) नुसार किमान वेतन दर निश्चित करतेवेळी राज्यस्तरीय किमान वेतन सल्लागार मंडळाची शिफारस घेणे आवश्यक आहे.
- महाराष्ट्र शासनाने किमान वेतन अधिनियम, १९४८ मध्ये दि. १८.१२.२०१० रोजी सुधारणा केली असून त्यानुसार वेतन कामगारांचे नांवे धनादेशाद्वारे किंवा त्यांच्या बँक खात्यात जमा करण्याची तरतूद केली आहे.

२. इमारत व इतर बांधकाम कामगार अधिनियम, १९९६

इमारत व इतर बांधकाम (रोजगार व सेवाशर्ती विनियमन) अधिनियम, १९९६ अंतर्गत समुचित शासन म्हणून राज्य शासनाने दिनांक ४ सप्टेंबर, २००७ रोजी या अधिनियमांतर्गतचे नियम **राजपत्रामध्ये** प्रसिद्ध केले आहेत. या अधिनियमाची राज्यामध्ये अंमलबजावणी करण्यात येत असून महाराष्ट्र इमारत व इतर बांधकाम कामगार कल्याण मंडळ नियुक्त करण्यात आले असून त्रिसदस्य मंडळ दिनांक १ मे २०११ रोजी गठीत करण्यात आले आहे.

३. उपदान प्रदान अधिनियम, १९७२ :-

शासन अधिसूचना क्र. पीजीए. ०६/१६६२/काम-४, दिनांक १९ नोव्हेंबर २०११ अन्वये उपदान प्रदान अधिनियम, १९७२ मधील कलम ३ नुसार नियंत्रक प्राधिकारी म्हणून स्थानिक क्षेत्रातील औद्योगिक न्यायालये यांची नियुक्ती करण्यात आलेली होती.

शासन अधिसूचना क्र. सीएलए-२०१९/प्र.क्र.४८/काम-४, . दि. १६.०४.२०१९ अन्वये उपदान प्रदान अधिनियम, १९७२ मधील कलम ३ नुसार नियंत्रक प्राधिकारी म्हणून स्थानिक क्षेत्रातील सहायक कामगार आयुक्त आणि कलम ७ (७) नुसार अपिलीय प्राधिकारी म्हणून स्थानिक क्षेत्रातील अपर कामगार आयुक्त किंवा कामगार उप आयुक्त यांना नियुक्त केलेले आहे.

दि. १६.०४.२०१९ रोजीच्या शासन अधिसूचनेस **The Labour law Practioners Association, Mumbai** या संघटनेने मा. उच्च न्यायालयात आव्हान दिले आहे. सदरची अधिसूचना प्रसिद्ध होण्यापूर्वीच्या प्रकरणांचा निपटारा मा. कामगार न्यायालये व मा. औद्योगिक न्यायालये यांनी करावा असे नमूद केले आहे. सदर प्रकरण उच्च न्यायालय, मुंबई येथे न्यायप्रविष्ट आहे.

४. बाल व किशोरवयीन कामगार (प्रतिबंध व नियमन) अधिनियम, १९८६.

बाल कामगार या अनिष्ट प्रथेचे महाराष्ट्र राज्यातुन समुळ उच्चाटन करून बाल मजुरांना शिक्षणाच्या मुळ प्रवाहात समाविष्ट करून घेणे व आवश्यकतेनुसार त्यांचे कुटुंबीयांचे पुनर्वसन करणे, बाल मजुरांची मालकांच्या तावडीतून मुक्तता करणे याकरिता शासन कायम प्रयत्नशील आहे. १२ जुन हा दिवस आंतरराष्ट्रीय बाल कामगार विरोधी दिन म्हणून साजरा केला जातो. या दिवशी समाजामध्ये बाल कामगार प्रथेविरोधी जनजागृती होण्यासाठी दरवर्षी विविध कार्यक्रमाचे कामगार आयुक्त कार्यालयाकडून आयोजन केले जाते.

कामगार आयुक्त कार्यालय बाल कामगारांची मुक्तता करण्यासाठी नेहमीच तत्पर व प्रयत्नशील आहे. बाल कामगार प्रथेविषयी समाजामध्ये जनजागृती होण्यासाठी विविध उपक्रम राबविण्यात येतात. सदर उपक्रमामध्ये समाजातील विविध घटकांचा देखील समावेश करून बाल कामगार प्रथेचे समुळ उच्चाटन करण्यासाठी विविध स्तरावर कार्यवाही करण्यात येत आहे.

बाल कामगार (प्रतिबंध व नियमन) अधिनियम, १९८६ मध्ये १४ वर्षाच्या खालील बालकांना विविध प्रक्रिया व व्यवसायामध्ये काम करण्यास प्रतिबंध करण्यात आला होता. तद्नंतर सदर अधिनियमाची केंद्र शासनाने दि. ३०.०७.२०१६ रोजीच्या अधिसूचनेन्वये बाल व किशोरवयीन कामगार (प्रतिबंध व नियमन) अधिनियम, १९८६ अशी सुधारणा करण्यात आलेली आहे. सदर अधिनियमातील ठळक तरतुदी खालील प्रमाणे आहेत.

अधिनियमांतील तरतुदी :—

१. बाल व किशोरवयीन कामगार (प्रतिबंध व नियमन) अधिनियम, १९८६ मधील कलम २ (ii) नुसार ज्या व्यक्तीने वयाची १४ वर्षे पूर्ण केलेली नाहीत, अशा व्यक्तीचा “बालक” या संज्ञेत समावेश करण्यात आलेला आहे.

२. उक्त अधिनियमाच्या कलम (i) नुसार जी व्यक्ती वयाची १४ ते १८ वर्ष वयोगटातील आहेत , अशा व्यक्तीचा “ किशोरवयीन” या संज्ञेत समावेश करण्यात आला आहे.

३. बाल व किशोरवयीन कामगार नियम ,१९८८ च्या नियम २ मध्ये नव्याने नियम २(A) अंतर्भूत करण्यात आलेले असून त्याअन्वये प्रथमतःच केंद्र शासनाने उक्त अधिनियमाबाबत जाहीरातीव्दारे जनजागृतीची तरतूद केलेली आहे.

४. नव्याने अंतर्भुत केलेल्या नियम २(B) अन्वये बालकास शालेय शिक्षणात बाधा येवू न देता कौटुंबिक व्यवसायात काम करण्यास काही अटी व शर्तीच्या तसेच ठरावीक कालमर्यादेच्या अधीन राहून काम करण्यास परवानगी देण्यात आलेली आहे.

५. नव्याने अंतर्भुत केलेल्या नियम २(C) अन्वये बालकास बाल कलाकार म्हणून काही अटी व शर्तीच्या तसेच ठरावीक कालमर्यादेच्या अधीन राहून काम करण्यास परवानगी देण्यात आलेली आहे.

६. बाल व किशोरवयीन कामगार (प्रतिबंध व नियमन) अधिनियम, १९८६ मध्ये नव्याने प्रथमतःच कलम १४ (ब) अन्वये बाल व किशोरवयीन कामगार पुनर्वसन निधीची तरतूद करण्यात आलेली आहे. ज्यामध्ये राज्य शासनाचा हिस्सा म्हणून प्रत्येक बाल / किशोरवयीन कामगारा पोटी रु.१५,०००/- जमा करावयाचा आहे.

७. उक्त अधिनियमामध्ये नव्याने कलम १७ (अ) अन्वये अधिनियमाच्या अंमलबजावणीची सर्वस्वी जबाबदारी जिल्हादंडाधिकाऱ्यांना सोपविण्यात आलेली आहे. बाल व किशोरवयीन कामगार (प्रतिबंध व नियमन) नियम, १९८८ च्या नियम १७ (क) अन्वये जिल्हास्तरावर उक्त अधिनियमाच्या अंमलबजावणीकरिता जिल्हाधिकाऱ्यांच्या अध्यक्षतेखाली जिल्हा कृतीदलाची स्थापना करण्याची तरतूद सुधारित अधिनियमामध्ये प्रथमतःच करण्यात आलेली आहे.

८. ज्यामध्ये संबंधीत जिल्ह्यातील पोलीस अधीक्षक, अपर जिल्हा दंडाधिकारी, केंद्रीय सहाय्यक कामगार आयुक्त, निरीक्षक, बाल कामगारांच्या क्षेत्रात काम करणाऱ्या स्वयंसेवी संस्थांचे दोन प्रतिनिधी (२ वर्षांकरिता), जिल्हा विधी सेवा प्राधिकरणामार्फत जिल्हा न्यायाधिशांनी नामनिर्देशीत केलेले दोन प्रतिनीधी, जिल्हा तस्करी विरोधी पथकातील प्रतिनिधी, जिल्हा बाल कल्याण समितीचे अध्यक्ष, जिल्हाशिक्षण अधिकारी, जिल्हा बाल संरक्षण अधिकारी यांचा समावेश आहे.

९. सुधारित अधिनियमाच्या कलम ३ अन्वये, बालकास (१४ वर्षांखालील) कोणत्याही उद्योगात/ प्रक्रियेमध्ये कामावर ठेवता येणार नाही. तर अधिनियमाच्या कलम ३ (अ) अन्वये १४ वर्षावरील व १८ वर्षाखालील किशोरवयीन बालकास विशिष्ट धोकादायक उद्योग/प्रक्रियामध्ये कामावर ठेवण्यास प्रतिबंध करण्यात आला आहे.(उदा. ज्वलनशील पदार्थ, खाण आणि धोका-दायक प्रक्रिया)

दंड :—

बाल कामगारास कामावर ठेवणे गुन्हा आहे. उक्त अधिनियमातील तरतुदींचे उल्लंघन झाल्यास व गुन्हा सिद्ध झाल्यास, ६ महिन्यांपेक्षा कमी नाही, परंतु २ वर्षांपर्यंत वाढविता येऊ शकेल इतकी कारावासाची शिक्षा किंवा रुपये २०,०००/- पेक्षा कमी नाही परंतु रुपये ५०,०००/- पर्यंत वाढविता येवू शकेल, इतका दंड अशा दोन्ही प्रकारच्या शिक्षेची तरतूद कलम १८ अन्वये करण्यात आलेली आहे.

कृतीदलाबाबत :—

दि. २ मार्च २००९ रोजीच्या शासन निर्णयानुसार राज्यातील सर्व जिल्ह्यांमध्ये जिल्हाधिकाऱ्यांच्या अध्यक्षतेखाली कृती दलाची स्थापना करण्याचा निर्णय घेण्यात आला आहे. कृतीदलात समाविष्ट असलेले कामगार विभाग, पोलीस खाते, महिला व बालविकास विभाग, जिल्हा शिक्षण अधिकारी, महानगरपालिका आयुक्त, निवासी उप जिल्हाधिकारी, जिल्हा आरोग्य अधिकारी, इत्यादी विभागांचे अधिकारी, मुख्य कार्यकारी अधिकारी, तसेच सर्व स्वयंसेवी संस्थांवर जबाबदारी निश्चित करण्यात आलेली आहे. केंद्र शासनाने बाल व किशोरवयीन कामगार अधिनियमामध्ये या कृतीदलाची तरतूद नव्याने केलेली आहे. कृतीदलामार्फत एप्रिल, २०२३ या कालावधी दरम्यान १२० धाडसत्रांचे आयोजन करून ३५ बाल कामगार व ७३ किशारवयीन कामगारांची मुक्तता करण्यात येवून ४१ मालकांविरुद्ध एफ.आय आर. दाखल करण्यात आलेला आहे.

पेन्सिल पोर्टल :—

बाल व किशोवयीन कामगार या अधिनियमातंर्गत येणाऱ्या तक्रारी संबंधी केंद्र शासनाने पेन्सिल पोर्टल तयार केले आहे, त्याकरिता दि. १३.११.२०१७ रोजीच्या आदेशान्वये राज्यातील सर्व जिल्ह्यांसाठी सरकारी कामगार अधिकारी यांची जिल्हास्तरावर **"नोडल अधिकारी"** म्हणुन नियुक्ती करण्यात आलेली आहे. बाल कामगारासंबंधी तक्रारी दाखल करण्यासाठी नागरिकांना **" पेन्सिल पोर्टल"** हे ऑनलाईन साधन उपलब्ध आहे.

बाल कामगार प्रथेचे समुळ उच्चाटन व किशोरवयीन कामगारांना धोकादायक उद्योगांमध्ये प्रतिबंध व नियमन करण्याकरिता तसेच बाल कामगारांच्या सरंक्षणाकरिता कायदा अस्तित्वात आहे. सदर कायद्याची प्रभावीपणे अंमलबजावणी होण्यासाठी केंद्र शासनाने Standard Operating Procedure (SOP) निश्चित केलेली आहे. केंद्र शासनाची SOP **महाराष्ट्र शासनाने दिनांक १२ फेब्रुवारी २०१९ रोजी जशीच्या तशी स्वीकृत केलेली आहे.**

राष्ट्रीय बाल हक्क संरक्षण आयोग (NCPCR Portal) :—

राष्ट्रीय बाल हक्क संरक्षण आयोग, नवी दिल्ली यांनी माहे सप्टेंबर, २०२० मध्ये विविध विभागामार्फत राबविण्यात येणाऱ्या बाल हक्क व संरक्षण विषयक कायद्याच्या माहितीचे संकलन करण्याच्या दृष्टीने NCPCR Portal **कार्यान्वित केले आहे.**

या पोर्टलच्या माध्यमातून महाराष्ट्र राज्यात बाल व किशोरवयीन कामगार (प्रतिबंध व नियमन) अधिनियम, १९८६ व वेठबिगार अधिनियम, १९७६ अंतर्गत पोर्टलद्वारे नोडल अधिकाऱ्यांमार्फत Froms मध्ये त्रैमासिक माहिती संकलित करावायाची आहे. आयोगाच्या सुचनेनुसार कामगार विभामार्फत राज्यस्तरावर आणि जिल्हास्तरावर नोडल अधिकारी नियुक्त करण्याकरिता दि. २३.०९.२०२० रोजी अधिकाऱ्यांच्या नावाची शिफारस आयोगास करण्यात आलेली आहे. त्यामध्ये कामगार विभागाच्या राज्यस्तरावर नोडल अधिकारी म्हणून कामगार उप आयुक्त, ग्रामिण विभाग व जिल्हास्तरावर नोडल अधिकारी म्हणून संबंधित जिल्ह्यात कार्यरत असणाऱ्या कामगार उप आयुक्त / सहायक कामगार आयुक्त / सरकारी कामगार अधिकारी यापैकी एकाची उपलब्धेनुसार नोडल अधिकारी म्हणून नियुक्ती करण्यात आलेली आहे.

जनजागृती :—

दिनांक १२ जून हा आंतरराष्ट्रीय बाल कामगार विरोधी दिन व १४ नोव्हेंबर हा दिवस बालदिन म्हणून साजरा केला जातो. सदर दिवशी शहरातील हॉटेल मालक असोसिएशन, किराणा मालक असोसिएशन, विविध कारखान्याचे पदाधिकारी, इमारत बांधकाम कामगार मंडळामध्ये नोंदणीकृत कंत्राटदार संबंधित कामगार संघटना, घरेलू कामगार संघटनेचे पदाधिकारी यांचे सोबतीने १४ वर्षाखालील बालकास कोणत्याही उद्योग / व्यवसायात कामावर ठेवू नये याबाबत तसेच कायद्याच्या इतर तरतुदीबाबत प्रवोधन करण्यात येते. बालकामगार कामावर न ठेवण्याबाबत सामुदायिक शपथ घेण्यात आली व हमी पत्रे भरून घेण्यात येतात. अशा प्रकारच्या उपक्रमांचे आयोजन करून जनजागृती करण्यात येते. कृतीदलामार्फत कामगार विभागातील अधिकारी कर्मचारी व सामाजिक संस्थेचे प्रतिनिधी यांच्य मदतीने वीटभट्टी, खडीक्रशर, हॉटेल, दुकाने, चहाटपरी, गॅरेज इ. ठिकाणी धाडसत्र राबवून तपासणी करून बाल मजुर कामगार न ठेवण्याचे आवाहन करण्यात येते.

राष्ट्रीय बाल कामगार प्रकल्प :—

केंद्र शासनाच्या श्रम व रोजगार मंत्रालय, नवी दिल्ली यांचेमार्फत राष्ट्रीय बाल कामगार प्रकल्प राज्यामध्ये राबविण्यात येत आहे. सदर प्रकल्प धोकादायक उद्योग व बिगर धोकादायक उद्योग, व्यवसाय व विविध प्रक्रियांमध्ये काम करणाऱ्या ९ ते १४ वर्ष वयोगटातील बाल कामगारांसाठी राबविण्यात येत आहे. बाल कामगारांची कामातुन मुक्तता करून त्यांचे शैक्षणिक पुनर्वसन करण्यासाठी शिक्षणाच्या मुख्य प्रवाहात बाल कामगारांना दाखल करणे हा या प्रकल्पाचा हेतु आहे. केंद्र शासनाकडून राज्यातील राष्ट्रीय बाल कामगार प्रकल्पासाठी निधी / अनुदान उपलब्ध करून दिले जाते. त्यामध्ये राज्य शासनाच्या निधी / अनुदानाचा समावेश नाही.

राष्ट्रीय बाल कामगार प्रकल्पांतर्गत विशेष प्रशिक्षण केंद्रे (STC) कार्यरत असून सदर केंद्रामार्फत मुलांना शिक्षण तसेच मुलांच्या वयानुसार आवश्यकतेनुसार व्यवसाय प्रशिक्षण जसे की, विणकाम, भरतकाम, टेलरिंग, इ. देखील दिले जाते याच बरोबर मुलांना मध्यान्न भोजन, विद्या वेतन, मुलांच्या आरोग्याची काळजी, करमणुक इ. बाबत कार्यवाही केली जाते. सदर राष्ट्रीय बाल कामगार प्रकल्पाचे अध्यक्ष संबंधीत जिल्ह्याचे जिल्हाधिकारी असतात तर प्रकल्प संचालक यांची मानधनावर नियुक्ती करून दैनंदिन कामकाज चालवले जाते.

सद्या खालील १५ जिल्ह्यात कार्यान्वीत असलेले राष्ट्रीय बाल कामगार प्रकल्प केंद्र शासनाने बंद केलेले आहेत.

१)	सोलापूर	२)	ठाणे	३)	धुळे
४)	नाशिक	५)	जळगाव	६)	परभणी
७)	नांदेड	८)	बीड	९)	सांगली
१०)	नंदुरबार	११)	अमरावती	१२)	जालना
१३)	औरंगाबाद	१४)	मुंबई उपनगर	१५)	गोंदिया

केंद्र शासनाने त्यांच्या दि. १४ मार्च २०२२ रोजीच्या पत्रान्वये दि. ३१ मार्च २०२१ नंतर राष्ट्रीय बाल कामगार प्रकल्प हा राज्यातील समग्र शिक्षा अभियान या शिक्षण विभागाच्या योजनेमध्ये समाविष्ठ करण्यात आलेला असल्याने राष्ट्रीय बाल कामगार प्रकल्प बंद करण्यात आलेला असून त्यातील सर्व योजना समग्र शिक्षा अभियान योजनेअंतर्गत कार्यान्वीत करण्यात आलेल्या आहेत.

वर नमूद केल्यानुसार राज्यामध्ये विविध माध्यमांद्वारे जसे कि, कृतीदल, जनजागृती सप्ताह, पोर्टल, SOP व्दारे बाल कामगार पद्धतीचे समुळ उच्चाटन करण्यासाठी कामगार आयुक्त कार्यालयाकडून कार्यवाही केली जाते. बाल कामगार प्रथे विरुद्ध समाजामध्ये जनजागृती होणे अत्यंत आवश्यक आहे. त्याकरिता विविध कार्यक्रमांचे आयोजन करून लोकांमध्ये / समाजामध्ये जाणीव निर्माण होत आहे, त्यामुळे बाल कामगारांचे प्रमाण कमी होतांना दिसून येत आहे. बाल कामगार प्रथेचे समुळ उच्चाटन होण्यासाठी समाजातील प्रत्येक घटकाचा यामध्ये समावेश आवश्यक आहे. समाजातील प्रत्येक घटकाच्या समावेशामुळे बाल कामगार मुक्त महाराष्ट्र ही संकल्पना पुर्णत्वाच्या दृष्टीने वाटचाल करता येईल.

५. माथाडी कामगार व खाजगी सुरक्षा रक्षक मंडळ

महाराष्ट्र राज्यातील असंरक्षित श्रमजीवी कामगारांच्या सेवाशर्तीचे नियमन करण्यासाठी व त्यांना कल्याणकारी योजनांचे फायदे मिळवून देण्याच्या उद्देशाने महाराष्ट्र माथाडी हमाल व इतर श्रमजीवी कामगार (नोकरीचे नियमन व कल्याण) अधिनियम, **१९६९** ची निर्मिती करण्यात आली. या अधिनियमाच्या अंमलबजावणीचे काम उक्त अधिनियमांतर्गत स्थापन करण्यात आलेल्या माथाडी मंडळांकडे सोपविण्यात आलेले आहे.

महाराष्ट्रात आतापर्यंत ३६ माथाडी मंडळे स्थापन करण्यात आली असून जून, २०२४ अखेर ३६ मंडळात ७१,४३१ मालक नोंदित असून २,३७,१३९ माथाडी कामगार नोंदीत आहेत.

नोंदित मालकांकडून वसूल करण्यात आलेल्या लेव्हीच्या रक्कमेतून नोंदित माथाडी कामगारांना मंडळाकडून भविष्यनिर्वाह निधी, उपदान, घरभाडे भत्ता, रजा, इत्यादी लाभ दिले जातात. या शिवाय मुंबई, ठाणे व रायगड जिल्ह्यातील नोंदित माथाडी कामगारांना व त्यांच्या कुटुंबियांना माथाडी हॉस्पिटल ट्रस्ट यांचेमार्फत वैद्यकीय सुविधा पुरविण्यात येतात. महाराष्ट्र शासनाने कारखाने व इतर आस्थापनांमध्ये काम करणाऱ्या खाजगी सुरक्षा रक्षकांना संरक्षण देण्याच्या उद्देशाने दिनांक **२९ जून १९८१** रोजी "महाराष्ट्र खाजगी सुरक्षा रक्षक (नोकरीचे नियमन व कल्याण) अधिनियम, **१९८१**" हा कायदा लागू केला.

खाजगी सुरक्षा रक्षक (नोकरीचे नियमन व कल्याण) अधिनियम, **१९८१** अन्वये राज्यामध्ये जून, २०२४ अखेरपर्यंत एकूण १६ सुरक्षा रक्षक मंडळे स्थापन करण्यात आली असून त्यामध्ये एकूण **४,८०९** नोंदीत मालक व **५०,६६२** नोंदीत सुरक्षा रक्षक आहेत या सुरक्षा रक्षकांना मंडळाने ठरवून दिलेल्या दराने वेतन तसेच भविष्यनिर्वाह निधी, उपदान व इतर अनुषंगिक फायदे देण्यात येत आहेत.

६. महाराष्ट्र औद्योगिक संबंध अधिनियम, १९४६

राज्याचा कामगार कायदा असून विशेष स्थानिक क्षेत्रातील उद्योगांकरिता एक उद्योग एक संघटना हे तत्त्व या अधिनियमांतर्गत स्वीकारण्यात आलेले आहे. या अधिनियमांच्या तरतुदी मुख्यत्वे खालील उद्योगांना लागू होतात :—

(१) सुती वस्त्रोउद्योग (Cotton Textile) **(२) रेशीम वस्त्र उद्योग** (Silk Textile) **(३) वस्त्र निर्माण प्रक्रिया उद्योग** (Textile Processing) **(४) विणकाम उद्योग** (Hosiery) **(५) लोकरी वस्त्र उद्योग** (Wollen) **(६) सहकारी को-ऑपरेटीव्ह उद्योग (बृहन्मुंबई क्षेत्र), (८) वीज निर्मिती उद्योग.**

७. ग्राहक मूल्य निर्देशांक :—

ग्राहक मूल्य निर्देशांक महाराष्ट्र राज्यातील मुंबई, सोलापूर, नागपूर, पुणे, नाशिक व ठाणे या ०६ केंद्रासाठी सन २०१६ = १०० तसेच , **जळगांव, नांदेड, औरंगाबाद, कोल्हापूर व अकोला या ०५ केंद्रासाठी सन** २००१ = १०० हे आधारभूत वर्ष ठरवून औद्यागिक कामगारांसाठी ग्राहक मूल्य निर्देशांक तयार केला जातो. हा ग्राहक मूल्य निर्देशांक समितीपुढे मान्यतेसाठी ठेवून त्यानंतर प्रसिद्ध केला जातो. ग्राहक मूल्य निर्देशांक तयार करण्याकरिता वरील ११ केंद्रांच्या कामगार वस्तीतील निवडक बाजारपेठांमधून जीवनावश्यक निवड वस्तूंची साप्ताहीक व मासिक किंमत गोळा केली जाते. त्या किंमतीचे संस्करण करून सदरचा ग्राहक मूल्य निर्देशांक तयार केला जातो. जुन्या मालिकेचे निर्देशांक तयार करण्याकरिता सध्या चालू मालिकेत रुपांतरीत करण्यासाठी त्यात्या केंद्रांचे जोडगुणक तयार करण्यात आलेले आहेत. औद्योगिक कारखाने आपल्या कामगारांना देय असलेल्या महागाई भत्त्याची परिगणना करण्यासाठी या निर्देशांकाचा उपयोग करतात. किमान वेतन अधिनियम, १९४८ अंतर्गत अनुसूचित उद्योगातील उद्योगधंद्यांना दर ६ महिन्यांनी विशेष भत्ता लागू केला जातो तो काढण्याकरिता या निर्देशांकाचा उपयोग करण्यात येतो. मुंबई, सोलापूर, नागपूर, पुणे, नाशिक व ठाणे या केंद्रांसाठी असलेल्या ग्राहक मूल्य निर्देशांकाचा उपयोग श्रम केंद्र, सिमला हे कार्यालय अखिल भारतीय ग्राहक मूल्य निर्देशांक तयार करण्यासाठी करतात.

८. सांख्यिकी संकलन अधिनियम, १९५३ :—

उक्त अधिनियमांन्वये संप, टाळेबंदी, कामगार कपात, उपक्रम बंद करणे याबाबतची विहित नमुन्यात माहिती मागवून संकलित केली जाते. संकलित केलेली माहिती श्रम केंद्र , सिमला व महाराष्ट्र शासनाच्या संबंधित अर्थ व सांख्यिकी विभागास वेळोवेळी पाठविली जाते. कामगारांच्या बाबतचा अहवालही श्रम केंद्र, सिमला यांना वेळोवेळी पाठविण्यात येतो व शेतमजुराच्या वेतनदराचा अहवाल नवी दिल्ली व सांख्यिकी संचालनालय, पुणे यांना पाठविला जातो.

९. सामाजिक व आर्थिक पाहणी :—

या कार्यालयाची सामाजिक व आर्थिक पाहणी शाखेमार्फत वेगवेगळ्या उद्योगधंद्यातील कामगारांसाठी सामाजिक व आर्थिक परिस्थितीची पाहणी करण्यात येते. या पाहणीमध्ये संघटित तसेच असंघटित कामगारांचा समावेश असतो. यामध्ये मुख्यत्वे कामगारांचे वेतन, नोकरी विषयक तपशील, सोयी-सवलती, सामाजिक सुरक्षितता, तसेच कल्याणकारी योजना यांचा अंतर्भाव करण्यात येतो. किमान वेतन अधिनियमांतर्गत वेतन निश्चिती पुर्ननिधारण तसेच एखाद्या उद्योगाकरिता किमान वेतन लागू करण्याकरिता सांख्यिकी माहिती व आकडेवारी युक्त अहवाल उपलब्ध करून देणे हा या पाहणीचा मुख्य उद्देश आहे. महाराष्ट्र माथाडी हमाल व इतर श्रमजीवी कामगार (नोकरीचे नियमन व कल्याण) अधिनियम, १९६३ तसेच महाराष्ट्र राज्य खाजगी सुरक्षा रक्षक अधिनियम, १९८१, एखाद्या विभागाला / जिल्ह्याला लागू करण्यासांदर्भात पाहणी करता येते. या व्यतिरीक्त ग्राहक मूल्य निर्देशांकाचे कुटुंब राहणीमान, घरभाडे याबाबतची पाहणी केली जाते. तसेच नैसर्गिक आपत्ती उदा. भूकंप, पूर, दुष्काळ, इत्यादी संप, टाळेबंदी इत्यादी संदर्भात पाहणीचेही काम या अंतर्गत करण्यात येते.

कामगार आयुक्त यांच्या अधिपत्याखाली खालील योजना राबविल्या गेल्या आहेत. त्यांचा तपशील खालीलप्रमाणे आहे.

१. कामगार आयुक्त कार्यालयाचे बळकटीकरणे करणे व कामगार कायद्यांची प्रभावी अंमलबजावणी. (२२३०५८१९)

सदर योजनेअंतर्गत कामगारविषयक कायदे अंमलात आणण्याकरिता तसेच मालक व कामगार संघटना संबंधातील वातावरण निकोप ठेवणे औद्योगिक संबंध वृद्धिंगत करून कामगारांच्या न्याय हक्काचे संरक्षण करणे हे कामगार विभागाचे प्रमुख कार्य आहे. आजची बदलती आर्थिक परिस्थिती लक्षात घेता कामगार विभागाचे अधिकारी / कर्मचारी यांना चौकस ज्ञान असणे व माहिती तंत्रज्ञान असणे आवश्यक आहे. त्या दृष्टीने अधिकाऱ्यांना व कर्मचाऱ्यांना प्रशिक्षण देणे पूर्वीपेक्षा निकडीचे झाले आहे. तसेच शासनाच्या कामगार विभागामार्फत राबविण्यात येणाऱ्या कामगार कायद्यांच्या तरतुदीची कामगार व व्यवस्थापन संघटनांना जाणीव करून देणे आवश्यक आहे. संपूर्ण महाराष्ट्र राज्यात परिसंवाद, कार्यशाळा, चर्चा सत्रे, जाहिरात व त्या अनुषंगिक कार्यवाही करणे गरजेचे आहे. सध्याच्या संगणकीय युगामध्ये सर्व कार्यालये संगणकीकृत करून त्या माध्यमातून एकमेकांशी व मुख्य कार्यालयाशी त्यांना जोडणे, तसेच काम अचूकपणे व कार्यक्षमतेने होण्यासाठी सर्व कार्यालयाचे संणकीकरण करणे आवश्यक आहे. याकरिता या संपूर्ण योजनेसाठी सन २०२१-२०२२ साठी रु. ६४ कोटी, सन २०२२-२०२३ साठी रु. ६७ कोटी, सन २०२३-२०२४ साठी रु. ७६.०९ कोटी निधी मंजूर करण्यात आलेला होता, तसेच **सन २०२४-२०२५ साठी रु. २३२.५२ कोटी निधी अर्थसंकल्पीत करण्यात आलेला आहे.**

२. बाल कामगार प्रतिबंध अधिनियम, १९८६ (२२३०५८२८)

बाल कामगार प्रथा ही सामाजिक समस्या असल्यामुळे सदर प्रथा निर्मूलन करण्याकरिता जनजागृती करणे आवश्यक आहे. सध्याच्या आधुनिक काळात छापील प्रसिद्धी, एफ. एम. रेडिओद्वारे प्रसिद्धी, महाराष्ट्र राज्य परिवहन मंडळाच्या बसेसवरील प्रसिद्धी करणे आवश्यक आहे. यासाठी सन २०२१-२०२२ साठी रु. ३.६० कोटी , सन २०२२-२०२३ करिता रु. ३.७५ कोटी व सन २०२३-२०२४ साठी रु. ३.७५ कोटी निधी मंजूर करण्यात आलेला होता, **तसेच सन २०२४-२०२५ साठी रु. ३.७५ कोटी निधी अर्थसंकल्पीत करण्यात आलेला आहे.**

३. इमारत व इतर बांधकाम अधिनियम, १९९६ ची अंमलबजावणी (२२३०५३७)

इमारत व इतर बांधकाम कामगार अधिनियम, १९९६ च्या प्रभावी अंमलबजावणी करणे करिता कार्यालयीन खर्च व इतर प्रशासकीय खर्च भागविण्यासाठी ही योजना आहे. सन २०२१-२०२२ साठी रु. ५.०० लाख, सन २०२२-२०२३ करिता रु. ५.०० लाख व **सन २०२४-२०२५ साठी रु. ५.०० लाख निधी मंजूर करण्यात आला होता, तसेच सन २०२३-२०२४ साठी रु. ५.०० लाख निधी अर्थसंकल्पीत करण्यात आलेला आहे.**

४. बाल कामगार प्रथेचे उच्चाटन (२२३० १४०१)

बाल कामगार प्रथेचे समुळ उच्चाटनासाठी शासनाने सन २०२१-२०२२ साठी १००.०० लाख , सन २०२२-२०२३ साठी १५.०० लाख, सन २०२३-२०२४ साठी रु. १५.०० लाख निधी मंजूर करण्यात आला होता, तसेच **सन २०२४-२०२५ साठी रु. १५.०० लाख निधी अर्थसंकल्पीत करण्यात आलेला आहे.**

५ मागणी क्र. के-८, ३४५१ - सेक्रेटरीयट- आर्थिक सेवा, ००३-प्रशिक्षण, शासकीय कर्मचाऱ्यांना प्रशिक्षण (३४५१२८९१)

कामगार आयुक्त कार्यालय व त्यांच्या अधिपत्याखालील विभागीय कार्यालयातील कार्यरत असलेले सर्व अधिकारी / कर्मचारी यांना राज्य प्रशिक्षण धोरणअंतर्गत उजळणी प्रशिक्षण तसेच नवीन विषय तोंडओळख प्रशिक्षणासाठी शासनाने सन २०२१-२०२२ या वर्षासाठी १४.७२ लाख व सन २०२२-२०२३ साठी रु. १३.८८ लाख व सन २०२३-२०२४ साठी रु ४१.१३ लाख निधी मंजूर करण्यात आला होता, तसेच **सन २०२४-२०२५ साठी रु. ५७.६१ लाख निधी अर्थसंकल्पीत करण्यात आलेला आहे.**

श्रमिक संघ अधिनियम, १९२६

The Trade Unions Act, 1926

श्रमिक संघ अधिनियम, १९२६ या खाली नियुक्त केलेल्या निबंधकांकडून श्रमिक संघ व संघटना यांची नोंदणी होते. संघाने वार्षिक विवरणपत्र न पाठविल्यास नोंदणी रद्द करण्याचा अधिकार निबंधकांना आहे.

तक्ता १ / TABLE 1

		प्रत्यक्ष जाने-२०२१ ते डिसेंबर-२०२१	प्रत्यक्ष जाने-२०२२ ते डिसेंबर-२०२२	प्रत्यक्ष जाने-२०२३ ते सप्टेंबर-२०२३	अंदाज २०२४	
(१)	नोंदणी केलेल्या कामगार संघांची संख्या	९८	१०७	८४	६६	(१) No. of Trade Unions Registered

औद्योगिक विवाद अधिनियम, १९४७

The Industrial Dispute, 1947

औद्योगिक विवाद अधिनियमाखाली, राजपत्रित समेट अधिकारी तंटयाची चौकशी करून समेट घडवून आणतात.

तक्ता २ / TABLE 2

		प्रत्यक्ष २०२१-२०२२	प्रत्यक्ष २०२२-२०२३	प्रत्यक्ष सप्टेंबर-२०२३ पर्यंत	अंदाज २०२४-२०२५	
(१)	समेट कारवाई (तंटयांची संख्या)	२२८६	१७७७	११६८	११२४	(१) Conciliation (No. of disputes)
(२)	यशस्वी तडजोड	११७	२०५	३०२	२६२	(२) Settlements
(३)	अयशस्वी अहवाल	१२८९	८५८	६६१	७७४	(३)Failure Reports

टीप :- वरील तक्त्यात कलम २ ऐ अ व २ के खाली येणाऱ्या वैयक्तिक तक्रारींचेसुद्धा आकडे अंतर्भूत आहेत. औद्योगिक विवाद अधिनियम,१९४७ खाली समेट प्रकरण निकालात काढण्यासंबंधी प्रत्येक अधिकाऱ्याला सर्व कामगारांबाबतच्या मागण्यांची २५ प्रकरणे व कलम २ ऐ व २ के खाली वैयक्तिक तक्रारींची ४२ प्रकरणे असे प्रमाण आहे.

मोटार परिवहन कामगार अधिनियम, १९६१ च्या अन्वये जे सरकारी कामगार अधिकारी निरीक्षक म्हणून नियुक्त झालेले आहेत ते मुख्य निरीक्षकांनी नोंदणी केलेल्या संस्थाना कायद्याची योग्य अंमलबजावणी करण्याच्या दृष्टीने भेटी देतात.

महाराष्ट्र दुकाने व आस्थापना अधिनियम, १९४८ हा अधिनियम दिनांक १९ डिसेंबर, २०१७ रोजी पासून निरसीत करण्यात आला असून त्याऐवजी महाराष्ट्र दुकाने व आस्थापना (नोकरीचे व सेवाशर्तीचे विनियमन) अधिनियम, २०१७ हा संपूर्ण राज्यास लागू करण्यात आला आहे. त्याची अंमलबजावणी दिनांक १९ डिसेंबर, २०१७ पासून सुरू करण्यात आली आहे. त्यासाठी नियुक्त केलेले दुकाने निरीक्षक उपरोक्त कायद्याच्या अंमलबजावणीचे काम करतात. सदरील कामावर कामगार आयुक्त व त्यांच्या अधिपत्याखालील संबंधित कामगार अधिकारी देखरेख ठेवीत असतात. कामगार उप आयुक्त, सहायक कामगार आयुक्त व सरकारी कामगार अधिकारी हे स्थानिक प्राधिकरणामधील या कायद्याच्या अंमलबजावणी कार्यावरसुद्धा देखरेख करतात.

तक्ता ४ / TABLE 4

		प्रत्यक्ष २०२१	प्रत्यक्ष २०२२	
१.	(१)नोंदणीकृत आस्थापनांची संख्या	१६९२१७०	१९८०८५९२	(१)(i) Number of establishments covered by the Act.
	(२) व्याप्ती असलेल्या कामगारांची संख्या	७५६५७६३	९१५०३७७	(२) Number of workers covered.

औद्योगिक नोकरी (स्थायी आदेश) अधिनियम, १९४६

५० कामगार असलेल्या संस्थांना अद्योगिक नोकरी (स्थायी आदेश) अधिनियम, १९४६ खाली स्थायी आदेश प्रमाणपत्र देण्याची तरतूद आहे. त्याचप्रमाणे स्थायी आदेशात सुधारण/बदल करण्याची सुद्धा तरतूद आहे.

मुंबई औद्योगिक संबंध अधिनियम, १९४६ नुसार स्थायी आदेशास मान्यता देणे.

या कायद्याखाली येणाऱ्या उद्योगधंद्यांना स्थायी आदेश प्रमाणपत्र देण्याची तरतूद आहे.

तक्ता ८ / TABLE 8

टीप.— अधिकाऱ्यांच्या कामाचे प्रमाण ठरविण्यात आलेले नाही.

कामगार जगतांतील विशेष वार्ता

या कार्यालयामार्फत महाराष्ट्र राज्यातील कामगार जगतांतील घडामोडींचे मूल्यमापन करून तत्संबंधीचा शासनास दररोज अहवाल पाठविण्यात येतो.

तक्ता ९ / TABLE 9

टीप.— कामाचे प्रमाण ठरविण्यात आले नाही.

कार्य समित्या

ज्या ज्या ठिकाणी कार्य समित्या नेमल्या आहेत व नेमणे आवश्यक आहेत त्या त्या ठिकाणी त्यांचे काम बरोबर होते किंवा नाही हे कामगार आयुक्त यांचे कार्यालय व कामगार खात्यातील इतर कार्यालये पहातात.

संकलन आणि प्रकाशन

कामगार आयुक्तांच्या कार्यालयामार्फत दर महिन्याला लेबर गॅझेट व इंडस्ट्रीयल कोर्ट रिपोर्टर या नावाची दोन प्रकाशने प्रसिद्ध केली जातात.

प्रास्ताविक : कामगार कक्ष

दररोज राज्यातील नियत कालिके वाचून कामगारांसंबंधीच्या महत्त्वाच्या बातम्यांची कात्रणे कामगार आयुक्त यांना सादर करून नंतर संबंधित शाखात त्यावर पुढील कार्यवाही करण्यासाठी पाठविणे हे कामगार कक्षाचे काम आहे. महत्त्वाची वृत्तपत्रीय कात्रणे माननीय मंत्री (कामगार) आणि मंत्रालयातील उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभागाच्या कामावर कक्षाच्या नजरेस आणली जातात. निरनिराळ्या बाबींवरील वृत्तपत्रीय कात्रणे विषयवार ठेवली जातात. वृत्तपत्रात आलेल्या कामगार विषयक बातम्यांच्या व वृत्ताच्या आधारे कामगार आयुक्तांच्या कार्यालयातील अधिकारी औद्योगिक शांतता राखण्यासाठी योग्य अशी कार्यवाही करतात.

तक्ता १० / TABLE 10

टीप. — कामाचे प्रमाण ठरविण्यात आलेले नाही.

प्रास्ताविक : संकलन केलेले निवाडे, तडजोडी व करारपत्रे इत्यादी

वेतन, महागाई भत्ता, रजा, निरनिराळे इतर आकर्षक फायदे आणि इतर सेवानियमन यांची अद्ययावत माहितीसाठी दुसऱ्या संकेत समितीच्या शिफारशीवरुन शासनाने तडजोडी, करारनामे व अभिनिर्णय यांची तपासणी व संकलन करण्याची व्यवस्था कायमस्वरुपात करण्याचे ठरविले आहे. ही माहिती कामगार तंटे, व्यवस्थापक सल्लागार, सेवा व समेट प्रकरणामध्ये समझोता घडवून आणण्याच्या दृष्टीने संबंधित कामगार अधिकाऱ्यांना सुद्धा उपयोगी पडते. संकलित केलेल्या आधार सामग्रीच्या आधारे, कामगार आयुक्त कार्यालय ही वार्षिक किमती पुस्तिका प्रसिद्ध करते. सन १९७२ च्या साधनसामग्रीवर आधारित पुस्तिका १९७६-७७ मध्ये व १९७७-७८ मध्ये १९७३ च्या साधनसामग्रीवर आधारित अशी पुस्तके प्रसिद्ध केली. सन १९७८-७९ मध्ये सन १९७४ ची पुस्तिका तयार केली. सदर पुस्तिका श्रम संघटना व मालक वर्ग यांना वेतन, रजा वगैरे तंटा सोडविण्यासाठी उपयुक्त ठरत असल्याचे दिसते.

कामगार कपात व नोकरीतील प्रशिक्षण आणि कल्याणकारी योजना याबाबत कामगारांना सल्ला देणे आणि संप व टाळेबंदी यामुळे, औद्योगिक शांतता बिघडू नये व संप, टाळेबंदी टाळण्या करिता संविधानिक यंत्रणेव्यतिरीक्त यंत्रणा निर्माण करणे हा या योजनेचा उद्देश आहे.

तक्ता १३ / TABLE 13

		प्रत्यक्ष २०२१-२०२२		प्रत्यक्ष २०२२-२०२३		प्रत्यक्ष सप्टेंबर-२०२३ पर्यंत	
		संप	टाळेबंदी	संप	टाळेबंदी	संप	टाळेबंदी
(१)	अयशस्वी प्रकरणे (संप व टाळेबंदी)	७	१	६	११	९	११
(२)	त्यातील परिणामीत कामगार	६७१	५०८८	११४६	६३५०	३००७	६३५०
(३)	वाया गेलेले मनुष्यदिवस	४७३६३४		२४५४६०८		१३५३३०३	

टीप.— कामाचे प्रमाण ठरविण्यात आलेले नाही.

कंत्राटी कामगार (नियमन व निर्मुलन) अधिनियम, १९७०

कंत्राटी कामगार पद्धतीचे नियमन व निर्मुलन करणेबाबत अधिनियम, १९७० चे उद्दीष्ट म्हणजे काही औद्योगिक संस्थांतील कंत्राटी कामगारांच्या नोकरीचे नियमन करणे व विशिष्ट परिस्थितीनुसार तेथील कंत्राटी पद्धत कशी कमी करता येईल हे पाहणे. तसेच तद्नुषंगाने येणाऱ्या बाबींचे निराकरण करणे. सदरील अधिनियमाच्या तरतुदी (१) प्रमुख मालकांनी (औद्योगिक संस्थेचे) नोंदणी करणे व कंत्राटदारास परवाना देणे, तसेच (२) कंत्राटी कामगारांच्या वेतनाचे, कामाच्या पद्धतीचे व स्थितीचे त्यांच्या आरोग्य व कल्याण संबंधी सुखसोयी मिळतात किंवा नाही हे पाहणे आदी बाबींचा समावेश आहे.

तक्ता १४ / TABLE 14

		प्रत्यक्ष २०२१-२०२२	प्रत्यक्ष २०२२-२०२३	प्रत्यक्ष सप्टेंबर- २०२३ पर्यंत	
(१)	(अ) नोंदणी झालेल्या संस्थांची संख्या	६९७९	८०२५	२०२६	(१) (a) No. of Establishments registered.
	(ब) समाविष्ट असलेल्या कंत्राटदारांची संख्या	६८१५६	७७९५९	२१९७५	(b) Employees covered
(२)	(अ) परवाना दिलेल्या कंत्राटदारांची संख्या	८२०३	९१०६	२३३४	(२)(a) No. of Contractors Licensed
	(ब) समाविष्ट असलेल्या कामगारांची संख्या	१२२४९८९	१४००२१०	३९५५६८	(b) No. of Employees covered.

टीप.— कामाचे प्रमाण ठरविण्यात आलेले नाही.

उक्त अधिनियमांतर्गत जमा महसूल महाऑनलाईनद्वारे ग्रास मार्फत शासनाकडे जमा केला जातो.

२. औद्योगिक संबंध

शासन अधिसूचना क्र. पीजीए.०६/१६६२/काम-४, दिनांक १९ नोव्हेंबर २०११ अन्वये उपदान प्रदान अधिनियम, १९७२ मधील कलम ३ नुसार नियंत्रक प्राधिकारी म्हणून स्थानिक क्षेत्रातील औद्योगिक न्यायालये यांची नियुक्ती करण्यात आलेली होती.

शासन अधिसूचना क्र. सीएलए-२०१९/प्र.क्र.४८/काम-४, . दि. १६.०४.२०१९ अन्वये उपदान प्रदान अधिनियम, १९७२ मधील कलम ३ नुसार नियंत्रक प्राधिकारी म्हणून स्थानिक क्षेत्रातील सहायक कामगार आयुक्त आणि कलम ७ (७) नुसार अपिलीय प्राधिकारी म्हणून स्थानिक क्षेत्रातील अपर कामगार आयुक्त किंवा कामगार उप आयुक्त यांना नियुक्त केलेले आहे.

दि. १६.०४.२०१९ रोजीच्या शासन अधिसुचनेस **The Labour law Practioners Association, Mumbai** या संघटनेने मा. उच्च न्यायालयात आव्हान दिले आहे. सदरची अधिसूचना प्रसिद्ध होण्यापूर्वीच्या प्रकरणांचा निपटारा मा. कामगार न्यायालये व मा. औद्योगिक न्यायालये यांनी करावा असे नमूद केले आहे. सदर प्रकरण उच्च न्यायालय, मुंबई येथे न्यायप्रविष्ट आहे.

ग्राहक मूल्य निर्देशांक

ग्राहक मूल्य निर्देशांक महाराष्ट्र राज्यातील मुंबई, सोलापूर, नागपूर, पुणे, नाशिक व ठाणे या ०६ केंद्रांसाठी सन २०१६ = **१००** तसेच जळगांव, नांदेड, औरंगाबाद, कोल्हापूर, व अकोला या ०५ केंद्रांसाठी सन २००१ = **१००** हे आधारभूत वर्ष ठरवून औद्योगिक कामगारांसाठी ग्राहक मूल्य निर्देशांक तयार केला जातो. हा ग्राहक मूल्य निर्देशांक समितीपुढे मान्यतेसाठी ठेवून त्यानंतर प्रसिद्ध केला जातो. ग्राहक मूल्य निर्देशांक तयार करण्याकरिता वरील ११ केंद्रांच्या निवडक बाजारपेठांमधून निवड वस्तूंची साप्ताहिक व मासिक किंमत गोळा केली जाते. त्या किमतीचे संस्करण करून सदरचा ग्राहक मूल्य निर्देशांक काढला जातो. जुन्या मालिकेचे निर्देशांक सध्या चालू मालिकेत रुपांतरीत करण्यासाठी त्या त्या केंद्रांचे जोडगुणक तयार करण्यात आलेले आहेत. औद्यागिक कारखाने आपल्या कामगारांना देय असलेल्या महागाई भत्त्याची परिगणन करण्यासाठी या निर्देशांकाचा उपयोग करतात. किमान वेतन अधिनियम, १९४८ अंतर्गत अनुसूचित उद्योगातील उद्योगधंद्याना दर ६ महिन्यांनी विशेष भत्ता लागू केला जातो तो काढण्याकरिता या निर्देशांकाचा उपयोग करण्यात येतो. मुंबई, सोलापूर, नागपूर, पुणे, नाशिक व ठाणे या केंद्रांसाठी ग्राहक मूल्य निर्देशांकाचा उपयोग श्रम केंद्र, सिमला हे कार्यालय अखिल भारतीय ग्राहक मूल्य निर्देशांक तयार करण्यासाठी करतात.

तक्ता १५ / TABLE १५

		कापड व्यतिरिक्त								कापड					
		साप्ताहिक				मासिक									
	केंद्रे	वस्तूंची संख्या	विवरणांची संख्या			वस्तूंची संख्या	विवरणांची संख्या			वस्तूंची संख्या	विवरणांची संख्या			Centres	
		Non Clothing								Clothing					
		Weekly				Monthly									
		Item	Actual April 2022 to March 2023	Actual April 2023 to Sept. 2023	Estimated 2024-2025	Item	Actual April 2022 to March 2023	Actual April 2023 to Sept. 2023	Estimated 2024-2025	Item	Actual April 2022 to March 2023	Actual April 2023 to Sept. 2023	Estimated 2024-2025		
(१)		(२)	(३)	(४)	(५)	(६)	(७)	(८)	(९)	(१०)	(११)	(१२)	(१३)		
औद्योगिक कामगारांकरिता ग्राहक मूल्य निर्देशांक														Consumer Price Index Number for Industrial Workers	
राज्य मालिका (आधार २००१ =१००)	जळगाव	७४	१०४	५२	१०४	५०	२४	१२	२४	१८	२४	१२	२४	State Series (Base – 2001 = 100)	Jalgaon
	नांदेड	७६	१०४	५०	१०६	५४	२४	१२	२४	१८	२४	१२	२४		Nanded
	औरंगाबाद	८१	१५६	७८	१५६	८२	३६	१८	३६	१८	३६	१८	३६		Aurangabad
	कोल्हापूर	८४	१५६	७८	१५६	६९	३६	१८	३६	१८	३६	१८	३६		Kolhapur
	अकोला	६७	१०४	५४	१०४	५७	२४	१२	२४	१८	२४	१२	२४		Akola

Note :—The Labour Bureau Ministry of Labour and Employment, Government of India, Shimla has independently Released indices of their following Six centres since Sept-2020 for the Base year 2016 = 100 name of the Centres : Mumbai, Solapur, Nagpur, Pune, Nashik and Thane.

प्रस्तावनात्मक :—

सामाजिक व आर्थिक पहाणी शाखेअंतर्गत निरनिराळ्या पहाण्या करण्यात येतात. त्यात वेगवेगळ्या आस्थापनांना भेटी देऊन मालक आणि कामगार वर्ग यांच्या मुलाखती प्रश्नावलीद्वारे घेण्यात येतात. सदर प्रश्नावलीतील माहितीचे संकलन व तक्तीकरण करण्यात येऊन अहवाल लिखाण करण्यात येते. प्रत्यक्ष पाहणीची सुरुवात त्यांचे क्षेत्रीय काम तसेच माहितीचे संकलन व तक्तीकरण व त्यानंतर अहवाल लिखाण व सादरीकरण यास बराच अवधी लागतो.

कुटुंब राहणीमान पाहणी अंतर्गत केंद्र शासनाकडून दर १० वर्षांनी जुनी मालिका बदलून नवीन मालिक सुरु करण्यात येते. त्या अनुषंगाने २०१७ = **१००** या नवीन मालिकेचे कामकाज हाती घेण्यात आले असून राज्य मालिकेतील जळगाव, अकोला, नांदेड, औरंगाबाद व कोल्हपूर या ५ केंद्राच्या ठिकाणी असलेल्या कामगार आस्थापनांची यादी गोळा करून त्यातील निवडक कामगारांच्या प्रत्यक्ष मुलाखतींद्वारे अनुसुची अ - कामगार कुटुंबाची उत्पन्न व खर्चाबाबतची माहिती गोळा करणे व अनुसुची ब – कामगार कुटुंबाचा घरभाडे विषयक तपशील गोळा करण्यात येतो. सदरची माहिती गोळा करण्यात आली असून त्याच्या प्राथमिक त्रुटी निवारणाचे काम करण्यात आले. त्रुटी निवारणाची कार्यवाही पूर्ण झाल्यानंतर केंद्र शासनाच्या धर्तीवर व त्यांच्या मार्गदर्शनाखाली पुढील कार्यवाही करण्यात येत आहे.

त्रैमासिक नियतकालीक घरभाडे पाहणीचे काम या कार्यासनाकडून करण्यात येते. राज्य मालिकेतील वरील ५ केंद्रातील निवडक औद्योगिक कामगारांच्या घरांना प्रत्यक्ष भेटी देवून माहिती संकलित करण्यात येते. संकलित माहिती आधारे घरभाडे निर्देशांक काढला जातो. सदरचा घरभाडे निर्देशांक राज्य मालिका ग्राहक मुल्य निर्देशांक करिता उपयोगात आणला जातो.

सोबतच वरील ५ केंद्राच्या ठिकाणची मुल्यसंकलन व मुल्यनिर्धारणाची कार्यवाही कामगार आयुक्त कार्यालयाकडून करण्यात येते. त्या आधारावर कामगार आयुक्त कार्यालयाकडून औद्योगिक कामगारांकरिता दरमहा ग्राहक मुल्य निर्देशांक जाहीर करण्यात येतो. त्याचप्रमाणे केंद्र शासनाच्या मुंबई व ठाणे केंद्रातील एकूण १७ बाजारपेठांच्या मुल्यसंकलनाचे काम या कार्यासनाकडून दर आठवड्याच्या निर्धारित दिवशी करण्यात येते. उक्त सर्व माहिती केंद्र शासनाच्या लेबर ब्युरो, शिमला कार्यालयाकडून सदर केंद्रांकरिता औद्योगिक कामगारांसाठी ग्राहक मुल्य निर्देशांक जाहीर केला जातो.

मूल्य निर्धारण पाहणीबाबत एप्रिल, २०२१ ते मार्च, २०२२ या कालावधीतील प्रत्यक्ष आकडेवारी, एप्रिल, २०२२ ते मार्च, २०२३ मधील प्रत्यक्ष आकडेवारी सन २०२३-२०२४ या कालावधीतील सुधारित आकडेवारी तसेच सन २०२४-२०२५ मधील अंदाजित आकडेवारी खालील तक्त्यामध्ये सादर करण्यात येत आहे.

तक्ता १६ / TABLE 16

		प्रत्यक्ष २०२१-२०२२	प्रत्यक्ष २०२२-२०२३	सुधारित २०२३-२०२४	अंदाजित २०२४-२०२५	
१	मूल्य निर्धारण पाहणीची संख्या (चालू राज्यस्तरीय मालिकेतील ५ केंद्रासाठी)	६२४	६२४	६२४	६२४	Number of surveys conducted for Price collection Current State Series
	मूल्य निर्धारण पाहणीची संख्या (नवीन राज्यस्तरीय मालिकेतील ५ केंद्रासाठी)	६२४	६२४	६२४	६२४	Number of surveys conducted for price collection New State Series
२	मूल्य निर्धारण पाहणीची संख्या (नवीन राज्यस्तरीय मालिकेतील ६ केंद्रासाठी)	६२४	६२४	६२४	६२४	Number of surveys conducted for Price collection (Central Series)
३	घरभाडे पाहणी संख्या (चालू राज्यस्तरीय मालिकेतील ५ केंद्रासाठी)	१९३२	१९३२	१९३२	१९३२	Number of House Rent surveys conducted for Current State Series.
४	घरभाडे पाहणी संख्या (नवीन राज्यस्तरीय मालिकेतील ५ केंद्रासाठी)	४६२	४६२	४६२	४६२	Number of House rent surveys conducted for new State Series

जुनी केंद्र स्तरीय ग्राहक मुल्य निर्देशांक मालिका बंद झाल्यामुळे

सांख्यिकी गोळा करण्यासंबंधी अधिनियम, १९५३

ह्या अधिनियमांतर्गत संप, टाळेबंदी, कामगार कपात कामाशिवाय राहू देणे व उपक्रम बंद याबाबतीतिल आकडेवारी संकलीत करून त्याबाबतचा अहवाल कामगार आयुक्त, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई यांच्या कार्यालयामार्फत तयार केला जातो.

तक्ता १७ / TABLE 17

		प्रत्यक्ष २०२१-२०२२	प्रत्यक्ष २०२२-२०२३	प्रत्यक्ष सप्टेंबर-२०२३ पर्यंत	अंदाज २०२४-२०२५	
(अ)	आस्थापनांची संख्या काम बंद बाबतीत वर्षात संकलित केलेले रजिस्टर					No. of Establishments. (A)Reports and Registers to be complied in respect of work stoppage during the year.
	(अ) संप	७	६	९	१२	(a) Strikes
	(ब) टाळेबंदी	११	११	११	१४	(b) Lockouts

एप्रिल, २०२३ ते सप्टेंबर, २०२३

१. केलेल्या मूल्यनिर्धारण पाहण्यांची संख्या :- ६२४

२. कुटुंबांच्या राहणीमानासंबंधी केलेल्या पाहण्या (१० वर्षातून १ वेळा)

३. औद्योगिक कामगारांची कुटुंब राहणीमान पाहणी.

नियोजित मालिका २०१७ = **१००** नुसार (१) अकोला, (२) नांदेड, (३) कोल्हापूर, (४) जळगाव,

(५) औरंगाबाद

या ५ केंद्रातील कामकाज सुरु आहे.

(१२) कर्मचारी विषयक गोषवारा / XII Personnel Summary

जोडपत्र / ANNEXURE

अ.क्र. (१)	पदनाम (२)	वेतनश्रेणी/ Pay Band (३)		मंजूर पदसंख्या No. of Posts (४)	Designation (५)
२२३०, कामगार व सेवायोजन मागणी क्रमांक के-४				2230, LABOUR AND EMPLOYMENT DEMAND No. K-4 COMMISSIONER OF LABOUR	
गट अ					
१	कामगार आयुक्त	S-२७	११८५००-२१४१००	१	Commissioner of Labour
२	सह आयुक्त (माथाडी)	S-२७	११८५००-२१४१००	१	Joint Commissioner of Labour
३	अपर कामगार आयुक्त	S-२५	७८८००-२०९२००	३+१*	Additional Commissioner of Labour
४	कामगार उप आयुक्त	S-२३	६७७००-२०८७००	१२+५@	Deputy Commissioner of Labour
५	विशेष कार्य अधिकारी (सांख्यिकी)	S-२०	५६१००-१७७५००	१	Officer on Special Duty (Statistics)
६	सहायक कामगार आयुक्त	S-१८	४९१००-१५५८००	७०+१$	Assistant Commissioner of Labour
			एकूण	**९५**	
गट ब					
७	सरकारी कामगार अधिकारी	S-१५	४१८००-१३२३००	१४७	Government Labour Officer
८	स्विय सहायक	S-१६	४४९००-१४२४००	१	Personal Assistant
			एकूण	**१४८**	
गट क					
९	अधिक्षक (मुख्यालय)	S-१४	३८६००-१२२८००	२६	Suprintendent
१०	अधिक्षक (मुफसल)	S-१४	३८६००-११२८००	८	Suprintendent (Out side Mumbai) (Mufsal)
११	दुकाने निरीक्षक श्रेणी -१	S-१३	३५४००-११२४००	३०	Shop Inspector (Grade-I)
१२	दुकाने निरिक्षक श्रेणी -२	S-८	२५५००-८११००	१६०	Shop Inspector (Grade-II)
१३	वरिष्ठ कामगार अन्वेषक	S-१३	३५४००-११२४००	२२	Senior Labour Investigator
१४	कनिष्ठ कामगार अन्वेषक	S-८	२५५००-८११००	३०	Junior Labour Investigator
१५	वरिष्ठ लिपिक	S-८	२५५००-८११००	१०८	Senior Clerk
१६	लिपिक टंकलेखक	S-६	१९९००-६३२००	३२०	Clerk Cum Typist
१७	लघुलेखक (उच्चश्रेणी)	S-१५	४१८००-१३२३००	४	Stenographer (Higher Grade)
१८	लघुलेखक (निम्न श्रेणी)	S-१४	३८६००-१२२८००	९	Stenographer (Lower Grade)
१९	लघुटंकलेखक	S-८	२५५००-८११००	२०	Steno – Typist
२०	दूरध्वनीचालक	S-७	२१७००-६९१००	४	Telephone Operator
२१	ग्रंथपाल	S-१०	२९२००-९२३००	१	Librarian
२२	वाहनचालक	S-६	१९९००-६३२००	० (मृत संवर्ग) # ०९	Driver
			एकूण	**७५१**	
गड ड					
२३	दप्तरी	S-३	१६६००-५२४००	० (मृत संवर्ग) # ०१	Daftari
२४	अलमारी परिचर	S-३	१६६००-५२४००	० (मृत संवर्ग) # ०१	Self Attendant
२५	नाईक	S-३	१६६००-५२४००	० (मृत संवर्ग) # १६	Naik
२६	शिपाई	S-१	१५०००-४७६००	० (मृत संवर्ग) # १७०	Peon
२७	रखवालदार	S-१	१५०००-४७६००	० (मृत संवर्ग) # ०६	Watchman
२८	सफाईगार	S-१	१५०००-४७६००	० (मृत संवर्ग) # ०९	Sweeper
			एकूण	**२०३**	
एकूण (अ+ब+क+ड)				९८५ (नियमित) + #२१२	

* पद मैत्री कक्ष # @ माथाडी मंडळ पद $ माथाडी मंडळ पद

येथे दर्शविलेल्या मनुष्यबळ संख्येच्या मर्यादित सेवा आवश्यकतेनुसार बाहय यंत्रणेमार्फत घेण्यास मान्यता देण्यात आली आहे. तथापि मृत संवर्गातील जितके कर्मचारी कार्यरत असतील तितकी पदे अधिसंख्य समजण्यात यावीत.

१९. संघटनीय तक्ता
कामगार आयुक्तालय मुंबई, महाराष्ट्र राज्य,
कामगार आयुक्त मुंबई, महाराष्ट्र राज्य,

- सह आयुक्त (माथाडी)
- कामगार उप आयुक्त (प्रशासन)
- कामगार उप आयुक्त, औद्योगिक संबंध
- कामगार उप आयुक्त विभाग, ग्रामीण विभाग
- सहायक कामगार आयुक्त, दुकाने
- विशेष कार्य अधिकारी

कामगार आयुक्तालय प्रादेशिक विभाग कार्यालय

- अपर कामगार आयुक्त कोकण विभाग, मुंबई
- अपर कामगार आयुक्त, पुणे
- अपर कामगार आयुक्त, नागपूर
- कामगार उप आयुक्त, नाशिक
- कामगार उप आयुक्त, औरंगाबाद
- कामगार उप आयुक्त, अमरावती

प्रादेशिक विभाग प्रमुख मुंबई, कोकण विभाग, अपर कामगार आयुक्त

- कामगार उप आयुक्त मुंबई शहर
- कामगार उप आयुक्त मुंबई उपनगर
- कामगार उप आयुक्त पूर्व, मुंबई उपनगर, पश्चिम
- कामगार उप आयुक्त ठाणे
  - सहायक कामगार आयुक्त कल्याण
  - सहायक कामगार आयुक्त भिवंडी
- कामगार उप आयुक्त रायगड
- कामगार उप आयुक्त पालघर
- सहायक कामगार आयुक्त रत्नागिरी
- सरकारी कामगार अधिकारी सिंधुदुर्ग

प्रादेशिक विभाग प्रमुख, नागपूर, अपर कामगार आयुक्त

- अपर कामगार आयुक्त नागपूर
- सहायक कामगार आयुक्त चंद्रपूर
- सहायक कामगार आयुक्त भंडारा
- सहायक कामगार आयुक्त गोंदिया
- सरकारी कामगार अधिकारी गडचिरोली
- सरकारी कामगार अधिकारी तुमसर
- सरकारी कामगार अधिकारी वर्धा

प्रादेशिक विभाग प्रमुख, अपर कामगार आयुक्त, पुणे

- कामगार उप आयुक्त पुणे
- सहायक कामगार आयुक्त सोलापूर
  - सरकारी कामगार अधिकारी बार्शी
- सहायक कामगार आयुक्त कोल्हापूर
- सहायक कामगार आयुक्त इचलकरंजी
- सहायक कामगार आयुक्त सांगली
- सहायक कामगार आयुक्त सातारा

प्रादेशिक विभाग प्रमुख, कामगार उप आयुक्त, नाशिक

- कामगार उप आयुक्त नाशिक
- सहायक कामगार आयुक्त जळगाव
- सहायक कामगार आयुक्त अहमदनगर
- सरकारी कामगार अधिकारी मालेगाव
- सरकारी कामगार अधिकारी धुळे

प्रादेशिक विभाग प्रमुख कामगार, उप आयुक्त, औरंगाबाद

- कामगार उप आयुक्त औरंगाबाद
- सहायक कामगार आयुक्त नांदेड
- सहायक कामगार आयुक्त लातूर
- सरकारी कामगार अधिकारी जालना
- सरकारी कामगार अधिकारी परभणी
- सरकारी कामगार अधिकारी हिंगोली
- सरकारी कामगार अधिकारी बीड
- सरकारी कामगार अधिकारी उस्मानाबाद

प्रादेशिक विभाग प्रमुख कामगार, उप आयुक्त, अमरावती

- कामगार उप आयुक्त अमरावती
- सहायक कामगार आयुक्त अकोला
- सरकारी कामगार अधिकारी वाशिम
- सरकारी कामगार अधिकारी बुलढाणा
- सरकारी कामगार अधिकारी यवतमाळ

विकास आयुक्त (असंघटित कामगार)

(१) महाराष्ट्र राज्य सामाजिक सुरक्षा मंडळ

(२) प्रधानमंत्री श्रमयोगी मानधन योजना

(३) ई-श्रम पोर्टल

महाराष्ट्र राज्य सामाजिक सुरक्षा मंडळ

केंद्र शासनाने असंघटीत कामगारांसाठी सामाजिक सुरक्षितता पुरविण्याच्या उद्देशाने भारत सरकारने दिनांक ३१.१२.२००८ रोजी असंघटीत कामगार सामाजिक सुरक्षा अधिनियम २००८ लागू केला असून या अधिनियमाच्या कलम ६ (४), ६ (६), ६ (७), १० (१) आणि कलम १४ याद्वारे प्रदान कण्यात आलेल्या अधिकारांचा तसेच याबाबतीत समर्थ करणाऱ्या इतर सर्व अधिकारांचा वापर करून महाराष्ट्र शासनाने अधिसूचना क्रमांक असंका २०११/प्र.क्र.२१४/कामगार-७अ, दिनांक ३०.०५.२०१३ अन्वये महाराष्ट्र असंघटीत कामगार सामाजिक सुरक्षा नियम २०१३ लागू केला आहे. लेबर ब्युरो, चंदिगड यांनी सन २०१४ मध्ये केलेल्या चौथ्या वार्षिक रोजगार बेरोजगारी सर्वेक्षणानुसार महाराष्ट्र राज्यात सुमारे ३.६५ कोटी असंघटित कामगार आहेत.

असंघटित कामगार सामाजिक सुरक्षा अधिनियम, २००८ च्या कलम ६ व १४ मधील तरतुदीनुसार महाराष्ट्र राज्य सामाजिक सुरक्षा मंडळाची दिनांक ३ एप्रिल २०१८ च्या अधिसूचनेन्वये स्थापना करण्यात आलेली आहे.

(अ) महाराष्ट्र घरेलू कामगार कल्याण मंडळ

घरेलू कामगार कल्याण मंडळामध्ये नोंदणी होणारे लाभार्थी हे समाजातील आर्थिकदृष्ट्या अत्यंत दुर्बल कुटुंबातील आहेत. त्यामुळे त्यांच्याकडून जमा होणारे अंशदान हे अत्यल्प असल्याने मंडळाचे कामकाज हे प्रामुख्याने शासनाकडून मिळणाऱ्या अनुदानावरच अवलंबून आहे.

राज्यात महाराष्ट्र घरेलू कामगार कल्याण मंडळ अधिनियम,२००८ पारित झाला असून तो दिनांक ३ नोव्हेंबर २०११ पासून राज्यात लागू करण्यात आला आहे.

या अधिनियमाच्या कलम ३ च्या तरतुदीनुसार दिनांक १२ ऑगस्ट २०११ च्या अधिसूचनेन्वये महाराष्ट्र घरेलू कामगार कल्याण मंडळ स्थापन करण्यात आलेले आहे.

घरेलू कामगारांची नोंदणी –

उपरोक्त अधिनियमाच्या कलम ११ नुसार वयाची १८ वर्षे पूर्ण केलेल्या परंतु ६० वर्षे पूर्ण न झालेल्या घरेलू कामगारांची लाभार्थी म्हणून दिनांक १४ नोव्हेंबर, २०११ पासून नोंदणी करण्यात येत आहे.

नोंदणी फी व मासिक अंशदान :

दिनांक ५ फेब्रुवारी २०२४ रोजीच्या शासन निर्णयानुसार घरेलू कामगारांकडून प्रत्येकी रु. १/- नोंदणी फी व रु.१/- मासिक अंशदान याप्रमाणे वार्षिक १२/- अशी एकूण १३/- रुपये जमा करावयाचे असून विहित नमुन्यात नोंदणीसाठी घरेलू कामगाराने अर्ज करावयाचा आहे. सदर अर्जाची क्षेत्रीय सरकारी कामगार अधिकारी यांच्यामार्फत छाननी केली जाते व त्यानंतर फी भरुन घरेलू कामगार नोंदीत होतात. ही नोंदणी एक वर्षाकरिता जिवित राहते.

मंडळातर्फे देण्यात येणारे लाभ :

१. अंत्यविधी सहाय्य : मृत घरेलू कामगाराच्या कायदेशीर वारसास अंत्यविधी सहाय्य रु.२,०००/- देण्यात येते.

२. प्रसुती लाभ : घरेलू कामगार मंडळाच्या दि. २८.०९.२०१२ च्या बैठकीत घरेलू कामगारांना प्रसुतीलाभ देण्याबाबत ठराव करण्यात आला असून त्याअंतर्गत घरेलू कामगारास दोन अपत्यापर्यंत प्रत्येक प्रसुतीकरिता रु.५,०००/- इतकी मदत देण्यात येते.

३. सन्मानधन लाभ : शासन निर्णय क्र.-घरेलु-१२२२/प्र.क्र.१६५/काम-७अ, दि. ०६.०३.२०२४ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये महाराष्ट्र घरेलू कामगार कल्याण मंडळातर्फे प्रतिवर्षी दिनांक ३१ डिसेंबर रोजी वयाची ५५ वर्ष पूर्ण केलेल्या जिवित नोंदणी असलेल्या पात्र घरेलू कामगारांना महाराष्ट्र घरेलू कामगार कल्याण मंडळाच्या निधीतून सन्मानधन योजना अंतर्गत रूपये १०,०००/- एवढी रक्कम थेट त्यांच्या बँक खात्यात डिबीटीव्दारे जमा करण्याचा शासनाने निर्णय घेतला आहे. त्याअनुषंगाने सर्व जिल्हा कार्यालयामार्फत लाभ वाटप सुरू करण्यात आले आहे.

४. संसार उपयोगी भांडी संच वाटप : शासन निर्णय क्रमांक घरेलू-१२२४/प्र.क्र.२/ कामगार-७अ, दि. २२.०२.२०२४ अन्वये सन २०२३-२४ या आर्थिक वर्षांध्ये महाराष्ट्र घरेलू कामगार कल्याण मंडळ अधिनियम २००८, या कायद्याची प्रभावी अंमलबजावणी करणे, तसेच महराष्ट्र घरेलू कामगार कल्याण मंडळामार्फत घरेलू कामगारांची नोंदणी/ नुतणीकरण वाढवणे. याअनुषंगाने योजना राबवण्यासाठी जिवीत/ सक्रीय नोंदीत असलेल्या घरेलू कामगारांना संसार उपयोगी भांडी संच वाटप करण्यात येत आहे.

प्रधानमंत्री श्रमयोगी मानधन योजना

सद्यःस्थितीत या कार्यालयामार्फत सर्व असंघटित कामगारांसाठी प्रधानमंत्री श्रमयोगी मानधन योजना सुरू केलेली असून त्यामध्ये सहभागी पात्र लाभार्थींना वयाची ६० वर्षे पुर्ण झाल्यानंतर दरमहा ३०००/-रुपये लाभ मिळणार आहे. तसेच सद्यःस्थितीत प्रधानमंत्री श्रमयोगी मानधन योजनेमध्ये ६०९९१५ कामगारांची नोंदणी झालेली आहे.

ई-श्रम पोर्टल

असंघटित कामगारांना सामाजिक सुरक्षितता पुरविण्याच्या उद्देशाने असंघटित कामगारांचा राष्ट्रीय डेटाबेस (NDUW) तयार करण्याचा निर्णय केंद्र शासनाने घेतला आहे व दिनांक २६.०८.२०२१ पासून असंघटित कामगारांची नोंदणी करण्याकरिता ई-श्रम पोर्टल सुरु करण्यात आले आहे. महाराष्ट्रातील ५३८३८ CSC (कॉमन सर्विस सेंटर) मार्फत असंघटित कामगारांची नोंदणीकरिता सुरू ई-श्रम पोर्टलवर सुरू करण्यात आली आहे. महाराष्ट्रात एकूण १,४५,६७,१८१ इतक्या असंघटित कामगारांची नोंदणी ई-श्रम पोर्टल वर करण्यात आली आहे.

महाराष्ट्र राज्य असंघटित कामगार कल्याण महामंडळ

दिनांक २८ जून २०२३ रोजी मंत्रीमंडळ बैठकीत झालेल्या निर्णयास अनुसरून राज्यातील असंघटित कामगार ह्या आर्थिक दृष्ट्या निम्नस्तरातील घटकास सामाजिक सुरक्षा व विविध कल्याणकारी योजनांचे लाभ मिळण्यासाठी महाराष्ट्र राज्य असंघटित कामगार महामंडळ व त्यांचे अंतर्गत परिशिष्ट १ मधील उद्योग/ व्यवसाय क्षेत्रनिहाय ३९ आभासी (Virtual) मंडळे स्थापन करण्यास दिनांक ६ जुलै २०२३ रोजीच्या शासन निर्णय क्रमांक असंका-११२२/प्र.क्र.४६/काम-७अ अन्वये शासनामार्फत मान्यता देण्यात आली आहे. सदर शासन निर्णयामध्ये एकूण ३४० उद्योगांचा समावेश आहे.

बाष्पके संचलनालय

(१)	बाष्पके संचालनालय	३१
(२)	संचालनालयाची आर्थिक माहिती	३१
(३)	कार्यभाराचा गोषवारा	३१
(४)	संघटनात्मक तक्ता	३२
(५)	कर्मचारी विषयक गोषवारा	३३

बाष्पके संचालनालय :

बाष्पके संचालनालयाची (पुर्वीचे बाष्पके आणि धुम्र उपद्रव निरीक्षणालय म.रा.,मुंबई) ची स्थापना १५४ वर्षापूर्वी सन १८६९ मध्ये झाली. सन १९९१ मध्ये या कार्यालयाच्या नावात बदल करून ते बाष्पके आणि धुम्र उपद्रव संचालनालय महाराष्ट्र राज्य, मुंबई असे करण्यात आले. सन १९९२ पासून धुम्र उपद्रव हा विषय पर्यावरण विभागात समाविष्ट करण्यात आला. तद्नंतर सन १९९५ मध्ये या कार्यालयाच्या नावात बदल करून बाष्पके संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई असे करण्यात आले. संचालक, बाष्पके संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य मुंबई मुख्य कार्यालयासह या संचालनालयाची एकूण ७ कार्यालये आहेत.

सोलापूर विभागीय कार्यालयाची स्थापना	सन १९५८ मध्ये झाली.
नागपूर विभागीय कार्यालयाची स्थापना	सन १९६० मध्ये झाली.
नाशिक विभागीय कार्यालयाची स्थापना	सन १९७३ मध्ये झाली.
पुणे विभागीय कार्यालयाची स्थापना	सन १९७५ मध्ये झाली.
अहमदनगर विभागीय कार्यालयाची स्थापना	सन १९८७ मध्ये झाली.
कोल्हापूर विभागीय कार्यालयाची स्थापना	सन १९८७ मध्ये झाली.

संचालनालयाचे उद्दीष्ट :

या संचालनालयाचे उद्दीष्ट केंद्र सरकारच्या बाष्पके अधिनियम, १९२३ व भारतीय बाष्पके विनियम, १९५० ची महाराष्ट्र राज्यात प्रभाविपणे अंमलबजावणी करणे हे आहे. त्यानुषंगाने महाराष्ट्र राज्याने, महाराष्ट्र बाष्पक नियम, १९६२ आणि महाराष्ट्र मितिपयोजक नियम, १९६५ हे नियम तयार केले. आजमितीस बाष्पक निर्मिती क्षेत्रात महाराष्ट्र राज्य हे अग्रेसर आहे व यापुढेही ते अग्रेसर राहील हे या संचालनालयाचे उद्दीष्ट आहे.

बाष्पक विनियम १९५० नुसार निर्मितीवर नियंत्रण :

बाष्पक, सुपर हिटर्स, मितिपयोजक, झडपा नलिका जोडणी व हिट एक्सचेंजर यांचे आराखडे तपासणे, स्टीम फीड व ब्लो ऑफ पाईप लाईन्सचे ले आऊट ड्रॉईंग तपासणी, (२) या राज्यात बनविल्या जाणाऱ्या बाष्पके, मितिपयोजके, बाष्प झडपा नलिकांची मेकर्स पेपर तपासून ते प्रमाणित करणे. अभिलेख सुरक्षितता (अ) या राज्यात नोंदणी झालेले बाष्पक (ब) दुसऱ्या राज्यातून या राज्यात आलेले बाष्पक व याप्रमाणे उलट (क) वसूल करण्यात आलेले विविध शुल्क, (४) बाष्पके व मितोपयोजकांच्या दुरूस्त्याबाबतच्या व त्यांचे वर्कींग प्रेशर कमी अथवा पूर्ववत करण्याबाबतच्या सूचनांची तपासणी करणे (५) बाष्पकांची व मितिपयोजकांची नोंदणी करताना उपसंचालकांनी केलेल्या आकडेवारीची तपासणी करणे, (६) मध्यवर्ती बाष्पक मंडळ, नवी दिल्ली यांचेकडून चालू असलेल्या नियमात व विनियमात बदल करण्याबाबतच्या सूचना अथवा त्याबाबत अर्थ उकल करणाऱ्या प्रस्तावावर अभिप्राय देणे (७) बाष्पके जोडणाऱ्या चाचण्यासंबधीची प्रकरणे, बाष्पकांच्या दुरूस्त्या व बाष्प नलिका कार्यशाळा योग्यता यासंबधीची प्रकरणे हाताळणे.

बाष्पके अधिनियम,१९२३,महाराष्ट्र बाष्पके नियम,१९६२ व महाराष्ट्र मितिपयोजक नियम,१९६५ निरीक्षण :-

बाष्पकांचे आणि मितिपयोजकांची नोंदणी निरीक्षणाचे अर्ज, बाष्पके अधिनियम १९२३ अनुसार प्रमाणित करण्यात आलेल्या बाष्पकांच्या प्रमाणपत्रांची मुदत संपल्यानंतर त्यांचे नूतनीकरण करण्यासंबधीचे अर्ज, तसेच बाष्पक व ब्लो-डाऊन-पाईप्सचे तसेच भरणनलिका व निरीक्षणासंबधीचे अर्ज स्विकारून आवश्यक ती कार्यवाही करणे.

संचालनालयाचे कार्य :

बाष्पके संचालनालय हा विभाग सेवा विभाग असून त्याचे कामकाज तांत्रिक स्वरूपाचे आहे. विभागाचे मुख्य कार्य हे विविध उद्योगात वापरण्यात येणाऱ्या व उद्योगातील महत्त्वाचे अंग असणाऱ्या बाष्पकांचे व मितिपयोजकांचे सुरक्षितता व कार्यक्षमता या अनुषंगाने निरीक्षण करून नोंदणी करण्याचे आहे. तसेच बाष्पक, मितिपयोजक व त्यांच्या सुट्ट्या भागांची (माऊटिंग्ज, फिटिंग्ज) निर्मिती अंतर्गत निरीक्षण करण्याची जबाबदारीही या विभागाची आहे. नोंदणीकृत बाष्पके वापरात असताना त्याना एका वर्षाच्या कालावधीनंतर निरीक्षण करून प्रमाणपत्र देणे, स्टिम फिड व ब्लो पाईप्स (नलिका) चे निरीक्षण करणे, दुरूस्त्यांची पडताळणी,जलदाब चाचण्या, बाष्प झडपांचे निरीक्षण चाचण्या इत्यादी कामे या विभागामार्फत केली जातात. तसेच सुरक्षिततेच्या दृष्टीने या विभागाच्या कामास अनन्य साधारण महत्त्व दिले आहे. कारण एखाद्या बाष्पकास अपघात झाल्यास मोठ्या प्रमाणावर जिवित अथवा वित्तहानी होण्याची दाट शक्यता असते. बाष्पके कायद्यानुसार बाष्पकांचे निरीक्षण विहित वेळेत पार पाडणे व बाष्पक मालकांना विहित वेळेत प्रमाणपत्र प्रदान करणे कायद्याने बंधनकारक आहे. बाष्पक बंद ठेवल्यास उदयोजकांचे मोठ्या प्रमाणावर आर्थिक नुकसान होऊ शकते. याच कारणासाठी हा विभाग अतिशय संवेदनशील असा मानला जातो. बाष्पकांचे वार्षिक निरीक्षण केल्यामुळे बाष्पकांची सुरक्षितता तसेच कार्यक्षमता वाढते.

बाष्पक निर्मिती क्षेत्रात महाराष्ट्र राज्य देशात प्रथम क्रमांकावर आहे. तसेच महाराष्ट्रातून निर्मिती झालेले बहुसंख्य बाष्पके परदेशातही निर्यात केली जातात. त्यामुळे बाष्पकांची निर्मिती विहित वेळेत पूर्ण होणे अत्यंत महत्त्वाचे असल्याने बाष्पक निर्मात्यांना आवश्यकतेनुसार निर्मिती अंतर्गत भेटी देण्याचे बहूमोल कार्य सुध्दा या विभागाचे आहे.

बाष्पके अधिनियम , १९२३ मधील कलम ६ अनुसार बाष्पक कार्यक्षमतेने व सुरक्षिततेने चालविण्याकरिता बाष्पक अभियंता व बाष्पक परिचर यांची नेमणूक करणे बंधनकारक आहे. याकरिता बाष्पक प्रचालन अभियंता नियम २०११ व बाष्पक परिचर नियम, २०११ नुसार परीक्षक मंडळाची स्थापना करून परीक्षा घेण्याचे कार्यवाही या विभागामार्फत पार पाडण्यात येते. तसेच भारतीय बाष्पके विनियम १९५० नुसार सांधात्याच्या (वेल्डरच्या) चाचण्या घेऊन त्यांना प्रमाणपत्रे देण्यात येतात. त्यामुळे मोठ्या प्रमाणात रोजगाराच्या संधी उपल्बध होतात.

बाष्पके संचालनालयाची सन २०२२-२०२३ व २०२३-२०२४ च्या सप्टेंबर अखेर पर्यंतची प्रत्यक्ष आर्थिक माहिती :

(१) भारतीय बाष्पके विनियम, १९५० :

सन २०२२-२०२३ या वर्षात नवीन बाष्पकांचे ४८३ नकाशे तपासले व सन २०२३-२०२४ च्या सप्टेंबर -२०२३ अखेर २६७ नकाशे तपासले, नकाशे तपासणीसाठी अनुक्रमे १,४८,८२,४५३ /- व ६६,००,१६३/- रूपये शुल्क प्राप्त झाले. सन २०२२-२३ या वर्षात बांधणी चालू असलेल्या ६८/२० बाष्पक /मितिपयोजकाचे निरीक्षण केले. या संदर्भात अनुक्रमे रूपये ६४,३८,५०० /- व २०,८५,३२७/- रूपये फी आकारण्यात आली.

त्याचप्रमाणे सन २०२२-२०२३ या वर्षात व्हॉल्वज व टयुब यांच्या ३४७ नकाशांची तपासणी केली सप्टेंबर -२०२३ अखेर १८१ नकाशे तपासले. या संदर्भात अनुक्रमे ४९,१२,९०८/-रूपये ३२,४०,४७५ /- फी वसूल केली तसेच सन २०२२-२०२३ या वर्षात २५४१ व सप्टेंबर- २०२३, १११३ बाष्प नलिका नकाशे तपासले, याचबरोबर रुपये ७,१८,००० /- व रूपये ३,२१,४००/- अनुक्रमे शुल्क वसूल केले.

बाष्पके अधिनियम, १९२३ व महाराष्ट्र बाष्पके नियम, १९६२ :

सन २०२२-२०२३ या वर्षात ३३२ बाष्पके / मितिपयोजकांची नोंदणी केली व सन २०२३-२०२४ च्या सप्टेंबर -२३ अखेर १४३ बाष्पके / मितिपयोजकांची नोंदणी केली. नोंदणी निरीक्षण शुल्क म्हणून अनूक्रमे रूपये २९,६४,८२० /- व १३,४२,२४७/- वसूल केले एकूण सन २०२२-२०२३ या वर्षात ४६३२ बाष्पके व १०२ मितिपयोजके तसेच सप्टेंबर - २०२३ अखेर १९६१ बाष्पके व ६१ मितिपयोजके तपासली. या संदर्भात एकूण रूपये २,६४,८०,३३९ /- व १,७७,२५,२९१/- इतके बाष्पके व मितिपयोजके यांचे मिळून निरीक्षण शुल्क वसूल केले. उपरोक्त काळात १३३८ व ४१७ नलिका मांडण्याच्या निरीक्षणासाठी भेटी दिल्या तर या संदर्भात निरीक्षण शुल्क म्हणून ३९,४०,८५९ /- व १८,६८,१९६/- रूपये वसूल केले, त्याचप्रमाणे उपरोक्त काळात ४५७६ व २१२२ जलदाब चाचण्या घेण्यात आल्या तर १७९ व १२२ बाष्पदाब चाचण्या घेण्यात आल्या.

(३) बाष्पक प्रचालन नियम, २०२१ व बाष्पक परिचर नियम २०११ :

सन २०२२ -२३ या वित्तिय वर्षामध्ये एकूण तीन परीक्षा घेण्यात आल्या. जून २०२२ मध्ये प्रथम व द्वितीय प्रमाणपत्र परीक्षा मुंबई मध्ये, तसेच नोव्हेंबर २०२२ मध्ये नागपूर येथे घेण्यात आली.या दोन्ही परीक्षेमध्ये अनुक्रमे प्रथम श्रेणी बाष्पक परीचर क्षमता परीक्षेकरिता एकूण १३४१ व द्वितीय श्रेणी बाष्पक परीचर क्षमता परीक्षेकरिता एकूण १७३१ अर्ज कार्यालयात प्राप्त झाले. तसेच बाष्पक प्रचालन अभियंता नैपुण्य प्रमाणपत्र परीक्षा फेब्रुवारी २०२३ मध्ये नवी मुंबई येथे घेण्यात आली. सदर परीक्षेकरिता एकूण १००५ अर्ज कार्यालयात प्राप्त झाले त्याअनुषंगाने वरील तिनही परीक्षेचे एकूण शुल्क रुपये ३१,९९,८००/- एवढी रक्कम जमा झाली.

सन २०२३-२४ या वित्तिय वर्षामध्ये जून २०२३ मध्ये प्रथम व द्वितीय श्रेणी बाष्पक परीचर क्षमता प्रमाणपत्र परीक्षा घेण्यात आली. सदर प्रथम श्रेणी बाष्पक परीचर व द्वितीय श्रेणी बाष्पक परीचर परीक्षेकरिता अनुक्रमे ८९६ व १४८९ अर्ज कार्यालयात प्राप्त झाले. त्यानुसार सदर परीक्षेचे एकूण शुल्क रुपये ८,९४,७००/- एवढे जमा झाले.

सन २०२४-२०२५ या वित्तिय वर्षामध्ये अंदाजे तीन परीक्षा घेतल्या जाणार आहेत. त्यानुसार सदर तीनही परीक्षेचे अंदाजित शुल्क रुपये ३४,७०,०००/- एवढे जमा होईल.

(४) राज्य योजना :- (०१) (१५) बाष्पके संचालनालयाचे बळकटीकरण व बाष्पके अधिनियमांची प्रभावी अमलबजावणी (२२३० ५७८४) :-

भारतीय बाष्पके अधिनियम , १९२३ मध्ये संशोधित झालेला आहे. त्या अनुषंगाने महाराष्ट्र राज्यात ठिकठिकाणी जनजागृती कार्यक्रम आयोजित करण्यात येत असतात. संशोधित झालेल्या त्या कायद्यान्वये विविध आस्थापनामध्ये काम करणारे कुशल व अकुशल कामगार, अभियंते व बाष्पकांचे मालक यांच्या जबाबदारी व कर्तव्ये यामध्ये आमूलाग्र बदल झालेला आहे. सदर योजनेसाठी सन २०२२-२३ साठी रू. ६०,८७,१६७/- इतका निधी खर्च करण्यात आला आहे. सन २०२३-२४ या चालू आर्थिक वर्षामध्ये सदर योजनेसाठी रू ३६५०००००/- एवढा निधी मंजूर आहे.

बाष्पके संचालनालय संघटात्मक तक्ता

मुख्य कार्यालय, मुंबई.
१ संचालक , बाष्पके
१ सहसंचालक, बाष्पके,
९ उपसंचालक,
कार्यकक्ष जिल्हे
(बृहमुंबई, ठाणे आणि रायगड)
३

१ प्रणाली विश्लेषक
१ रचना व कार्यपध्दती अधिकारी
४ अधिक्षक

१ तांत्रिक अधिकारी
५ कनिष्ठ तंत्र सहायक

विभागीय कार्यालये

पुणे	नाशिक	सोलापूर	नागपूर	अहमदनगर	कोल्हापूर
१ सहसंचालक	१ सहसंचालक	१ सहसंचालक	१ सहसंचालक	१ सहसंचालक	१ सहसंचालक
४ उपसंचालक,	१ उपसंचालक,	१ उपसंचालक,	२ उपसंचालक,	१ उपसंचालक,	२ उपसंचालक,
१ तांत्रिक अधिकारी					
२ कनिष्ठ तंत्र सहायक					
कार्यकक्ष जिल्हे	**कार्यकक्ष जिल्हे**	**कार्यकक्ष जिल्हे**	**कार्यकक्ष जिल्हे**	**कार्यकक्ष जिल्हे**	**कार्यकक्ष जिल्हे**
पुणे सातारा	नाशिक धुळे, जळगाव नंदुरबार	सोलापूर उस्मानाबाद लातुर नांदेड हिंगोली	नागपूर, भंडारा यवतमाळ, चंद्रपूर वर्धा, अमरावती, अकोला, बुलढाणा गडचिरोली गोंदिया वाशिम	अहमदनगर औरंगाबाद जालना, बीड परभणी	कोल्हापूर,सांगली रत्नागिरी व सिंधुदुर्ग

सन २०२२-२३ चा प्रत्यक्ष, सन २०२३-२४ चा सहामाही प्रत्यक्ष व सन २०२४-२५ चा अंदाज कार्यक्रम अंदाजपत्रक

तक्ता ३ / Table-3

निरीक्षण	२०२२-२३ प्रत्यक्ष	प्रत्यक्ष सहामाही २०२३-२४	अंदाज २०२४-२५	Inspections
(1)	(2)	(3)	(4)	(1)
(१) नोंदणी				**(१) Scrutiny of Boiler Drawings:—**
(अ) नोंदणी करण्यात आलेले एकूण बाष्पके व मितिपयोजके	332	143	307	(a) Total No. of boilers economiser registration
(ब) वरील संदर्भात वसूल करण्यात आलेले शुल्क (हजारात)	2964820	1342247	2495165	(b) Registration fees collected (Rs.in thousand)
(२) निरीक्षण				**(२) Inspection:-**
(अ) अंतर्गत व बाह्य निरीक्षणे झालेली एकूण बाष्पके	4632	1961	4503	(a) Total No. of boilers insepcted Internally and externally
(ब) योग्य आढळली	3934	1607.5	2593	(b) Found In order
(क) दोष आढळले	670	356.5	224	(c) Defects noticed
(ड) पाठपुराव्याची कार्यवाही केली	619	230	190	(d) Follow up action taken
(इ) वरील संदर्भात वसुल करण्यात आलेले शुल्क (हजारात)	26480339	17725290.5	25227558	(e) Inspection fees collected (Rs.in thousand)
(इ) निरीक्षण करण्यात आलेले एकूण मितिपयोजक	102	61	123	(a) Total No.of economisers insepcted internally and externally
(ग) योग्य आढळली	67	51	40	(b) Found in order
(ह) दोष आढळले	14	9	10	(c) Defects noticed
(फ) पाठपुराव्याची कार्यवाही केली	14	8	10	(d) Follow up action taken
(ज) वरील संदर्भात वसूल करण्यात आलेले शुल्क (हजारात)	578256	294278	2786482	(e) Inspection fees collected (Rs. in thousand)
(३) बाष्पक, फीड आणि ब्ला ऑफ पाईप्सचे निरीक्षण :			**(३) Inspection of Steam, feed & Blow off Pipes:-**	
(अ) वाढीसाठी व बदली करण्यासाठी	1338	417	1279	(a) Additions, Extensions & alterations
(ब) योग्य आढळली	1338	482	819	(b) Found in order
(क) दोष आढळले	0	91	0	(c) Defects noticed
(ड) पाठपुराव्याची कार्यवाही केली	0	0	0	(d) Follow up action taken
(इ) वरील संदर्भात वसूल करण्यात आलेले शुल्क (हजारात)	3940859	1868195.5	3321945	(e) Inspection fees collected (Rs. in thousand
(४) बाष्पक जलदाब चाचण्या :				(४) Hydraulic test :
(अ) जलदाब चाचण्या	4576	2122	4440	(a) Hydraulic test
(ब) योग्य आढळल्या	4096	1991	1885	(b) Found in order
(क) दोष आढळले	365	116	118	(c) Defects noticed
(इ) पाठपुराव्याची कार्यवाही केली	304	81	86	(d) Follow up action taken
(५) बाष्पदाब चाचण्या :-				**(५) Steam tests :**
(अ) बाष्पदाब चाचण्या	179	122	243	(a) Steam test
(ब) योग्य आढळल्या	178	121	90	(b) Found in order

कर्मचाऱ्याविषयक गोषवारा

जोडपत्र/ ANNEXURE

पदे व वेतनमान दर्शविणारे विवरणपत्रे/Statement showing the Posts and Pay Scales

पदनाम	वेतनमान Scale of Pay		पदसंख्या/ No. of Posts		Designation	
			2022-23	2023-24		
1	2		3	4	1	
राजपत्रित	Pay	Level			**Gazett-ed**	
संचालक बाष्पके	78800-209200	S-25	1	1		Director of Steam Boilers
सहसंचालक, बाष्पके	67700-208700	S-23	7	7		Joint Director of Steam Boilers
उपसंचालक बाष्पके	56100-177500	S-20	20	20		Deputy Director of Steam Boilers
		एकूण:	**28**	**28**	**Total**	
राजपत्रित (गट ब)						
रचना व कार्यपद्धती अधिकारी	41800-132300	S-15	1	1		Organisation of Method Officer
तांत्रिक अधिकारी	44900-142400	S-16	2	2		Technical Officer
प्रणाली विश्लेषण	44900-142400	S-16	1	1		
		एकूण:	**4**	**4**	**Total**	
अराजपत्रित (गट क)						Non-Gazetted
अधीक्षक	35400-112400	S-13	4	4		Superintendent
वरिष्ठ लिपिक	25500-81100	S-08	11	11		Senior Clerk
लिपिक टंकलेखक	19900-63200	S-06	27	27		Clerk-Typist
कनिष्ठ तंत्रसहाय्यक	38600-122800	S-14	7	7		Junior Technical Assistant
लघुलेखक (निम्मश्रेणी)	38600-122800	S-14	1	1		Stenographer (L.G.)
		एकूण:	**50**	**50**	**Total**	
वर्ग चार					**Class IV**	
दप्तरी	16600-52400	S-03	2	2		Daftari
नाईक	16600-52400	S-03	2	2		Naik
चपराशी	15000-47600	S-01	18	18		Peon
		एकूण:	**22**	**22**	**Total**	
	एकूण बेरीज:		**104**	**104**	**Grand Total**	

तक्ता ४ / Table-4

2023-24

३५

२. कार्यभाराचा सारांश

तक्ता १ / TABLE 1

प्रत्यक्ष	प्रत्यक्ष			
	२०२२-२३ 2022-23	२०२३-२४ 2023-24 Upto Sept. 2023	२०२४-२५ (अंदाजित) 2024-25 (Estimates)	
1	2	3	4	5
१ परवाने -				1 **Licences -**
(अ) वर्षाच्या सुरुवातीला कारखान आधिनयम, १९४८ खाली नोंदणी झालेले कारखाने	37,880	37,641	37,690	(a) Factories under the Factories Act. 1948 at the beginning of the year.
(ब) वर्षभरातील वाढ	621	1367	1,500	(b) Added during the year.
(क) एकूण	38,501	39,008	39,190	(c) Total
(ड) वर्षभरात रद्द झालेले आणि बंद झालेले कारखाने	811	605	500	(d) Cancelled and removed during the year
(इ) वर्षाअखेर बाकी राहिलेले परवानेधारक ..	37,690	38,403	38,690	(e) Balance of licence holders at the end of the year.
(फ) नवीन आणि नुतनीकरण झालेल्या परवानेव्दारा जमा झालेले शुल्क (रुपये लाखांत) (वित्तीय वर्षासाठी)	651,862,386	590,183,585	500,000,000	(f) Fees collected from fresh and renewal of licences (Rs. In lakhs for financial year)
२ कारखान्यांची तपासणी -				2 **Inspections of Factories -**
(अ) तपासणीची जरुरी असलेल्या कारखान्यांची संख्या	37,659	38,479	38,700	(a) Number of factories required to be inspected.
(ब) वर्षभरात प्रत्यक्ष तपासणी केलेले कारखाने ..	5,514	2,083	3,000	(b) Number of factories actually inspected during the year.
(१) प्राणघातक अपघात ..	168	93	-	(i) Major accidents.
(२) गंभीर अपघात ..	46	22	-	(ii) Minor accidents.
(क) तपासणी न झालेले कारखाने . .	32,145	36,396	35,700	(iii) Number of uninspected factories
३ अंमलबजावणीचे वेळेत डघडकीस आलेले कायदेभंग -				3 **Breaches detected during enforecement -**
(अ) आढळलेले कायदेभंग ..	465 (Cases against 413 Fys.)	104 (Cases against 83 Fys.)	500 (Cases against 450 Fys.)	(a) Detection
(ब) ताकीद . .	241	21	350	(b) Conviction
(क) दोषी . .	390 (Cases against 374 Fys.)	69 (Cases against 66 Fys.)	360 (Cases against 315 Fys.)	(c) Warning
(ड) प्रत्यक्ष जमा झालेले दंड (रुपये) ..	14,000,500	3,633,000	12,370,500	(d) Amount of fine realised (Rs.)
४ तक्रारी -				4 **Complants -**
(अ) वर्षाच्या सुरुवातीला अनिर्णित तक्रारी ..	360	230	180	(a) Number of complaints pending at the biginning of the year.
(ब) वर्षभरात आलेल्या तक्रारी ..	70	40	50	(b) Number of complaings received during the year
(क) वर्षभरात निकाली काढलेल्या तक्रारी ..	200	90	155	(c) Number of complaints disposed off during the year.
(ड) वर्षअखेरीस शिल्लक राहिलेल्या तक्रारी ..	230	180	75	(d) Number of complaints pending at the end of the year.
५ कारखाने तपासणी व इतर पहाणीसाठी भेटी . .				5 Number of visits for establishmnet premises survey work.
६ (१) तपासणीव्दारे कारखाने अधिनियमाखाली सक्तीने नोंदणी केलेले कारखाने.	8	10	15	6 (1) Number of fatories brought under the purview of the Act, who do not registered voluntarily, as a result of the survey.
(२) नवीन नोंदणीमुळे कामगारविषयक फायदे मिळण्यास पात्र असलेल्या कामगारांची संख्या	-	-	-	(2) Number of workers likely to get benefits of Labour Laws due to new registration.

तक्ता १ - चालू / TABLE 1 - contd.

प्रत्यक्ष	प्रत्यक्ष २०२२-२३ 2022-23	२०२३-२४ 2023-24 Upto Sept. 2023	२०२४-२५ (अंदाजित) 2024-25 (Estimates)	
1	2	3	4	5
७ निरनिराळया कारखान्यातील कामगारांना, पर्यवेक्षकांना सुरक्षिततेच्या प्रसारविषयक दिलेली भाषणे -				7 **Talks to be delivered to the workers, supervisors of the varous factories for safety propoganda-**
(अ) कारखाने	453	1,024	1,075	(a) Number of factories
(ब) प्रशिक्षित कामगारांची सख्या	85,587	197,497	200,000	(b) Number of workers trained..
८ नकाशे -				8 Plans -
(अ) वर्षाच्या सुरुवातीस अनिर्णित नकाशे	15	13	-	(a) Number of plans pending at the beginning of the year.
(ब) वर्षभरात आलेले नकाशे ..	4,347	2,923	2,100	(b) Number of plans received during the year.
(क) वर्षभरात निकाली काढलेल नकाशे ..	4,349	2,656	2,100	(c) Number of plans disposed off during the year.
(ड) वर्षअखेर शिल्लक राहिलेल नकाशे ..	13	280	-	(d) Number of plans pending at the end of the year.
९ व्यवस्थापकांच्या प्रतिनिधींना सांख्यिकी कामासंबंधीचे सहामाही/वार्षिक विवरणपत्रे भरण्यासंबंधीचे शिक्षण -				9 Training in statistics to the representative of the Management for filling up various returns-
(अ) कारखाने	1,837	You Tube व ऑफीस वेबसाईटवर सांख्यिकी कामासंबंधीचे प्रशिक्षणासंबंधीची चित्रफित प्रदर्शित करण्यात आली.	You Tube व ऑफीस वेबसाईटवर सांख्यिकी कामासंबंधीचे प्रशिक्षणासंबंधीची चित्रफित प्रदर्शित करण्यात आली.	(a) Number of factories
(ब) वर्षभरात शिक्षण दिलेल्या प्रतिनिधींची संख्या ..	1,970	You Tube व ऑफीस वेबसाईटवर सांख्यिकी कामासंबंधीचे प्रशिक्षणासंबंधीची चित्रफित प्रदर्शित करण्यात आली.	You Tube व ऑफीस वेबसाईटवर सांख्यिकी कामासंबंधीचे प्रशिक्षणासंबंधीची चित्रफित प्रदर्शित करण्यात आली.	(b) Number of representatives trained during the year.
१० कार्यालयांनी केलेली खास कामगिरी - उदा. जादा कामाबद्दलची मजुरी/नुकसानभरपाई दाखल दिलेली रक्कम/सुरक्षिततेसाठी केलेली खास कामगिरी/ कल्याणकारी व आरोग्यदायक सविधा इत्यादी.				Any special achievement/work done by the Department i.e. O.T. difference payment/ compension payment/ special work in safety welfare and health amenities etc.-
(अ) जादा कामाबद्दल मोबदला ..	-	-	-	(a) Over-time difference payment.
(ब) (१) नुकसान भरपाईची रक्कम	24,829,937	34,341,872	42,215,317	(b) (i) Compensation to workers under Workmens Compensation Act (other than E.S.I.C.)
(२) अपघातातील मृत व्यक्तींच्या नातेवाईकांना अनुग्रपूर्वक प्रदान म्हणून दिलेली रक्कम	42,101,415	46,379,687	50,484,690	(ii) Ex-gratia payment to the dependants of the deceased workers.
(३) इतर सहाय्य रुपये ..	-	-	-	(iii) Other reliefs Rs.
११ प्रमाणक शल्यचिकित्सकाने कारखान्यास दिलेल्या भेटींची संख्या -				11 No. of factories visited by the Cerifying Surgeon-
(अ) वैद्यकीय तपासणी केलेले कारखाने ..	23	6	75	(a) No. of factories wherein Medical Examination carries out.
(ब) तपासणी केलेल्या कामगारांची संख्या ..	65	34	500	(b) No. of workers examined.
१२ कारखान्यांचे निरीक्षण व भेट दिलेल्या रासायनिक कारखान्यांची संख्या.				12 **No. of Chemical fys. Inspeced and visited.**
(अ) दुस-या पर्यावरण समितीने या वर्षात कारखान्यात निरीक्षण दिलेल्या भेटींची संख्या	-	-	-	(a) No. of Factories visited by the 2nd Environmental Safety during the Committee year.
(ब) कारख्यान्यात निरीक्षणांसाठी व कामासाठी दिलेल्या भेटींची संख्या.	1,646	711	1,800	(b) No. of inspection and visits.
(क) रासायनिक तकारी संख्या ..	-	-	-	(c) No. of chemical complaints.

तक्ता -२ / TABLE- 2

प्रत्यक्ष	प्रत्यक्ष २०२२-२३ 2022-23	२०२३-२४ 2023-24 Upto Sept. 2023	२०२४-२५ (अंदाजित) 2024-25 (Estimates)	
1	2	3	4	5
(अ) धोकादायक व्यवसाय करणा-या कारखान्यांना दिलेल्या भेटी -				(A) **Visits to factories engaged in Hazardous Occupations -**
(१) कारखान्यांची एकूण संख्या	395	411	412	(i) Total No. of Factories.
(२) निरीक्षण भेटी दिलेल्या कारखान्यांची संख्या . .	395	404	405	(ii) Total No. of Factories
(३) ज्या कारखान्यांत कायद्याचा भंग केल्याची प्रकरणे उघडकीस आणली गेली असतील अशा कारखान्यांची संख्या.	-	-	-	(iii) No.of Factories where breaches detected.
(अ) लहान स्वरुपाची . .	-	-	-	(a) Minor
(ब) मोठ्या स्वरुपाची . .	-	-	-	(b) Major
(ब) धोकादायक उद्योगांची पहाणी व तपासणी (औद्योगिक आरोग्यविषयक प्रयोगशाळा)				(B) Survey Investigations in Hazardous Occupations (Industrial Hygiene Laboratories).
(१) पाहणी . .	23	6	75	(i) Survey carried out.
(क) धोकादाय उद्योगातील कामगारांची कामावर लावण्यापूर्वी व नियतकालिक वैद्यकीय तपासणी . .				(C) Pre-employment and periodical medical examination of employees engaged in Hazardous Occupations.
(१) वैदयकीय तपासणी केलेल्या (कामगाराच्या बाबतात) कारखान्यांची संख्या.	23	6	75	(i) No. of Factories wherein medical examination carried out.
(२) वैद्यकीय तपासणी केलेल्या कामगारांची संख्या . .	65	34	500	(ii) No. of workers examined.
(ड) रासायनिक प्रक्रिया आणि धोकादायक उद्योगातील कामगारांकडून आलेल्या आरोग्यविषयक तक्रारी				(D) Complaints received on health gound from employees engaged in chemical provesses and Hazardous Occupations.
(१) वर्षाच्या सुरुवातीला अनिर्णित राहिलेल्या तक्रारी.	-	-	-	(i) No. of complaints pending the beginning of the year.
(२) वर्षभरात आलेल्या तक्रारी . .	-	2	-	(ii) No. of complains received.
(३) निकालात निघालेल्या तक्रारी . .	-	1		(iii) No. of complaints disposed off.
(४) वर्षाच्या अखेरीस शिल्लक राहिलेल्या तक्रारी.	-	1	-	(iv) Balance at the end of the year.

सन २०२२-२३ चा प्रत्यक्ष, सन २०२३-२४ चा सहामाही प्रत्यक्ष व सन २०२४-२५ चा अंदाज कार्यक्रम अंदाजपत्रक

तक्ता ३ / Table-3

निरीक्षण	२०२२-२३ प्रत्यक्ष	प्रत्यक्ष सहामाही २०२३-२४	अंदाज २०२४-२५	Inspections
(1)	(2)	(3)	(4)	(1)
(१) नोंदणी				**(१) Scrutiny of Boiler Drawings:—**
(अ) नोंदणी करण्यात आलेले एकूण बाष्पके व मितिपयोजके	332	143	307	(a) Total No. of boilers economiser registration
(ब) वरील संदर्भात वसूल करण्यात आलेले शुल्क (हजारात)	2964820	1342247	2495165	(b) Registration fees collected (Rs.in thousand)
(२) निरीक्षण				**(२) Inspection:-**
(अ) अंतर्गत व बाह्य निरीक्षणे झालेली एकूण बाष्पके	4632	1961	4503	(a) Total No. of boilers insepcted Internally and externally
(ब) योग्य आढळली	3934	1607.5	2593	(b) Found In order
(क) दोष आढळले	670	356.5	224	(c) Defects noticed
(ड) पाठपुराव्याची कार्यवाही केली	619	230	190	(d) Follow up action taken
(इ) वरील संदर्भात वसुल करण्यात आलेले शुल्क (हजारात)	26480339	17725290.5	25227558	(e) Inspection fees collected (Rs.in thousand)
(इ) निरीक्षण करण्यात आलेले एकूण मितिपयोजक	102	61	123	(a) Total No.of economisers insepcted internally and externally
(ग) योग्य आढळली	67	5[illegible]	40	(b) Found in order
(ह) दोष आढळले	14	9	10	(c) Defects noticed
(फ) पाठपुराव्याची कार्यवाही केली	14	8	10	(d) Follow up action taken
(ज) वरील संदर्भात वसूल करण्यात आलेले शुल्क (हजारात)	578256	294278	2786482	(e) Inspection fees collected (Rs. in thousand)
(३) बाष्पक, फीड आणि ब्ला ऑफ पाईप्सचे निरीक्षण :				**(३) Inspection of Steam, feed & Blow off Pipes:-**
(अ) वाढीसाठी व बदली करण्यासाठी	1338	417	1279	(a) Additions, Extensions & alterations
(ब) योग्य आढळली	1338	482	819	(b) Found in order
(क) दोष आढळले	0	91	0	(c) Defects noticed
(ड) पाठपुराव्याची कार्यवाही केली	0	04	0	(d) Follow up action taken
(इ) वरील संदर्भात वसूल करण्यात आलेले शुल्क (हजारात)	3940859	1868195.5	3321945	(e) Inspection fees collected (Rs. in thousand
(४) बाष्पक जलदाब चाचण्या :				(४) Hydraulic test :
(अ) जलदाब चाचण्या	4576	2122	4440	(a) Hydraulic test
(ब) योग्य आढळल्या	4096	1991	1885	(b) Found in order
(क) दोष आढळले	365	116	118	(c) Defects noticed
(इ) पाठपुराव्याची कार्यवाही केली	304	81	86	(d) Follow up action taken
(५) बाष्पदाब चाचण्या :-				**(५) Steam tests :**
(अ) बाष्पदाब चाचण्या	179	122	243	(a) Steam test
(ब) योग्य आढळल्या	178	121	90	(b) Found in order

कर्मचाऱ्याविषयक गोषवारा

जोडपत्र/ ANNEXURE

पदे व वेतनमान दर्शविणारे विवरणपत्र/Statement showing the Posts and Pay Scales

पदनाम	वेतनमान Scale of Pay		पदसंख्या/ No. of Posts		Designation	
			2015-16	2016-17		
1	2		3	4	1	
राजपत्रित	Pay	Level			Gazetted	
संचालक बाष्पके	78800-209200	S-25	1	1		Director of Steam Boilers
सहसंचालक, बाष्पके	67700-208700	S-23	7	7		Joint Director of Steam Boilers
उपसंचालक बाष्पके	56100-177500	S-20	20	20		Deputy Director of Steam Boilers
		एकूण:	**28**	**28**	**Total**	
राजपत्रित (गट ब)						
रचना व कार्यपद्धती अधिकारी	41800-132300	S-15	1	1		Organisation of Method Officer
तांत्रिक अधिकारी	44900-142400	S-16	2	2		Technical Officer
प्रणाली विश्लेषक	44900-142400	S-16	1	1		Technical Officer
		एकूण:	**4**	**4**	**Total**	
अराजपत्रित (गट क)						
अधीक्षक	35400-112400	S-13	4	4		Superintendent
वरिष्ठ लिपिक	25500-81100	S-08	11	11		Senior Clerk
लिपिक टंकलेखक	19900-63200	S-06	27	27		Clerk-Typist
कनिष्ठ तंत्रसहाय्यक	38600-122800	S-14	7	7		Junior Technical Assistant
लघुलेखक (निम्मश्रेणी)	38600-122800	S-14	1	1		Stenographer (L.G.)
		एकूण:	**50**	**50**	**Total**	
वर्ग चार					Class IV	
दप्तरी	16600-52400	S-03	2	2		Daftari
नाईक	16600-52400	S-03	2	2		Naik
चपराशी	15000-47600	S-01	18	18		Peon
		एकूण:	**22**	**22**	**Total**	
	एकूण बेरीज:		**104**	**104**	**Grand Total**	

औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालय

(१) संचालनालयाची कार्ये	३४
(२) कार्यभाराचा सारांश (तक्ता क्र. १ व २)	३८
(३) कर्मचारीविषयक गोषवारा	४१

३. औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालय

१. संचालनालयाची कार्ये

(१) प्रास्ताविक :

(१) औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालय हे महाराष्ट्र शासनाच्या कामगार विभागाच्या अधिपत्याखाली आहे. या संचालनालयाचे पूर्वीचे नाव "कारखाने निरिक्षणालय" असे होते. पूर्वी हा विभाग कामगार आयुक्तातांच्या अधिपत्याखाली होता व सदर विभाग दिनांक २० जानेवारी १९८७ पासून स्वतंत्र केला आहे. शासनाने या विभागाचे तांत्रिक स्वरुपाचे कामकाज पाहून दिनांक १६ जानेवारी १९९१ पासून या विभागाला अनुरुप "औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालय" असे नामकरण केले आहे. "संचालक, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य, महाराष्ट्र राज्य" यांना विभागप्रमुखाचा दर्जा देण्यात आला आहे.

(२) उद्दीष्ट्ये :

कारखाने अधिनियम, १९४८ आणि त्या अंतर्गत बनविलेल्या महाराष्ट्र कारखाने नियम, १९६३ मधील तरतुदींची प्रभावी अंमलबजावणी करून कारखान्यातील कामगारांचे सुरक्षा, आरोग्य व कल्याण सुनिश्चित करणे.

सदर संचालनालय खाली नमुद केलेले कामगार कायदे व इतर कायद्यांच्या अंमलबजावणीचे कामकाज करीत असते.

१. कारखाने अधिनियम, १९४८ व महाराष्ट्र कारखाने नियम, १९६३.

२. कामगार नुकसानभरपाई कायदा, १९२३.

३. पर्यावरण नियंत्रण कायदा, १९८६ व त्याखालील :-

उत्पादन, साठवण, धोकादायक रसायंनाची आयात विषयी नियम, १९८९.

रासायनिक अपघात (आपत्ती योजना, प्रतिसाद तयारी) नियम, १९९६.

(३) प्रमुख कार्ये :

या संचालनालयाकडून करण्यात येणारी प्रमुख कामे खालीलप्रमाणे आहेत :-

१. कारखान्याचे नकाशे मंजूर करणे, परवाना देणे व परवाना नुतनीकरण करणे.

२. कारखान्यांचे निरिक्षण करणे आणि सुरक्षेच्या दृष्टीने आवश्यक प्रतिबंधात्मक उपाययोजना सुचवून पुर्तता करून घेणे.

३. कारखान्यांतील अपघातांची चौकशी करणे व प्रतिबंधात्मक उपाययोजना सुचवून पूर्तता करून घेणे.

४. वैयक्तिक, कामगार संघटना किंवा इतर व्यक्तींकडून प्राप्त झालेल्या तक्रारीची चौकशी करणे.

५. जिल्हासत्रीय आपत्ती निवारण योजना आराखडा तयार करण्याकरिता जिल्हाधिकारी यांना सहाय्य करणे.

६. औद्योगिक सुरक्षिततेे विषयी कारखान्यातील कामगारांमध्ये जनजागृती करणे.

७. कारखान्यातील जखमी कामगार किवा मृत कामगारांच्या वारसांस अपघात नुकसानभरपाई मिळून देणे.

८. कारखाने अधिनियमांतर्गत आढलेल्या भंगाबाबत व्यवस्थापनाविरुद्ध न्यायालयात खटले दाखल करून ते चालविणे

९. कारखान्यांमध्ये व्यवसायजन्य आरोग्यासंबंधी सर्वेक्षण करणे.

१०. कारखान्यातील मशिनरींच्या तपासणीसाठी खाजगी व्यक्तींना सक्षम व्यक्ती म्हणून मान्यता देणे.

११. धोकादायक व रासायनिक कारखान्यांचे सुरक्षा लेखा परिक्षण करण्यासाठी सुरक्षा लेखा परिक्षकांना मान्यता देणे.

१२. कारखान्यातील कामगारांची वैद्यकीय तपासणी करण्यासाठी खाजगी वैद्यकीय व्यवसायिकांना प्राधिकृत प्रमाणक शल्यचिकित्सक म्हणून मान्यता देणे.

१३. कारखान्यात सुरक्षित काम करण्याचे प्रशिक्षण देणाऱ्या संस्थेस व प्रथोमोपचार प्रशिक्षण संस्थेस मान्यता देणे.

१४. सुरक्षा लेखा परिक्षण अहवालाची तपासणी करून उपाय योजनांची पूर्तता करून घेणे.

(४) अरिष्ट समूह :- पर्यावरण नियंत्रण कायदा, १९८६ खालील रासायनिक अपघात (आपत्ती योजना, प्रतिसाद, तयारी) नियम, १९९६ नुसार रासायनिक अपघातांचे व्यवस्थापन करण्यासाठी राज्य, जिल्हा, स्थानिक अरिष्ट समुहाची स्थापना करण्यात आली आहे.

त्यानुसार संचालनालयातील अधिकाऱ्यांना समितीचे सदस्य-सचिव म्हणून कामकाज पहावे लागते. या कामकाजाचा भाग म्हणून जिल्हा व स्थानिक आपत्कालिन आराखडा तयार करणे, प्रशिक्षण देणे इत्यादी कामे करावी लागतात.

(५) प्रशिक्षण :- या संचालनालयातील कर्मचाऱ्यांना यशवंतराव चव्हाण विकास प्रशासन प्रबोधिनी, पुणे येथे संगणकीय प्रशिक्षण, लेखा व आस्थापनाविषयक प्रशिक्षण देणे आवश्यक आहे.

संचालनालयातील अधिकाऱ्यांना यशवंतराव चव्हाण विकास प्रशासन प्रबोधिनी, पुणे येथे Multiply Your Skill with MS Excel, Sevarth, Budget, Pension, Koshwahini, Database Management, D. D. O. role in office असे विविध विषयांचे प्रशिक्षण देणे आवश्यक आहे. संगणकीय प्रशिक्षण देणे आवश्यक आहे.

तसेच भारत सरकार, श्रम मंत्रालय, शीव, मुंबई यांचे मार्फत अधिका-यांसाठी आयोजित केलेले विविध विषयांवरील प्रशिक्षण देणेसाठी वित्त वर्ष २०२४-२५ करिता निधीची आवश्यकता आहे.

(६) रासायनिक व मोठ्या धोकादायक कारखान्यांविषयी :-

राज्यात सुमारे ४११ मोठे अपघात होणारे; (Major Accident Hazard) कारखाने आहेत. या कारखान्यांना अधिकाऱ्यांकडून प्राथम्याने भेटी देऊन सुरक्षितता व आरोग्याच्या दृष्टीने तपासणी करून शेरे दिले जातात व त्याचा पाठपुरावा केला जातो. दुर्घटनेच्या वेळी ताबडतोब कारवाई होण्यासाठी या कारखान्यांकडून अंतर्गत अनर्थ निवारण योजना करून घेण्यात आले आहेत व त्याची प्रतिरुप प्रात्याक्षिके केली जातात.

(७) अनर्थ निवारण योजना :-

धोकादायक/रासायनिक कारखान्यांमध्ये आग, स्फोट किंवा वायुगळती सारख्या घटना धोक्याची व्याप्ती कारखान्यांच्या क्षेत्राबाहेर जाण्याची शक्यता असते. ही व्याप्ती मर्यादित राखून प्राण व वित्तहानी कमीत कमी राखण्यासाठी अनर्थ निवारण योजना तयार करून कार्यान्वित करण्यात आल्या आहेत. तसेच त्या अधिकाधिक अद्ययावत करण्याचे प्रयत्न चालू आहे.

१. राज्यभरात विविध औद्योगिक क्षेत्रामध्ये म्युच्युअल एड रिस्पॉन्स ग्रुप (मार्ग) २१ ठिकाणी कार्यरत आहेत. यामध्ये त्या त्या परिसरातील कारखान्यांचा गट स्थापन करण्यात आला असून, बऱ्याच अपघातांमध्ये अग्निशमन दल व इतर मदत पोहचण्याआधी मार्ग सभासदांनी अपघातांवर नियंत्रण केले आहे.

२. या संचालनालयामार्फत प्रत्येक वर्षी सुरक्षा सप्ताह दिनांक ४ मार्च ते ११ मार्च या कालावधीमध्ये साजरा करण्यात येतो. त्यानिमित्त कारखान्यांमध्ये स्फोट, आग, वायुगळती अश्या घटना टाळण्यासाठी व अपघात होऊ नये याकरिता कामगारांमध्ये सुरक्षेबाबत जनजागृती करण्याकरिता रॅली काढण्यात येतात. कारखान्यात मॉकड्रील करण्यात येते. तसेच महामंडळाच्या बसेसवर जाहिरात व सिनेमागृहांमध्ये सुरक्षाविषयक चित्रफिती प्रदर्शित करण्यात येतात व वर्तमानपत्रात जाहिरात प्रसिद्ध करण्यात येतात. सध्याच्या नवीन टेक्नॉलॉजीचा वापर करून इन्स्टाग्राम, ट्वीटर, फेसबुकवरही जाहिरात प्रसिद्ध करण्यात आली. याकरिता वित्तीय वर्ष वर्ष २०२४-२५ योजनेअंतर्गत मुंबई कार्यालयात तसेच सुरक्षितता व आरोग्य यासंबंधी जाहिरात व प्रसिद्धीकरिता रुपये १५,००,०००/- पर्यंत अनुदान खर्च करण्याचे वित्तीय अधिकार विभागप्रमुख यांना आहेत. तरी सदर प्रयोजनार्थ निधीची आवश्यकता आहे.

३. ५२ वा राष्ट्रीय सुरक्षा सप्ताह

दि. ०४ मार्च २०२३ ते १० मार्च २०२३ दरम्यान, नोंदणीकृत कारखान्यांमध्ये कामगारांमध्ये सुरक्षिततेची जाणीव निर्माण होऊन त्याचे महत्त्व कळावे याकरिता, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालयातर्फे संपुर्ण महाराष्ट्र राज्यात कोरोना विषाणुचा संसर्ग पाहता शासनाने नेमून दिलेले नियम व निर्देशांचे काटेकोरपणे पालन करून खालील प्रमाणे विविध कार्यक्रमांचे आयोजन करून ५२ वा राष्ट्रीय सुरक्षा सप्ताह साजरा करण्यात आला. त्याची माहिती खालीलप्रमाणे आहे.

संपूर्ण महाराष्ट्रातील नोंदणीकृत कारखान्यांमधील १७२ कामगारांकरिता एकूण ५०८९ सुरक्षा चित्रकला, स्पर्धा, निबंध स्पर्धा, घोषवाक्य व इतर स्पर्धा घेण्यात आल्या होत्या. तसेच एकूण ४५९ सुरक्षा विषयक चित्रपट दाखविण्यात आले. एकूण २६० पथनाटय, रोड शोद्वारे सुरक्षा विषयक जनजागृती करण्यात आली आणि एकूण ११२४ कारखान्यांत औद्योगिक सुरक्षा विषयक चर्चासत्रे, सेमिनार व प्रशिक्षण विषयक एकूण १७४१ कार्यक्रमांचे आयोजन करण्यात आले. एकूण ३२२७ अग्निशमन प्रशिक्षण व प्रत्यक्ष मॉक ड्रिल करून कामगारांना प्रशिक्षित करण्यात आले, असे एकूण महाराष्ट्र राज्यात १२७१० सुरक्षा विषयक कार्यक्रमांचा एकूण १,९०,०९९ कामगारांनी लाभ घेतला. अशाप्रकारे विविध कार्यक्रमांचे आयोजन करून ५२ वा राष्ट्रीय सुरक्षा सप्ताह साजरा करण्यात आला. संपूर्ण महाराष्ट्रातील नोंदणीकृत कारखान्यांमधील कामगारांकरिता सुरक्षा चित्रकला स्पर्धा, निंबध स्पर्धा, घोषवाक्य व इतर एकूण ५०८९ स्पर्धा घेण्यात आल्या होत्या. एकूण १७२ रॅली आयोजित करण्यात आल्या.

४. वर्ष २०२३ मधील या संचालनालयाच्या अधिपत्याखालील विभागीय कार्यालयात घेण्यात आलेल्या कामगारांच्या सुरक्षाविषयक प्रशिक्षण व कार्यशाळाबाबतचा तपशील पुढील प्रमाणे आहे.--Industrial Burn-First aid and management (Special focus on Chemical Burns) प्रशिक्षण वर्गास ठाणे विभागातील सुमारे १२० विविध कारखान्यांचे प्रतिनिधि उपस्थित होते. तसेच ४० कामगारांना सुरक्षा विषयक प्रशिक्षण व कार्यशाळा घेण्यात आली. रायगड विभागातील ४६९ कामगारांना सुरक्षा विषयक प्रशिक्षण देण्यात आले. तसेच वसई विभागातील ५२ कामगारांना सुरक्षा विषयक प्रशिक्षण देण्यात आले. पुणे कार्यक्षेत्र १/२/३ या विभागातील कारखान्यातील सुपरवायझर/सेफ्टी ऑफीसर्स यांना Electrical Safety and Fire Safety या विषयाबाबत प्रशिक्षण कार्यक्रम आयोजित करण्यात आले होते. सदर कार्यक्रमास विभागातील कारखान्यातील १५५ प्रशिक्षणार्थी यांनी लाभ घेतला आहे. अपर संचालक, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालय, पुणे यांच्या मार्गदर्शनाखाली फेडरेशन ऑफ चाकण अंतर्गत कारखान्यातील कामगारांसाठी Training Programmer on Industrial Safety, Health and welfare (Machine grading and robotic safety, behaviour based safety, ESIC benefits) हा प्रशिक्षण कार्यक्रम कलासागर, पुणे येथे घेण्यात आला. जवळपास ३२५ कामगारांनी भाग नोंदविला. नागपूर विभागातील सुरक्षा विषयक प्रशिक्षण आयोजित करण्यात आले त्यामध्ये ३०३ कामगार/प्रतिनिधी यांनी सहभाग घेतला.

५. कारखान्यांमध्ये होणारे स्फोट, आग, वायुगळती इत्यादी घटनांमध्ये होणारी जीवीत व वित्त हानी कमी करण्याच्या दृष्टीने असे अपघात हाताळण्याची रंगीत तालीम Mock Drill करणे महत्त्वाचे आहे. सुरक्षा सप्ताह कालावधीव्यतिरिक्त सन २०२३-२४ या कालावधीमध्ये सप्टेंबर २०२३ पर्यंत नोंदणीकृत कारखान्यांमध्ये एकूण १६८९ Mock Drill प्रात्याक्षिक घेण्यात आली आहेत.

(८) योजनांतर्गत योजना –

१. कार्यालयीन खर्च – सन २०२४–२०२५ करिता

१. मुंबई कार्यालयाच्या ६ व्या व ८ व्या मजल्याच्या दुरुस्तीकरिता रु. ३,६४,००,०००/- इतका खर्च येणार असल्याचे कार्यकारी अभियंता सार्वजनिक बांधकाम विभाग, अंधेरी यांचेकडून कळविण्यात आलेले आहे.

२. सह संचालक, औ. सु. व आ., ठाणे कार्यालयाच्या विद्युतीकरणाच्या कामाचा अपेक्षित खर्च रु. २८,०९, ५८३/- व कार्यालयाच्या नुतणीकरण तसेच नवीन कक्ष, फर्निचर, आसन व्यवस्था त्याबाबतचा अपेक्षित खर्च रु. १,११,३२,८९६/- इतका आहे, एकूण रुपये १,३९,४२,४७९/- इतका खर्च अपेक्षित आहे.

३. सह संचालक, औ. सु. व. आ., कल्याण कार्यालयाच्या फर्निचर खर्चाकरिता रु.२,३७,८००/- इतका खर्च अपेक्षित आहे.

४. सह संचालक, सातारा कार्यालयाच्या कार्यालयीन बैठक व्यवस्था व फर्निचर करिता माजी सैनिक प्रशिक्षण व उत्पादन केंद्र, सातारा यांचे प्राप्त अंदाजपत्रक नुसार या वित्तीय वर्षातील रु.११,७१,२५६/- व उप अभियंता (विद्युत) सा.बां. विभाग, सातारा यांचेकडून प्राप्त अंदाजपत्रकानुसार रु. ३,७५,११८/- असे मिळून रु.१५,४६,३७४/- इतकी होती. सह संचालक, औ.सु.व.आ., सातारा यांचे दि. २३.०८.२०२३ च्या पत्रानुसार कार्यालयीन फर्निचर करिता रु. १,५०,०००/- इतकी मागणी केलेली आहे. असे एकूण रु.१६,९६,३७४/- इतके अनुदान अपेक्षित आहे.

५. सह संचालक, औ. सु. व. आ. कोल्हापूर व त्यांच्या अधिनस्त कार्यालयाच्या कार्यालयीन खर्चाकरिता रु.१,५४,०००/- अपेक्षित आहे.

६. सह संचालक, औरंगाबाद यांचे पत्र दि. २७/०६/२०२२ नुसार कार्यालयाकरिता बैठक व्यवस्था, फर्निचर, पार्टीशन, इंटेरीअर बनविणेकरिता रु. ४१,९४,५७०/- इतक्या अनुदानाची मागणी केली आहे व पत्र दि.२८.०८.२०२३ नुसार रु.९०,०००/- या इतक्या अनुदानाची मागणी केलेली आहे, असे एकूण रु. ४२,८४,५७०/- इतका खर्च अपेक्षित आहे.

अपर संचालक, औ. सु. व. आ. नागपूर या कार्यालयाचे पत्र दि.१३.०९.२०२३ अन्वये नागपूर कार्यालयाच्या संपूर्ण कार्यालयीन दुरुस्ती व कार्यालयीन उपयोगी फर्निचर खरेदी, इत्यादी करिता रु.९३,६४,४५५/- इतका खर्च अपेक्षित आहे.

७. सह संचालक, औ.सु.व.आ. रायगड यांचे दि.२५.०९.२०२३ रोजीच्या पत्रान्वये कार्यालयाच्या फर्निचर खर्चाकरिता रु.६,००,०००/- इतका खर्च अपेक्षित आहे.

अश्या प्रकारे एकुण रु. ६,६६,७९,६७८/- इतका खर्च १३- कार्यालयीन खर्च या प्रयोजनाकरिता अपेक्षित आहे.

२. संगणक खर्च – सन २०२४ – २०२५ करिता

१. विभागीय कार्यालयातून नवीन कॉम्प्युटर व प्रिंटर खरेदी करिता प्रस्ताव प्राप्त झाले आहेत. तरी वित्तीय वर्ष २०२४-२०२५ करिता कार्यालयीन वापराकरिता या संचालनालयातील मुंबई व विभागीय कार्यालयासाठी ४० संगणक करिता रु. २८,१२,८४०/- व ३० प्रिंटर खरेदी करण्याकरिता रु. १८,२५,९८०/-एकूण अंदाजे रु. ४६,३८,८२०/- इतक्या अनुदानाची आवश्यकता आहे. तसेच मुंबई सह विभागीय कार्यालयाच्या उपसंचालक ९ व सहाय्यक संचालक ४५ असे एकूण ५४ अधिका-यांकरिता ५४ लॅपटॉपची आवश्यकता आहे. प्रत्येकी रु.९०,०००/- प्रमाणे अंदाजे रु.४८,६०,०००/- इतक्या अनुदानाची आवश्यकता आहे.

२. औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालयाचे स्वतंत्र संकेतस्थळावर (http://mahadish.in) कार्यान्वित करण्यात आलेले १ सॉफ्टवेअर मॉडयुल्स (खटलाविषयक) (डायरीकरिता) तयार करण्याकरिता रु.३,००,०००/- इतक्या रकमेची आवश्यकता आहे.

३. औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालयाचे स्वतंत्र संकेतस्थळावर (http://mahadish.in) कार्यान्वित करण्यात आलेले ३ सॉफ्टवेअर मॉडयुल्स (सक्षम व्यक्ती, सुरक्षा लेखा परिक्षक, अपघात सूचना विषयक) च्या वार्षिक देखभाल खर्च रु.१०,००,०००/- इतक्या रकमेची आवश्यकता आहे.

४. सन २०२४-२०२५ करिता औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालयाचे स्वतंत्र संकेतस्थळाचे (http://mahadish.in) वार्षिक देखभाल खर्च रु. ४,००,०००/- इतका आहे.

५. सन २०२४-२५ करिता कारखान्यात होणाऱ्या वैद्यकीय तपासणीची माहिती संचालनालयास मिळणेसाठी सॉफ्टवेअर विकसित करणे आवश्यक आहे. त्याकरिता रु. १०,००,०००/- इतक्या रकमेची आवश्यकता आहे.

अश्या प्रकारे एकुण रु. १,२१,९८.८२०/- इतका खर्च १७ - संगणक खर्च या प्रयोजनाकरिता अपेक्षित आहे.

३. जाहिरात व प्रसिध्दी – सन २०२४ ते २०२५ करिता

या संचालनालयामार्फत सुरक्षा सप्ताह दिनांक ४ मार्च ते ११ मार्च या कालावधीत साजरा करण्यात येते त्या निमित्त कारखान्यातील कामगारांमध्ये सुरक्षेबाबत जनजागृती तसेच विविध सुरक्षाविषयक निधींचे आयोजन करण्यात येते आणि सुरक्षेबाबत एस. टी. महामंडळाच्या बसेसवरती जाहिरात व वृत्तवाहिन्यावर व आकाशवाणीवर तसेच सिनेमागृहांमध्ये सुरक्षाविषयक चित्रफिती प्रदर्शित करण्यात येतात. तसेच नवीन टेक्नॉलॉजीचा वापर करून व्हॉटसअॅप, फेसबूकवर ही जाहिरात करण्यात येत. या संचालनालयास २०२४- २०२५ या वित्तीय वर्षाकरिता या योजनेअंतर्गत रु.१,२५,००,०००/- इतक्या निधीची आवश्यकता आहे.

अश्या प्रकारे एकुण रु.१,२५,००,०००/- इतका खर्च २६- जाहिरात व प्रसिध्दी या प्रयोजनाकरिता अपेक्षित आहे.

४. मोटार वाहने—सन २०२४-२०२५ करिता सह संचालक, औ.सु. व आ. सातारा, पालघर व वसई यांना नवीन शासकीय वाहन खरेदी करण्याकरिता रु. ८,००,०००/- प्रत्येकी, असे एकूण रु. २४,००,०००/- इतक्या अनुदानाची आवश्यकता आहे. अश्या प्रकारे एकुण रु.२४,००,००० / इतका खर्च ५१-मोटार वाहने या प्रयोजनाकरिता अपेक्षित आहे.

५. यंत्रसामग्री व साधन सामग्री–सन २०२४-२०२५ करिता या संचालनालयातील प्रयोगशाळेकरिता कामगारांची वैद्यकीय तपासणी, रक्ताचे नमुने गोळा करणे, कारखान्याच्या वातावरणामधील प्रदुषणाचे मोजमाप करण्यासाठी, उपकरणे नेणे यासाठी या मोबाईल मेडिकल युनिट / वॅन उपयोग होईल. सदर मोबाईल मेडिकल युनिट / वॅन हे Audiometer, Spirometer, ECG and other Industrial Hygiene instruments यांनी युक्त असेल. सदर मोबाईल मेडिकल युनिट/वॅन चा अंदाजे खर्च रु.४०,००,०००/- इतका अपेक्षित आहे.

अश्या प्रकारे एकुण रु.४०,००,०००/- इतका खर्च ५२ - यंत्र सामग्री व साधन सामग्री या प्रयोजनाकरिता अपेक्षित आहे.

२. कार्यभाराचा सारांश

तक्ता १ / TABLE 1

प्रत्यक्ष	प्रत्यक्ष २०२२-२३ 2022-23	२०२३-२४ 2023-24 Upto Sept. 2023	२०२४-२५ (अंदाजित) 2024-25 (Estimates)	
1	2	3	4	5
१ परवाने -				1 **Licences -**
(अ) वर्षाच्या सुरुवातीला कारखाने अधिनियम, १९४८ खाली नोंदणी झालेले कारखाने	37,880	37,641	37,690	(a) Factories under the Factories Act. 1948 at the beginning of the year.
(ब) वर्षभरातील वाढ	621	1367	1,500	(b) Added during the year.
(क) एकूण	38,501	39,008	39,190	(c) Total
(ड) वर्षभरात रद्द झालेले आणि बंद झालेले कारखाने	811	605	500	(d) Cancelled and removed during the year
(इ) वर्षाअखेर बाकी राहिलेले परवानेधारक . .	37,690	38,403	38,690	(e) Balance of licence holders at the end of the year.
(फ) नवीन आणि नुतनीकरण झालेल्या परवानेव्दारा जमा झालेले शुल्क (रुपये लाखांत) (वित्तीय वर्षासाठी)	651,862,386	590,183,585	500,000,000	(f) Fees collected from fresh and renewal of licences (Rs. In lakhs for financial year)
२ कारखान्यांची तपासणी -				2 **Inspections of Factories -**
(अ) तपासणीची जरुरी असलेल्या कारखान्यांची संख्या	37,659	38,479	38,700	(a) Number of factories required to be inspected.
(ब) वर्षभरात प्रत्यक्ष तपासणी केलेले कारखाने . .	5,514	2,083	3,000	(b) Number of factories actually inspected during the year.
(१) प्राणघातक अपघात . .	168	93	-	(i) Major accidents.
(२) गंभीर अपघात . .	46	22	-	(ii) Minor accidents.
(क) तपासणी न झालेले कारखाने . .	32,145	36,396	35,700	(iii) Number of uninspected factories
३ अंमलबजावणीचे वेळेत उघडकीस आलेले कायदेभंग -				3 **Breaches detected during enforecement -**
(अ) आढळलेले कायदेभंग . .	465 (Cases against 413 Fys.)	104 (Cases against 83 Fys.)	500 (Cases against 450 Fys.)	(a) Detection
(ब) ताकीद . .	241	21	350	(b) Conviction
(क) दोषी . .	390 (Cases against 374 Fys.)	69 (Cases against 66 Fys.)	360 (Cases against 315 Fys.)	(c) Warning
(ड) प्रत्यक्ष जमा झालेले दंड (रुपये) . .	14,000,500	3,633,000	12,370,500	(d) Amount of fine realised (Rs.)
४ तक्रारी -				4 **Complants -**
(अ) वर्षाच्या सुरुवातीला अनिर्णित तक्रारी . .	360	230	180	(a) Number of complaints pending at the biginning of the year.
(ब) वर्षभरात आलेल्या तक्रारी . .	70	40	50	(b) Number of complaings received during the year
(क) वर्षभरात निकाली काढलेल्या तक्रारी . .	200	90	155	(c) Number of complaints disposed off during the year.
(ड) वर्षअखेरीस शिल्लक राहिलेल्या तक्रारी . .	230	180	75	(d) Number of complaints pending at the end of the year.
५ कारखाने तपासणी व इतर पहाणीसाठी भेटी . .				5 Number of visits for establishmnet premises survey work.
६ (१) तपासणीव्दारे कारखाने अधिनियमाखाली सक्तीने नोंदणी केलेले कारखाने.	8	10	15	6 (1) Number of fatories brought under the purview of the Act, who do not registered voluntarily, as a result of the survey.
(२) नवीन नोंदणीमुळे कामगारविषयक फायदे मिळण्यास पात्र असलेल्या कामगारांची संख्या	-	-	-	(2) Number of workers likely to get benefits of Labour Laws due to new registration.

तक्ता १ – चालू / TABLE 1 - contd.

प्रत्यक्ष	प्रत्यक्ष			
	२०२२-२३ 2022-23	२०२३-२४ 2023-24 Upto Sept. 2023	२०२४-२५ (अंदाजित) 2024-25 (Estimates)	
1	2	3	4	5
७ निरनिराळ्या कारखान्यातील कामगारांना, पर्यवेक्षकांना सुरक्षिततेच्या प्रसारविषयक दिलेली भाषणे –				7 **Talks to be delivered to the workers, supervisors of the varous factories for safety propoganda-**
(अ) कारखाने	453	1,024	1,075	(a) Number of factories
(ब) प्रशिक्षित कामगारांची सख्या	85,587	197,497	200,000	(b) Number of workers trained..
८ नकाशे –				8 Plans -
(अ) वर्षाच्या सुरुवातीस अनिर्णित नकाशे	15	13	-	(a) Number of plans pending at the beginning of the year.
(ब) वर्षभरात आलेले नकाशे ..	4,347	2,923	2,100	(b) Number of plans received during the year.
(क) वर्षभरात निकाली काढलेल नकाशे ..	4,349	2,656	2,100	(c) Number of plans disposed off during the year.
(ड) वर्षअखेर शिल्लक राहिलेल नकाशे ..	13	280	-	(d) Number of plans pending at the end of the year.
९ व्यवस्थापकांच्या प्रतिनिधींना सांख्यिकी कामासंबंधीचे सहामाही/वार्षिक विवरणपत्रे भरण्यासांबंधीचे शिक्षण –				9 Training in statistics to the representative of the Management for filling up various returns-
(अ) कारखाने	1,837	You Tube व ऑफीस वेबसाईटवर सांख्यिकी कामासंबंधीचे प्रशिक्षणासंबंधीची चित्रफित प्रदर्शित करण्यात आली.	You Tube व ऑफीस वेबसाईटवर सांख्यिकी कामासंबंधीचे प्रशिक्षणासंबंधीची चित्रफित प्रदर्शित करण्यात आली.	(a) Number of factories
(ब) वर्षभरात शिक्षण दिलेल्या प्रतिनिधींची संख्या ..	1,970	You Tube व ऑफीस वेबसाईटवर सांख्यिकी कामासंबंधीचे प्रशिक्षणासंबंधीची चित्रफित प्रदर्शित करण्यात आली.	You Tube व ऑफीस वेबसाईटवर सांख्यिकी कामासंबंधीचे प्रशिक्षणासंबंधीची चित्रफित प्रदर्शित करण्यात आली.	(b) Number of representatives trained during the year.
१० कार्यालयांनी केलेली खास कामगिरी – उदा. जादा कामाबद्दलची मजुरी/नुकसानभरपाई दाखल दिलेली रक्कम/सुरक्षिततेसाठी केलेली खास कामगिरी/ कल्याणकारी व आरोग्यदायक सविधा इत्यादी.				Any special achievement/work done by the Department i.e. O.T. difference payment/ compension payment/ special work in safety welfare and health amenities etc.-
(अ) जादा कामाबद्दल मोबदला ..	-	-	-	(a) Over-time difference payment.
(ब) (१) नुकसान भरपाईची रक्कम	24,829,937	34,341,872	42,215,317	(b) (i) Compensation to workers under Workmens Compensation Act (other than E.S.I.C.)
(२) अपघातातील मृत व्यक्तींच्या नातेवाईकांना अनुग्रपूर्वक प्रदान म्हणून दिलेली रक्कम	42,101,415	46,379,687	50,484,690	(ii) Ex-gratia payment to the dependants of the deceased workers.
(३) इतर सहाय्य रुपये ..	-	-	-	(iii) Other reliefs Rs.
११ प्रमाणक शल्यचिकित्सकाने कारखान्यास दिलेल्या भेटींची संख्या –				11 No. of factories visited by the Cerifying Surgeon-
(अ) वैद्यकीय तपासणी केलेले कारखाने ..	23	6	75	(a) No. of factories wherein Medical Examination carries out.
(ब) तपासणी केलेल्या कामगारांची संख्या ..	65	34	500	(b) No. of workers examined.
१२ कारखान्यांचे निरीक्षण व भेट दिलेल्या रासायनिक कारखान्यांची संख्या.				12 **No. of Chemical fys. Inspeced and visited.**
(अ) दुस-या पर्यावरण समितीने या वर्षात कारखान्यात निरीक्षण दिलेल्या भेटींची संख्या	-	-	-	(a) No. of Factories visited by the 2nd Environmental Safety during the Committee year.
(ब) कारख्यान्यात निरीक्षणांसाठी व कामासाठी दिलेल्या भेटींची संख्या.	1,646	711	1,800	(b) No. of inspection and visits.
(क) रासायनिक तकारी संख्या ..	-	-	-	(c) No. of chemical complaints.

तक्ता -२ / TABLE- 2

प्रत्यक्ष	प्रत्यक्ष २०२२-२३ 2022-23	२०२३-२४ 2023-24 Upto Sept. 2023	२०२४-२५ (अंदाजित) 2024-25 (Estimates)	
1	2	3	4	5
(अ) धोकादायक व्यवसाय करणा-या कारखान्यांना दिलेल्या भेटी -				(A) **Visits to factories engaged in Hazardous Occupations -**
(१) कारखान्यांची एकूण संख्या	395	411	412	(i) Total No. of Factories.
(२) निरीक्षण भेटी दिलेल्या कारखान्यांची संख्या . .	395	404	405	(ii) Total No. of Factories
(३) ज्या कारखान्यांत कायद्याचा भंग केल्याची प्रकरणे उघडकीस आणली गेली असतील अशा कारखान्यांची संख्या.	-	-	-	(iii) No.of Factories where breaches detected.
(अ) लहान स्वरुपाची . .	-	-	-	(a) Minor
(ब) मोठ्या स्वरुपाची . .	-	-	-	(b) Major
(ब) धोकादायक उद्योगांची पहाणी व तपासणी (औद्योगिक आरोग्यविषयक प्रयोगशाळा)				(B) Survey Investigations in Hazardous Occupations (Industrial Hygiene Laboratories).
(१) पाहणी . .	23	6	75	(i) Survey carried out.
(क) धोकादाय उद्योगातील कामगारांची कामावर लावण्यापूर्वी व नियतकालिक वैद्यकीय तपासणी . .				(C) Pre-employment and periodical medical examination of employees engaged in Hazardous Occupations.
(१) वैदयकीय तपासणी केलेल्या (कामगाराच्या बाबतीत) कारखान्यांची संख्या.	23	6	75	(i) No. of Factories wherein medical examination carried out.
(२) वैद्यकीय तपासणी केलेल्या कामगारांची संख्या . .	65	34	500	(ii) No. of workers examined.
(ड) रासायनिक प्रक्रिया आणि धोकादायक उद्योगातील कामगारांकडून आलेल्या आरोग्यविषयक तक्रारी				(D) Complaints received on health gound from employees engaged in chemical provesses and Hazardous Occupations.
(१) वर्षाच्या सुरुवातीला अनिर्णित राहिलेल्या तक्रारी.	-	-	-	(i) No. of complaints pending the beginning of the year.
(२) वर्षभरात आलेल्या तक्रारी . .	-	2	-	(ii) No. of complains received.
(३) निकालात निघालेल्या तक्रारी . .	-	1		(iii) No. of complaints disposed off.
(४) वर्षाच्या अखेरीस शिल्लक राहिलेल्या तक्रारी.	-	1	-	(iv) Balance at the end of the year.

(३) कर्मचारीविषयक गोषवारा/(iii) Personnel Summary

जोडपत्र/ ANNEXURE

पदे व वेतनमान दर्शविणारे विवरणपत्र/Statement showing the Posts and Pay Scales

पदनाम	वेतनमान Scale of Pay मेट्रिक्स वेतन स्तर			पदसंख्या/No. of Posts 2022-23	2023-24	Designation
१	२			३	४	९
२२३०, कामगार व सेवायोजन --						2230, LABOUR AND EMPLOYMENT
मागणी क्रमांक - के-०४						DEMAND NO. K-4
कार्यस्थान व परिस्थिती व सुरक्षितता						WORKING CONDITION AND SAFETY
राजपत्रित--						Gazzeted --
संचालक, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य	एस-25	78,800-2,09,200	..	1	1	Director, Industrial Safety & Health
अपर संचालक, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य	एस-24	71,100-2,11,900	..	3	3	Additional Director, Industrial Safety & Health
सह संचालक, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य	एस-23	67,700-2,08,700	..	13	13	Joint Director, Industrial Safety & Health
उप सचालक, आद्यागिक सुरक्षा व आराग्य (वैद्यकीय)	एस-23	67,700-2,08,700	..	2	2	Deputy Director, Industrial Safety & Health (Medical)
उप संचालक, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य	एस-20	56,100-1,77,500	..	60	60	Deputy Director, Industrial Safety & Health
प्रमाणक शल्य चिकित्सक	एस-20	56,100-1,77,500	..	1	1	Certifying Surgeon
विधी अधिकारी	एस-20	56,100-1,77,500	..	1	1	Law Officer, Industrial Safety & Health
सहाय्यक सचालक, आद्यागिक सुरक्षा व आरोग्य	एस-15	41,800-1,32,300	..	45	45	Assistant Director, Deputy Director, Industrial Safety & Health
रचना व कार्यपध्दती अधिकारी.	एस-15	41,800-1,32,300	..	1	1	Organisation and Method Officer, Industrial Safety & Health
वरिष्ठ वैज्ञानिक अधिकारी	एस-15	41,800-1,32,300	..	1	1	Senior Scientific Officer
			एकूण	128	128	Total
अराजपत्रित--						Non Gazetted--
अधीक्षक	एस-13	35,400-1,12,400		25	25	Superintendent
वरिष्ठ लिपिक	एस-08	25,500-81,100		23	23	Senior Clerk
लिपिक - टंकलेखक	एस-06	19,900-63,200		70	70	Clerk-Typist
लघुलेखक (उच्च श्रेणी)	एस-15	41,800-1,32,300		1	1	Stenographer (Higher Grade)
लघुलेखक (निम्न श्रेणी)	एस-14	38,600-1,22,800		1	1	Stenographer (Lower Grade)
लघुटंकलेखक	एस-08	25,500-81,100		3	3	Steno-Typist
वाहन चालक	एस-06	19,900-63,200		9	9	Motor Driver
रोखपाल	एस-06	19,900-63,200		0	0	Cashier
		Special Pay for Handling				
टेलिफोन ऑपरेटर (अतिरिक्त)	एस-07	21,700-69,100		1	1	Telephone Operator (Excess)
प्रयोगशाळा तंत्रज्ञ	एस-13	35,400-1,12,400		1	1	Laboratory Technician
प्रयोगशाळा सहाय्यक	एस-07	21,700-69,100		2	2	Laboratory Assistant
वरिष्ठ रसायन तंत्रज्ञ	एस-14	38,600-1,22,800		1	1	Senior Chemist
कनिष्ठ वैज्ञानिक अ धि कारी	एस-10	29,200-92,300		0	0	Jr. Scientific Officer
वरिष्ठ प्रयोगशाळा सहायक	एस-08	25,500-81,100		0	0	Sr. Laboratory Assistant
		एकूण		137	137	Total
वर्ग चार --						Class IV
दफ्तरबंद (अतिरिक्त)	एस-03	16,600-52,400		3	3	Daftarband
नाईक (अतिरिक्त)	एस-03	16,600-52,400		4	4	Naik
पहारेकरी	एस-01	15,000-47,600		..	..	Watchman
शिपाई (अतिरिक्त)	एस-01	15,000-47,600		23	22	Peon
प्रयोगशाळा परिचर (अतिरिक्त)	एस-01	15,000-47,600		1	0	Laboratory Attendent
		एकूण		31	29	Total
		एकूण बेरीज		296	294	Grand Total

औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालय, मुंबई-४०० ०५१
सुरक्षा सप्ताह (दि. ०४ मार्च २०२३ ते १० मार्च २०२३) कार्यक्रमाचा अहवाल - महाराष्ट्र राज्य

विभाग	आयोजित चर्चासत्र/ सेमिनार/ प्रशिक्षण कार्यक्रमात सहभाग घेतलेल्या कारखान्यांची एकूण संख्या	आयोजित चर्चासत्र/ सेमिनार/ प्रशिक्षण कार्यक्रमांची एकुण संख्या	रॅलींची एकुण संख्या	पथनाटय,रोड शो यांची एकुण संख्या	निबंध, घोषवाक्य, चित्रकला स्पर्धांची एकुण संख्या	दाखविण्यातआलेल्या औद्योगिक सुरक्षा चित्रपटांची एकुण संख्या	अग्निशमन प्रशिक्षण व प्रात्यक्षिक मॉकड्रिल यांची एकुण संख्या	आयोजित करण्यात आलेल्या इतर कार्यक्रमांची एकुण संख्या (स्तंभ क्र. ३ ते ८ या व्यतिरिक्त)	कार्यक्रमास उपस्थित असलेल्या अधिकारी/कर्मचारी/ कामगार यांची एकुण संख्या (स्तंभ क्र. ३ ते ९ मध्ये नमूद असलेले)
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)	(७)	(८)	(९)	(१०)
मुंबई	४	४	०	२	८	०	२०	९	७६८५
ठाणे	१५	२९	३	०	६	१	१६६	३२	२१८८
कल्याण	३१	२३	१	१	१३	०	२७४	२१	१३०३
पालघर	२५०	१७५	०	२५	७५	५	४११	१०	४५९९
वसई	२७	३८	२	०	१८	३	११९	११	२९८५
रायगड	३३	८	४	७	२४	३	१२१	१८१	४१९७
पुणे-१	४९	१३५	०	०	६५	४७	३००	१०५	८६४५
पुणे-२	२१८	२२८	४	०	९१	३४	६४६	९२	३३९१७
पुणे-३	११	६०	१	०	४३	०	६२	११	२७४०
नाशिक	८८	२०९	८६	२३	४३९	७०	२५०	४०२	३३५०६
नागपूर	१७७	२९०	१८	९२	३५१	१६९	३२२	१८२	३२१६६
कोल्हापूर	७३	१९०	३३	६१	४५३	७७	१८३	१०९	२५४९८
औरंगाबाद	३२	२१२	५	२८	३३६३	२०	१८७	२२२२	१८४६२
सातारा	११६	१४०	१५	२१	१४०	३०	१६६	६४	१२२०८
एकुण	**११२४**	**१७४१**	**१७२**	**२६०**	**५०८९**	**४५९**	**३२२७**	**३४५१**	**१९००९९**

उद्योग न्यायालय

(१) औद्योगिक न्यायालय, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई	४१
(२) कामगार न्यायालय, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई	४१
(३) कर्मचारी भरपाई आयुक्त, मुंबई यांचे कार्यालय	४२
(४) कर्मचारी विषयक सारांश	४५

१. औद्योगिक न्यायालय, महाराष्ट्र, मुंबई

मुंबई औद्योगिक संबंध अधिनियम, १९४६ च्या कलम १० व महाराष्ट्र कामगार संघटनांना मान्यता देण्याबाबत व अनुचित कामगार प्रथांना प्रतिबंध करण्याबाबत अधिनियम, १९७१ च्या कलम ४ अन्वये औद्योगिक न्यायालयाची स्थापना झालेली आहे. सध्या महाराष्ट्र राज्यात एकूण ३६ औद्योगिक न्यायालये अस्तित्त्वात असून मुंबई येथे १ अध्यक्ष व ८ सदस्य, नागपूर येथे ५, ठाणे येथे ३, पुणे व कोल्हापूर येथे प्रत्येकी २ सदस्य आणि नाशिक, औरंगाबाद, अमरावती, अहमदनगर, सोलापूर, जालना, सातारा, अकोला, यवतमाळ, जळगाव, चंद्रपूर, भंडारा, लातूर, धुळे व सांगली येथे प्रत्येकी १ अशी सदस्यांची पदे अस्तित्त्वात आहेत.

२. औद्योगिक न्यायालये मुख्यतः खालील कामगार कायद्यातील प्रकरणे हाताळतात :—

(१) मुंबई औद्योगिक संबंध कायदा, १९४६

(२) औद्योगिक कलह कायदा, १९४७

(३) महाराष्ट्र कामगार संघटनांना मान्यता देण्याबाबत व अनुचित कामगार प्रथांना प्रतिबंध करण्याबाबत अधिनियम, १९७१.

(४) उपदान प्रदान कायदा, १९७२ (अपील प्राधिकारी)

(५) कामगार राज्य विमा कायदा, १९४८

(६) महाराष्ट्र माथाडी कामगार व इतर श्रमजिवी कामगार (नोकरीचे नियमन व कल्याण) अधिनियम, १९६९ (अपील प्राधिकारी).

कामगार न्यायालये व कर्मचारी नुकसानभरपाई आयुक्त यांचे कार्यालयांत खालील कामगार कायद्यातील प्रकरणे हाताळतात :—

(१) मुंबई औद्योगिक संबंध कायदा, १९४६

(२) औद्योगिक कलह कायदा, १९४७

(३) महाराष्ट्र कामगार संघटनांना मान्यता देण्याबाबत व अनुचित कामगार प्रथांना प्रतिबंध करण्याबाबत अधिनियम, १९७१.

(४) उपदान प्रदान कायदा, १९७२

(५) कर्मचारी नुकसानभरपाई कायदा, १९२३

(६) वेतन प्रदान कायदा, १९३६

(७) किमान वेतन कायदा, १९४८

(८) बॉम्बे लेबर वेल्फेअर फंड्स ॲक्ट, १९५३

(९) कामगार राज्य विमा कायदा, १९४८

(१०) डब्ल्यू. जे. एम. पी. ॲक्ट, १९५५.

(११) महाराष्ट्र माथाडी कामगार व इतर श्रमजिवी कामगार (नोकरीचे नियमन व कल्याण) अधिनियम, १९६९.

३. मुंबई औद्योगिक संबंध कायदा, १९४६ अंतर्गत ही औद्योगिक न्यायालये, महाराष्ट्र, राज्यातील वस्त्रोद्योग, रेशीम उद्योग, साखर, सहकारी पतपेढ्या इत्यादी उद्योगधंद्यातील औद्योगिक विवादाच्या प्रकरणावर निर्णय देतात. ही न्यायालये महाराष्ट्र कामगार संघटनांना मान्यता देण्याबाबत व अनुचित कामगार प्रथांना प्रतिबंध करण्याबाबतची प्रकरणे हाताळतात. औद्योगिक न्यायालयाच्या अपील शाखेकडे कामगार न्यायालय, वेतन मंडळे, कामगार आयुक्त व प्रबंधक औद्योगिक संबंध अधिनियम यांनी दिलेल्या निर्णयाविरुद्ध मुंबई औद्योगिक संबंध कायदा, औद्योगिक सेवायोजन (स्थायी आदेश), महाराष्ट्र माथाडी, हमाल आणि श्रमजिवी अधिनियम, महाराष्ट्र कामगार संघटनांना मान्यता देण्याबाबत व अनुचित कामगार प्रथांना प्रतिबंध करण्याबाबत अधिनियम याखालील आदेशाविरुद्ध अपिले दाखल होतात. औद्योगिक विवाद कायदा, १९४७ च्या कलम ७(अ) अन्वये औद्योगिक न्यायालयांना शासनाने संदर्भित केलेल्या औद्योगिक विवादांच्या प्रकरणांची सुनावणी घेऊन निर्णय देण्याचा अधिकार देण्यात आलेला आहे.

४. महाराष्ट्र, राज्यातील कामगार न्यायालय, वेतन मंडळे व कर्मचारी भरपाई आयुक्त यांच्या कार्यालयावर औद्योगिक न्यायालयांना संपूर्ण नियंत्रणाचे अधिकार देण्यात आले आहेत.

कामगार न्यायालय, महाराष्ट्र, मुंबई

औद्योगिक न्यायालयांचे बळकटीकरण या योजनांतर्गत योजनेकरिता सन २०२०-२१ या वित्तीय वर्षासाठी, औद्योगिक न्यायालयांसाठी वातानुकूलित यंत्रणा, एअर कुलर, लेझर प्रिंटर, फर्निचर, वाहन, इ. खरेदीसाठी तसेच सातारा येथील इमारतीचे पुढील बांधकाम करण्यासाठी एकूण रु. ११६.०१ लक्ष इतकी तरतूद करण्यात आली आहे.

५. मुंबई औद्योगिक संबंध अधिनियम, १९४६ च्या ९ व महाराष्ट्र, कामगार संघटनांना मान्यता देण्याबाबत व अनुचित कामगार प्रथांना प्रतिबंध करण्याबाबत अधिनियम, १९७१ च्या कलम ६ अन्वये कामगार न्यायालयांची स्थापना झालेली आहे. सध्या महाराष्ट्र, राज्यात एकूण ४९ कामगार न्यायालये (३ कर्मचारी भरपाई आयुक्त धरून) अस्तित्त्वात असून मुंबई येथे ११ (३ कर्मचारी भरपाई आयुक्त धरून) नागपूर, ठाणे व पुणे येथे प्रत्येकी ४, अहमदनगर, कोल्हापूर, औरंगाबाद व नाशिक येथे प्रत्येकी २ आणि सोलापूर, आकोला, धुळे, जळगाव, लातूर, सांगली, चंद्रपूर, अमरावती, सातारा, जालना, यवतमाळ, रत्नागिरी, बुलढाणा, वर्धा, महाड, भंडारा, गोंदिया व नांदेड येथे प्रत्येकी १ अशी न्यायाधीशांची पदे अस्तित्वात आहेत.

६. उपरोक्त कामगार न्यायालये औद्योगिक संबंध कायदा, औद्योगिक विवाद कायदा, कामगार संघटनांना मान्यता देण्याबाबत व अनुचित कामगार प्रथांना प्रतिबंध करण्याबाबतच्या कायद्यांतर्गत कामगारांना कामावरून कमी केल्याबाबतच्या दाखल झालेल्या प्रकरणांवर निर्णय देतात. मालक व कामगार यांच्या संबंधाविषयी स्थायी आदेशांनुसार घेतलेल्या निर्णयासंबंधी आणि संप, टाळेबंदी, व्यवसाय, धंदा किंवा बदल हे कायदेशीर आहेत किंवा नाही हे ठरविण्याचे अधिकार कामगार न्यायालयांना आहेत. या व्यतिरिक्त ही कामगार न्यायालये कर्मचारी भरपाई कायदा, वेतन प्रदान कायदा, कामगार राज्य विमा कायदा, किमान वेतन कायदा, महाराष्ट्र माथाडी व श्रमजीवी अधिनियम आणि मुंबई कामगार कल्याण निधी कायद्यांतर्गत येणारी प्रकरण हाताळतात. कामगारांचे दावे लवकरात लवकर निकाली काढण्याच्या दृष्टीने मेडीएशन कमिटीची स्थापना केलेली आहे. तसेच वेळोवेळी महालोकअदालत व राष्ट्रीय लोकअदालत भरवून जास्तीत जास्त दावे निकाली काढण्यात येतात, तसेच जेष्ठ नागरिक पक्षकार असलेले दावे प्राधान्याने निकाली काढण्यात येतात.

७. ऑक्टोबर, २०२० अखेर राज्यातील औद्योगिक न्यायालयात २१,५७८ आणि कामगार न्यायालयात ३५,२३३ प्रकरणे प्रलंबित होती.

८. दिनांक ६ डिसेंबर २००७ च्या अधिसूचनेद्वारे कोल्हापूर येथे एक औद्योगिक न्यायालय व अकोला येथे एक कामगार न्यायालय स्थापन, करण्यात आले आहे. तथापि, अद्यापपर्यंत सदर न्यायालयांसाठी पदे मंजूर करण्यात आलेली नसल्याने न्यायालये कार्यान्वित झालेली नाहीत.

कामगार न्यायालयांचे बळकटीकरण या योजनांतर्गत योजनेकरिता सन २०२०-२१ या वित्तीय वर्षासाठी कामगार व औद्योगिक न्यायालयांसाठी वातानुकूलित यंत्रणा, लेझर प्रिंटर, फर्निचर, इ. खरेदीसाठी रुपये ८०,०१,००० इतकी तरतूद उपलब्ध करून देण्यात आलेली आहे.

वेतन मंडळे

सुती व रेशमी वस्त्रनिर्माण व साखर व सहकारी बँक उद्योगांकरिता वेतन मंडळे, महाराष्ट्र, मुंबई एकूण चार वेतन मंडळे आहेत :—

(१) सुती वस्त्रनिर्माण वेतन मंडळ,

(२) रेशमी वस्त्रनिर्माण वेतन मंडळ,

(३) साखर उद्योगाकरिता वेतन मंडळ,

(४) सहकारी बँक उद्योगाकरिता वेतन मंडळ,

मुंबई औद्योगिक संबंध अधिनियम, १९४६ अन्वये नेमलेली आहेत.

वेतन मंडळे त्रिपक्ष संस्था, मुंबई औद्योगिक संबंध अधिनियम, १९४६ अन्वये सुसूत्रीकरण, असूत्रीकरणविषयक विभागांची पुर्नरचना वेतनश्रेणी इत्यादी तांत्रिक स्वरूपाच्या बाबी किंवा विवाद निकालात काढण्यासाठी त्यांची स्थापना झाली आहे. वेतन मंडळाच्या बैठकी प्रतिदिन होत नसतात.

कर्मचारी भरपाई आयुक्त, मुंबई यांचे कार्यालय व न्यायालय

प्रस्ताविक :

कर्मचारी भरपाई कायदा, १९२४ पासून अंमलात आला आणि त्याबरोबर कर्मचारी भरपाई आयुक्त, मुंबई यांचे कार्यालय व न्यायालय अस्तित्वात आले. कर्मचारी भरपाई आयुक्त, मुंबई हे वेतन प्रदान अधिनियमान्वये व किमान वेतन अधिनियमान्वये प्राधिकारी म्हणून नियुक्त आहेत. कर्मचारी भरपाई कायद्यानुसार काम पाहण्यासाठी एक आयुक्त व दोन अपर आयुक्त अशी एकूण तीन आयुक्तांची न्यायालये आहेत. हे आयुक्त बृहन्मुंबई करिता वेतन प्रदान, किमान वेतन, कामगार कल्याण निधी व कामगार राज्य विमा अपिल अधिनियमान्वये प्राधिकारी आहेत. तसेच त्यांना कामगार न्यायालयाचे न्यायाधीश म्हणून प्राधिकार असून औद्योगिक कलह कायदा, औद्योगिक संबंध कायदा, महाराष्ट्र कामगार संघटनांना मान्यता देण्याबाबत व अनुचित कामगार प्रथांना प्रतिबंध करण्याबाबत कायदा, औद्योगिक सेवा योजन (स्थायी आदेश) कायदा, महाराष्ट्र माथाडी कामगार व इतर श्रमजिवी कामगार (नोकरीचे नियमन व कल्याण) कायदा, उपदान प्रदान कायद्यान्वये येणारे तंटे चालवितात.

भारत सरकार राजपत्र दिनांक २३ डिसेंबर २००९, भाग दोन अन्वये " श्रमिक भरपाई कायदा " या कायद्यामध्ये सुधारणा करण्यात येऊन सदर कायद्याचे नाव " कर्मचारी भरपाई कायदा " असे झाल्याने श्रमिक भरपाई आयुक्त, मुंबई या कार्यालयाचे नाव कर्मचारी भरपाई आयुक्त, मुंबई असे करण्यात आले.

(४) कर्मचारीविषयक सारांश/(IV) Personnel Summary

जोडपत्र १/ ANNEXTURE I

पदनाम	वेतनमान Scale of Pay	Name of the Industrial Court with number of 2023-24	2024-25	Designation
(1)	(2)	(3)	(4)	(1)
	Rs.			
राजपत्रित, वर्ग एक -				Gazetted, Class I---
अध्यक्ष	57,700-1,230-58,930-1,380-67,210-1,540-72,290	1	1	President
सदस्य	51,550-1,230-58,930-1,380-63,070	35	35	Member
प्रबंधक	56100-177500	1	1	Registrar
अतिरिक्त प्रबंधक	44900-142400	1	1	Addl. Registrar
	एकूण (अ)...	38	38	Total (A)
राजत्रित, वर्ग दोन------				Gazetted, Class II---
उप प्रबंधक	44900-142400	3	3	Deputy Registrar
सहाय्यक प्रबंधक	44900-142400	30	30	Asstt.Registrar
कनिष्ठ अन्वेषक अधिकारी	44900-142400	22	22	Jr.Investigating Officer
स्वीय सहायक	47600-151100	9	9	Personal Asstt.
	एकूण (ब)...	64	64	Total (B)
अराजपत्रित, वर्ग तीन-				Non-Gazetted, Class III---
अधीक्षक	41800-132300	2	2	Suprintendent
संशोधक सहाय्यक	41800-132300	1	1	Research Asstt.
कनिष्ठ लेखापाल	41800-132300	1	1	Jr. Accountant
न्यायालय लिपिक	41800-132300	36	36	Clerk of the Court
लघुलेखक अधीक्षक	41800-132300	28	28	Stenographer(H.G.)
विरिष्ठ लिपिक	25500-81100	30	30	Sr. Clerk
उच्चस्तर लिपिक	25500-81100	2	2	Upper Divn.Clerk
अभिलेखापाल	25500-81100	1	1	Record-Keeper
रोखपाल	25500-81100	1	1	Cashier
ग्रंथपाल	21700-69100	1	1	Librarian
लघु टकलेखक	25500-81100	20	20	Steno-Typist
कनिष्ठ लिपिक	19900-63200	5	5	Jr. Clerk
निम्नस्तर लिपिक	19900-63200	2	2	Lower Divn. Clerk
लिपिक - टंकलेखक	19900-63200	67	67	Clerk-Typist
टंकलेखक	19900-63200	3	3	Typist
लिपिक दुरध्वनी चालक	19900-63200	1	1	Cl-cum-Tel.Operator
बेलीफ	19900-63200	31	31	Bailiff
वाहन चालक	19900-63200	22	22	Driver
	एकूण (क)...	254	254	Total (C)
अराजपत्रित, वर्ग चार-				Non-Gazetted, Class IV---
चोपदार	19900-63200	1	1	Chobdar
हवालदार	17100-54000	35	35	Havildar
दप्तरी	17100-54000	20	20	Daftary
चपराशी	15000-47600	72	72	Peon
पहारेकरी	15000-47600	23	23	Watchman
हमाल	15000-47600	2	2	Hamal
सफाईगार	15000-47600	2	2	Sweeper
	एकूण (ड)...	155	155	Total (D)
	एकूण (अ+ब+क+ड)	511	511	Total (A+B+C+D)

जोडपत्र २ @ ANNEXURE I

पदनाम	वेतनमान Scale of Pay	कामगार न्यायालयातील पदांची संख्या व वर्ष २०२३-२०२४	२०२४-२०२५	Designation
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)
	Rs.			
राजपात्रत वग एक				*Gazetted, Class I---*
न्यायाधिश, कामगार न्यायालय	३९,५३०-९२०-४०,४५०-१०८०- .. ४९,०९०-१२३०-५४,०९०	४६	४६	.. Judge, Labour Court,
	एकूण (अ)	४६	४६	.. Total (A)
राजपात्रत वग दान				*Gazetted, Class II---*
सचिव	.. ४४९००-१४२४००	६	६	.. Secretary
सहसचिव	.. ४४९००-१४२४००	१	१	.. Joint Secretary
	एकूण (ब)	७	७	.. Total (B)
अराजपात्रत वग तान				*Non-Gazetted, Class III---*
अधिक्षक	.. ४१८००-१३२३००	२	२	.. Suprintendent
कनिष्ठ लेखापाल	.. ४१८००-१३२३००	१	१	.. Jr. Accountant
न्यायालय लिपीक	.. ४१८००-१३२३००	४५	४५	.. Clerk of the Court
लघुलेखक – निम्नस्तर	.. ३८६००-१२२८००	४६	४६	.. Stenographer(L.G.)
वरिष्ठ लिपीक	.. २५५००-८११००	२६	२६	.. Sr. Clerk
उच्चस्तर लिपीक	.. २५५००-८११००	२	२	.. Upper Divn.Clerk
रोखपाल	.. २५५००-८११००	२	२	.. Cashier
कनिष्ठ लिपीक/लिपीक	.. १९९००-६३२००	८	८	.. Jr. Clerk/Clerk
लिपीक टंकलेखक	.. १९९००-६३२००	६४	६४	.. Clerk-Typist
टंकलेखक	.. १९९००-६३२००	४	४	.. Typist
बेलिफ	.. १९९००-६३२००	३०	३०	.. Bailiff
	एकूण (क)	२३०	२३०	.. Total (C)
अराजपात्रत वग चार				*Non-Gazetted, Class IV---*
नाईक	.. १७१००-५४०००	४६	४६	.. Havildar
दप्तरी	.. १७१००-५४०००	१	१	.. Daftary
चपराशी	.. १५०००-४७६००	७२	७२	.. Peon
पहारेकरी	.. १५०००-४७६००	२५	२५	.. Watchman
सफाईगार	.. १५०००-४७६००	१	१	.. Sweeper
	एकूण (ड)	१४५	१४५	.. Total (D)
	एकूण (अ+ब+क+ड)	४२८	४२८	.. Total (A+B+C+D)

जोडपत्र ३ @ ANNEXTURE III

पदनाम	वेतनमान Scale of Pay	वेतन मंडळे पदांची संख्या व वर्ष Name of the Industrial Court with number of Post and years एकूण /Total २०२३-२०२४	२०२४-२०२५	Designation
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)
	Rs.			
राजपत्रित वर्ग दोन				*Gazetted, Class II---*
सचिव	.. ४४९००-१४२४००	१	१	.. Secretary
	एकूण (अ)	१	१	.. Total (A)
अराजपत्रित वर्ग तीन				*Gazetted, Class III---"C"*
लघुलेखक - निम्नस्तर	.. ३८६००-१२२८००	१	१	.. Stenographer(L.G.)
				Non-Gazetted, Class III---
मंडळ लिपीक	.. २५५००-८११००	१	१	.. Board Clerk
वरिष्ठ लिपीक/रोखपाल	.. २५५००-८११००	१	१	.. Sr. Clerk/Cashier
लिपीक	.. १९९००-६३२००	१	१	.. Clerk
टंकलेखक	.. १९९००-६३२००	१	१	.. Typist
	एकूण (ब)	५	५	.. Total (B)
अराजपत्रित वर्ग तीन				*Non-Gazetted, Class IV---*
चपराशी	.. १५०००-४७६००	३	३	.. Peon
	एकूण (क)	३	३	.. Total (C)
	एकूण (अ+ब+क)	९	९	.. Total (A+B+C)

INDUSTRIAL COURT OF MAHARASHTRA AT MUMBAI STATEMENT SHOWING THE NO. OF CASES FILED DISPOSED OF AND PENDING IN INDUSTRIAL COURTS FOR THE YEAR JANUARY 2021 to 31st OCTOBER 2023

Sr. No.	Name of the Court	Year	No. of Cases Pending On 01.01.2021	No. of Cases Filed During the Year	No. of Cases Disposed of during the year	No. of cases Pending at the end of October 2023
1	2	3	4	5	6	7
1	Industrial Court, Mumbai	2021	2282	771	854	2199
		2022	2372	1717	1455	2634
		2023	2634	1374	1238	2770
2	Industrial Court, Nagpur	2021	1881	354	374	1861
		2022	1888	739	564	2063
		2023	2063	531	573	2021
3	Industrial Court, Pune	2021	1955	504	375	2084
		2022	2186	628	696	2118
		2023	2118	430	768	1780
4	Industrial Court, Thane	2021	1692	412	322	1782
		2022	1724	438	368	1794
		2023	1794	399	551	1642
5	Industrial Court, Kolhapur	2021	1024	432	258	1198
		2022	1167	373	488	1052
		2023	1052	460	402	1110
6	Industrial Court, Nashik	2021	890	263	99	1054
		2022	901	184	251	834
		2023	834	123	140	817
7	Industrial Court, Aurangabad	2021	1910	272	228	1954
		2022	1952	276	170	2058
		2023	2058	216	254	2020
8	Industrial Court, Amravati	2021	944	179	148	975
		2022	1067	201	210	1058
		2023	1058	183	225	1016
9	Industrial Court, Ahmednagar	2021	557	57	64	550
		2022	695	111	134	672
		2023	672	115	80	707
10	Industrial Court, Solapur	2021	1154	149	121	1182
		2022	1283	247	219	1311
		2023	1311	203	189	1325
11	Industrial Court, Jalna	2021	1293	115	159	1249
		2022	1419	230	320	1329
		2023	1329	175	357	1147

12	Industrial Court, Akola	2021	1233	363	148	1448
		2022	1325	416	402	1339
		2023	1339	246	433	1152
13	Industrial Court, Yeotmal	2021	607	94	72	629
		2022	643	223	216	650
		2023	650	387	220	817
14	Industrial Court, Satara	2021	595	76	102	569
		2022	625	160	100	685
		2023	685	174	121	738
15	Industrial Court, Jalgaon	2021	143	50	50	143
		2022	147	89	80	156
		2023	156	70	53	173
16	Industrial Court, Chandrapur	2021	185	71	11	245
		2022	256	116	27	345
		2023	345	110	92	363
17	Industrial Court, Bhandara	2021	475	63	96	442
		2022	515	125	115	525
		2023	525	208	93	640
18	Industrial Court, Sangli	2021	889	88	113	864
		2022	843	232	199	876
		2023	876	191	223	844
19	Industrial Court, Latur	2021	763	322	180	905
		2022	770	252	252	770
		2023	770	204	252	722
20	Industrial Court, Dhule	2021	140	46	106	80
		2022	240	103	68	275
		2023	275	74	49	300
GRAND TOTAL		**2021**	**22018**	**4681**	**3880**	**22819**
		2022	**22819**	**6860**	**6334**	**23345**
		2023	**23345**	**5873**	**6313**	**22905**

INDUSTRIAL COURT OF MAHARASHTRA AT MUMBAI STATEMENT SHOWING THE NO. OF CASES FILED DISPOSED OF AND PENDING IN LABOUR COURTS FOR THE YEAR JANUARY 2021 to 31st OCTOBER 2023

Sr. No	Name of the Courts	Year	No. of Cases Pending On 01.01.2021	No. of Cases Filed During the Year	No. of Cases Disposed of during the year	No. of cases Pending at the end of October 2023
1	2	3	4	5	6	7
1	Labour Court, Mumbai & Commissioner for Employees Compensation, Mumbai	2021	5063	2564	1948	5679
		2022	5796	2624	3025	5395
		2023	5395	1758	2371	4782
2	Labour Court, Nagpur	2021	2847	621	623	2845
		2022	3055	900	965	2990
		2023	2990	962	838	3114
3	Labour Court, Pune	2021	3987	1074	629	4432
		2022	4512	1024	1372	4164
		2023	4164	577	1155	3586
4	Labour Court, Thane	2021	3750	1098	921	3927
		2022	4031	1615	1145	4501
		2023	4501	885	1372	4014
5	Labour Court, Ahmednagar	2021	1047	242	245	1044
		2022	1152	323	339	1136
		2023	1136	215	349	1002
6	Labour Court, Solapur	2021	715	171	130	756
		2022	719	275	300	694
		2023	694	206	242	658
7	Labour Court, Bhandara	2021	279	204	60	423
		2022	339	378	118	599
		2023	599	134	273	460
8	Labour Court, Kolhapur	2021	1737	613	417	1933
		2022	1947	537	669	1815
		2023	1815	423	647	1591
9	Labour Court, Nashik	2021	1801	383	317	1867
		2022	1957	439	741	1655
		2023	1655	350	524	1481
10	Labour Court, Akola	2021	710	274	181	803
		2022	862	325	489	698
		2023	698	345	548	495
11	Labour Court, Dhule	2021	549	229	297	481
		2022	580	353	310	623
		2023	623	152	276	499
12	Labour Court, Jalgaon	2021	635	91	128	598
		2022	619	185	263	541
		2023	541	184	289	436
13	Labour Court, Latur	2021	1843	308	209	1942
		2022	1923	265	365	1823
		2023	1823	203	281	1745
14	Labour Court, Aurangabad	2021	2203	491	602	2092
		2022	2285	529	679	2135
		2023	2135	558	786	1907

15	Labour Court, Sangli	2021	644	947	287	1304
		2022	703	153	305	551
		2023	551	120	173	498
16	Labour Court, Chandrapur	2021	479	173	131	521
		2022	590	209	266	533
		2023	533	242	107	668
17	Labour Court, Amravati	2021	847	241	186	902
		2022	936	712	296	1352
		2023	1352	1248	373	2227
18	Labour Court, Satara	2021	913	152	202	863
		2022	984	237	172	1049
		2023	1049	127	238	938
19	Labour Court, Jalna	2021	127	109	76	160
		2022	167	136	176	127
		2023	127	153	122	158
20	Labour Court, Yeotmal	2021	838	212	196	854
		2022	965	660	422	1203
		2023	1203	569	484	1288
21	Labour Court, Wardha	2021	320	174	140	354
		2022	390	284	357	317
		2023	317	409	270	456
22	Labour Court, Ratnagiri	2021	250	64	29	285
		2022	274	99	142	231
		2023	231	128	63	296
23	Labour Court, Mahad	2021	203	93	77	219
		2022	222	114	132	204
		2023	204	99	121	182
24	Labour Court, Buldhana	2021	330	164	184	310
		2022	370	224	284	310
		2023	310	206	291	225
25	Labour Court, Gondia	2021	277	179	117	339
		2022	307	94	175	226
		2023	226	136	146	216
26	Labour Court, Nanded	2021	885	212	137	960
		2022	915	368	232	1051
		2023	1051	269	257	1063
GRAND TOTAL		2021	**36600**	**11083**	**8469**	**39214**
		2022	**39214**	**13062**	**13739**	**38537**
		2023	**38537**	**10658**	**12596**	**36599**

सुती व रेशमी वस्त्रनिर्माण व साखर आणि सहकारी बँक उद्योगाकरिता वेतन मंडळे, महाराष्ट्र, मुंबई

वेतन मंडळे, मुंबई या कार्यालयात प्रलंबित असलेल्या व निकाली निघालेल्या दि. ०१ जानेवारी २०२३ ते ३१ ऑक्टोंबर २०२३ या कालावधीत प्रकरणांचा तपशील

अ.कं.	वेतन मंडळाचे नावे	१ जानेवारी २०२३ रोजी प्रलंबित असलेली प्रकरणे	१ जानेवारी २०२३ ते ३१ औक्टोबर २०२३ पर्यंत दाखल झालेली प्रकरणे	१ जानेवारी २०२३ ते ३१ औक्टोबर २०२३ पर्यंत निकाली झालेली प्रकरणे	३१ औक्टोबर २०२३ रोजी प्रलंबित असलेली प्रकरणे
१	सुती व सनिर्माण वेतन मंडळ	३५	०	०	३
२	रेशमी वस्त्रनिर्माण वेतन मंडळ	१७	०	०	१७
३	साखर उद्योगाकरिता वेतन मंडळ	०	०	०	०
४	सहकारी बँक उद्योगाकरिता वेतन मंडळ	०	०	०	०
५	एकूण प्रकरणे	५२	०	०	२०

तक्ता - १ चालू

कर्मचारी भरपाई कायदा@ Office of the Commissioner for Employees Compensation, Mumbai.

		वर्षाच्या सुरवातीला प्रलंबित असलेली प्रकरणे Cases pending at the begining of the year	दाखल झालेली प्रकरणे Receipt during the year Upto Sep-२०२३	निकालात निघालेली प्रकरणे Disposal during the year Upto Sep-२०२३	प्रलंबित प्रकरणे Pending on Sep. २०२३	कायदा Act
१	वेतन प्रदान कायदा	२	१		३	P.W.Act
२	किमान वेतन कायदा	०			०	M.W.
३	मुंबई कामगार कल्याण निधी कायदा	१			१	B.L.W.F. Act
४	श्रमिक भरपाई कायदा	२८०	११६	१३६	२६०	W.C.Act
५	कामगार राज्य विमा अपिल	३	३	२	४	E.S.I.Appeal
६	मुबई औद्योगिक संबंध कायदा	२३	२	११	१४	B.I.R.Act
७	औद्योगिक कलह कायदा	६३०	१०१	२२२	५०९	I.D.Act
८	महाराष्ट्र कामगार संघाना मान्यता देण्याबा	३००	८२	६७	३१५	MRTU & PULP Act
९	उपदान प्रदान कायदा	३४४	१७१	२०७	३०८	P.G.Act
१०	महाराष्ट्र माथाडी, हमाल आणि इतर श्रमजीवी कामगार नोकरीचे नियमन व कल्याण अधिनियम	०	०	०	०	Maharashtra Mathadi, Hamal, other Manual Workers Regulation of Employment Welfare Act, १९६९
११	औद्योगिक सेवायोजन (स्थायी आदेश) कायदा	०	०	०	०	Industrial Employment (Standing Orders) Act.
१२	विलंब माफिचा अर्ज	१२	१७	१०	१९	Condonation of Delay
	एकूण	१५९५	४९३	६५५	१४३३	

तक्ता २

		२०२१	२०२२	२०२३ sept	
कार्यवाहींची प्रकरणे					Cases of Proceedings -
अ- कलम ८ खालील प्रकरणे					A-Deposits (Section ८)
१	स्वखुशीने ठेवलेल्या ठेवातील अर्ज				i) No. of cases under voluntary deposits
(अ)	मृत्यु	७२	८३	९७	(a) Fatal
(ब)	मार	७	१६	१४१	(b) Disablement
(क)	इतर	६८	१०१	२०२	(c) Others
२)	वारसांच्या नातेवाईकांना वाटलेली एकूण रक्कम रुपये	१०५३४६०६९.५	१७५४०९११	१५०५५१५७१.९	ii) Amount disbursed to workers dependents (Total amount Rs.)
३)	हक्कदार न आलेले एकूण अर्ज				iii) No. of cases where no claimants came forward
४)	मालकास परत केलेली रक्कम रुपये				iv) Amount refunded to employers
५)	गुतविलेली रक्कम रुपये	२९५२३१३०५.१	२५०१८२१९३५	२६२३४५५९८.५	v) Amount invested (Rs.)
ब § कलम १० च्या निवाड्यानुसार					B-Awards (Section-१०)
१)	एकूण निवाडे				i) Total No. of awards
२) अ)	अपघाती मृत्युचे निवाडे	१२१	१०१		ii) (a) No. of awards under fatal accidents
ब)	मंजूर रुपये				(b) Amount awarded
३) अ)	कायम दुखापतीचे निवाडे	१२२	२०१		iii) (a) No. of awards under permanent disablement
ब)	प्रदान केलेली रक्कम	४२४३७०३४.९	५१६८५१४३५	६१३००८४६.५	(b) Amount awarded
४) अ)	तात्पुरत्या दुखापतीचे निवाडे				
ब)	चुकती केलेली रक्कम	४३३६४०६	८३७६४४३.००	३०१५४००	
क)	कलम ७ खालील दुखापतीची प्रकरणे	३	५		
ड)	कलम ६ खालील पुनर्विलोकन झालेली प्रकरणे	०			
ई)	कलम ३१ खालील भरपाईच्या वसुलीची प्रकरणे	११	२४		
फ)	इतर बाबी	२४	२९		
ग)	कोर्ट फी	६५१२८८	६१६६००	५९०५७९	

कर्मचारी विषयक सारांश

जोडपत्र @ Annexure

पदनाम	वेतनमान	पदांची संख्या No. of Posts and Year		Designation
		२०२२-२३	२०२३-२४	
१	२	३	४	५
कर्मचारी भरपाई आयुक्त कार्यालय @ OFFICE OF THE COMMISIONER FOR EMPLOYEES COMPENSATION, MUMBAI				
राजपत्रित वर्ग १				(A) Gazetted Class - I
(अ) आयुक्त	३९५३० - ९२०-४०४५०-१०८०-४९०९०-१२३०-५४०१०	३	३	Commissioner
(ब) वर्ग २				(B) Class - II
प्रबंधक	४४९००-१४२४००	१	१	Registrar
अतिरीक्त प्रबंधक	४४९००-१४२४००	१	१	Additional Registrar
	एकूण (अ+ब)	५	५	
(क) अराजपत्रित वर्ग ३				(C) Non-gazetted Class III
सहाय्यक प्रबंधक	४४९००-१४२४००	२	२	Assistant Registrar
सहाय्यक लेखापाल	४१८००-१३२३००	१	१	Assistant Accounts Officer
न्यायालय लिपीक	४१८००-१३२३००	३	३	Clerk of the Court
लघुलेखक निम्न श्रेणी	३८६००-१२२८००	३	३	Stenographer (L.G.)
वरीष्ट लिपीक	२५५००-८११००	५	५	Senior Clerk
रोखपाल	१९९००-६३२००	२	२	Cashier
लिपीक टंकलेखक	१९९००-६३२००	११	११	Clerk-typist
बेलिफ	१९९००-६३२००	२	२	Bailiff
	एकूण (क)	२९	२९	
(ड) वर्ग ४				(D) Class - IV
दप्तरी	१७१००-५४०००	१	१	Daptary
नाईक	१७१००-५४०००	१	१	Naik
शिपाइ	१५०००-४७६००	७	७	Peon
	एकूण (ड)	९	९	

कार्यक्रम अंदाजपत्रक सन, २०२४-२५

ना. मे. लोखंडे महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्थेची माहिती

संस्थेची पार्श्वभूमी :-

ना. मे. लोखंडे महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्थेची स्थापना दिनांक ७ जुलै, १९४७ रोजी भारतरत्न कै. गुलजारीलाल नंदा, माजी पंतप्रधान यांनी ते तत्कालीन मुंबई प्रांताचे कामगार मंत्री असताना केली होती. संस्था स्थापन झाली त्यावेळेस संस्थेचे नाव "बॉम्बे लेबर इन्स्टिट्यूट" असे होते. शासनाने उद्योगांच्या नियमनांकरिता आणि कामगारांच्या हितासाठी कारखाने अधिनियम, १९४८ पारीत केला होता. त्याअंतर्गत कारखान्यांनी नेमावयाचे प्रशिक्षित असे "कामगार कल्याण अधिकारी" यांची नितांत उणीव होती. यासाठी शासनाने श्रीमती हंसा मेहता यांच्या अध्यक्षतेखाली सन १९५३ मध्ये समिती स्थापन केली होती. या समितीच्या शिफारशीनुसार शासनाने या संस्थेस दोन वर्षाचा पूर्ण वेळ पदविका अभ्यासक्रम राबविण्यास मान्यता दिली. या अभ्यासक्रमास सन १९५९ मध्ये मुंबई विद्यापीठ अधिनियमांतर्गत "श्रम विज्ञान" विषयाचा पदविका अभ्यासक्रम राबविण्यास मान्यता दिली. सन १९७० मध्ये या पदविका अभ्यासक्रमाचे नाव "कामगार कल्याण व औद्योगिक संबंध" असे करून या अभ्यासक्रमास पदव्युत्तर पदवी म्हणून मुंबई विद्यापीठाने मान्यता दिली होती. तद्नंतर सदर अभ्यासक्रमास मुंबई विद्यापीठाने "श्रम विज्ञान" या विषयाची पदव्युत्तर पदवी म्हणून मान्यता दिली. या संस्थेचे नामकरण "महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्था" असे ३१ मार्च, १९७६ रोजी करण्यात आले. तद्नंतर १९ जुलै, २००८ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये संस्थेचे नांव "कै.नारायण मेघाजी लोखंडे महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्था" असे करण्यात आले आहे. या संस्थेची प्रादेशिक शाखा नागपूर सन १९७१ मध्ये सुरु करण्यात आलेली आहे. त्या संस्थेचे नांव "प्रादेशिक कामगार संस्था" असे होते. तेथील श्रमविज्ञान विषयाच्या पदव्युत्तर पदवीला राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विद्यापीठाची मान्यता घेण्यात आलेली आहे.

नवीन शैक्षणिक धोरण, २०२० (New Education Policy, २०२०) नुसार श्रम विज्ञान विषयाची पदव्युत्तर पदवी (Master of Labour Studies, MLS) या अभ्यासक्रमात सध्याच्या औद्योगिक परिस्थितीनुसार समकालीन अशा सुधारणा करण्यात आल्या असून अभ्यासक्रमाचे नवीन नांव 'मानवी भांडवल व्यवस्थापन व कर्मचारी संबंध' (Master of Human Capital Management and Employee Relations - MHCM&ER) असे केलेले आहे. हा पूर्णवेळ अभ्यासक्रम असून, मुंबई विद्यापीठ आणि राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विद्यापीठ यांच्या मान्यतेने दोन वर्षात एकूण चार सत्रांमध्ये (Semester) शैक्षणिक वर्ष २०२३-२४ पासून राबविण्यात येत आहे.

उद्योग,ऊर्जा व कामगार विभाग, शासन निर्णय क्र.एमएलआय-२०२२/ प्र.क्र.१५८/ काम-६, दि.०१/०२/२०२३ अन्वये संस्थेच्या नावात बदल करून मुंबई व नागपूर येथील दोन्ही संस्थांची नांवे ना. मे. लोखंडे महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्था (N. M. Lokhande Maharashtra Institute of Labour Studies) असे करण्यात आले आहे.

संस्थेचे ध्येय धोरण (Vision):-

ना. मे. लोखंडे महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्था ही महाराष्ट्र शासनाची कामगार विषयातील पदव्युत्तर शिक्षण, प्रशिक्षण व संशोधन या विषयांमध्ये कार्य करणारी संस्था असून महाराष्ट्र राज्यामध्ये औद्योगिक क्षेत्रात शांतता नांदण्याकरिता, मालक व कामगार यांच्यामध्ये संबंध सौहार्दपूर्ण राहण्यासाठी, कामगार कल्याण व उत्पादक्ता वाढविण्याकरिता आवश्यक असणारी मानवी संसाधने व्यावसायिक तत्वावर विकसित करण्यासाठी शिक्षण, प्रशिक्षण व संशोधन करणे आणि कामगार विषयक अध्ययनातील उत्कृष्टतेचे केंद्र (Centre of Excellence) बनवणे हे ना. मे. लोखंडे महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्थेचे ध्येय धोरण आहे.

संस्थेचे ध्येय धोरण पूर्ततेसाठी उद्दिष्टे (Mission) :-

१. मानवी भांडवल व्यवस्थापन व कर्मचारी संबंध (Master of Human Capital Management and Employee Relations- MHCM&ER) हा दोन वर्षाचा पदव्युत्तर पदवी अभ्यासक्रम मुंबई विद्यापीठ व राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विद्यापीठ यांच्याशी संलग्न असणारा अभ्यासक्रम राबविणे.

२. श्रम विज्ञान विषयातील विद्यावाचस्पती (Ph.D.) ही पदवी प्राप्त करण्याकरिता संशोधनाची संधी उपलब्ध करून देणे

३. औद्योगिक संबंध सौदार्हपूर्ण राखण्याकरिता आणि सामुदायिक सौदाशक्तीची (Collective Bargaining) प्रक्रिया बळकट करण्याकरिता कामगार संघटनांच्या कार्यकर्त्यांना कामगार संघटना व औद्योगिक संबंध हा प्रशिक्षण हा अभ्यासक्रम राबविणे.

४. आंतरराष्ट्रीय कामगार संघटना, व्ही.व्ही.गिरी राष्ट्रीय श्रमसंस्था व इतर सामाजिक संस्था यांच्या सहकार्याने कामगार क्षेत्राशी संबंधित विषयांवर विविध चर्चासत्रे/कार्यशाळा/ प्रशिक्षण/प्रकल्प यांचे आयोजन करणे.

५. कामगार विषयक धोरण ठरविण्यामध्ये महाराष्ट्र शासनाला ठराविक विषयांवर योग्य सल्ला व मार्गदर्शन करणे.

६. संस्थेतील ग्रामीण श्रम विज्ञान संस्थेच्या माध्यमातून ग्रामीण भागात आर्थिक नेतृत्व विकास शिबिरे आयोजित करून विविध समाज घटकांचा सर्वसमावेशक विकासाच्या प्रक्रियेत सहभाग वाढविणे.

७. उद्योग जगतातील कामगारांच्या कल्याणासाठी कुशल व व्यावसायिक मनुष्यबळ तयार करणे.

संस्थेची मूलभूत मूल्ये (Core Values):-

१) श्रमप्रतिष्ठा (Dignity of Labour), २) कामगार कल्याण (Labour Welfare), ३) व्यावसायिक शिक्षण व प्रशिक्षण (Professional Education and Training), ४)औद्योगिक संबंध(Industrial Relations), ५) सामाजिक संवाद (Social Dialogue), ६) नेतृत्व विकास (Leadership Development), ७) सर्वसमावेशक विकास (Inclusive Development), ८) सुयोग्य काम (Decent Work) आणि ९) उद्योजकता विकास (Entrepreneurship Development) अशी संस्थेची ९ मूलभूत मूल्ये आहेत.

संस्थेचे शैक्षणिक कार्यक्रम :-

(अ) मानवी भांडवल व्यवस्थापन व कर्मचारी संबंध (Master of Human Capital Management and Employee Relations - MHCM&ER) या विषयाची पदव्युत्तर पदवी

नवीन शैक्षणिक धोरण, २०२० (New Education Policy, २०२०) नुसार श्रम विज्ञान विषयाची पदव्युत्तर पदवी (Master of Labour Studies, MLS) या अभ्यासक्रमात सध्याच्या औद्योगिक परिस्थितीनुसार समकालीन अशा सुधारणा करण्यात आल्या असून अभ्यासक्रमाचे नवीन नांव 'मानवी भांडवल व्यवस्थापन व कर्मचारी संबंध' (Master of Human Capital Management and Employee Relations - MHCM&ER) असे केलेले आहे. हा पूर्णवेळ अभ्यासक्रम असून, मुंबई विद्यापीठ आणि राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विद्यापीठ यांच्या मान्यतेने दोन वर्षात एकूण चार सत्रांमध्ये (Semester) शैक्षणिक वर्ष २०२३-२४ पासून राबविण्यात येत आहे. या अभ्यासक्रमात खालील प्रमाणे प्रवेश घेता येतो.

- या अभ्यासक्रमासाठी कोणत्याही विद्याशाखेची पदवी ही पात्रता आहे.
- या अभ्यासक्रमात प्रवेश घेण्यासाठी राज्यस्तरीय प्रवेश परीक्षेद्वारे विद्यार्थ्यांची निवड केली जाते.

प्रवेश परीक्षा - या अभ्यासक्रमाच्या प्रवेशासाठी वस्तुनिष्ठ बहुपर्याय प्रश्न (Multiple Choice Objective Question) या पध्दतीने ऑनलाईन प्रणालीद्वारे गुणवत्तेच्या आधारे निवड केली जाते. Syllabus - १. Logical reasoning, २.Quantitative Aptitude, ३. English Language & Usage, ४. General Knowledge With special reference to Maharashtra and Labour Movement असा आहे.

अभ्यासक्रमाच्या सत्रनिहाय विषयांचा तपशील खालीलप्रमाणे आहे.

Semester I Subject	Semester II Subject
1. Labour Economics (Credits 4) 2. Business Management Science (Credits 4) 3. Labour Legislation I (Credits 4) 4. Field Work I (Credits 2) 5. Research Methodology (Credits 4) **Elective (any one)** 6. Industrial Economics (Credits 4) 7. Managerial Economics (Credits 4)	1. Human Capital Management –I (Credits 4) 2. Labour Legislation II (Credits 4) 3. Industrial Psychology (Credits 4) 4. Industrial Sociology (Credits 2) 5. Field Work II (Credits 4) **Elective (any one)** 6. Employee Wellbeing (Credits 4) 7. Trade Union Movement (Credits 4)

Semester III Subject	Semester IV Subject
1. Employee Relations – I (Credits 4) 2. Human Capital Management – II (Credits 4) 3. Organisational Behaviour (Credits 4) 4. Labour Legislation III (Credits 2) 5. Field Work III (Credits 4) **Elective (any one)** 6. Business Orintation (Credits 4) 7. Carporate Social Responsibility (Credits 4)	1. Employee Relations II (Credits 4) 2. Labour Legislation IV (Credits 4) 3. Business Excellence (Credits 4) 4. Field Work IV (Credits 6) **Elective (any one)** 5. Business Ethics (Credits 4) 6. Corporate Governance (Credits 4)

Credits २ = ५० marks, Credits ४ = १०० marks, Credits ६ = १५० marks.

नवीन अभ्यासक्रमाचे नांव हे शैक्षणिक वर्ष २०२३-२४ मध्ये प्रवेश घेतलेल्या विद्यार्थ्यांपासून राबविण्यात येत आहे. या अभ्यासक्रमासाठी मुंबई येथे ५२ आणि नागपूर येथे ४० अशी एकूण ९२ विद्यार्थी क्षमता आहे. उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग शासन निर्णय क्र. एमएलआय ०४२२/ प्र.क्र. ६४/ कामगार- ६ दि. १६ जून, २०२२ अन्वये शैक्षणिक अभ्यासक्रमाचे शुल्क शासनाने विहित केले आहे.

सदर अभ्यासक्रम हा विद्यार्थ्यांना, मानवी वर्तन समजून घेण्यासाठी पध्दतशीरपणे ज्ञान प्रदान करतो, तसेच औद्योगिक समस्यांचे बारकाईने विचार करण्याची आणि विश्लेषण करण्याची क्षमता त्यांच्यात निर्माण करतो. या अभ्यासक्रमात विद्यार्थ्यांना कामगार कायदे आणि रोजगाराच्या कायदेशीर पैलूंची व्यापक माहिती मिळते. विद्यार्थी हे, समकालीन व्यावसायिक वातावरणातील धोरणात्मक औद्योगिक आणि मानवी संबंधांचे तत्वज्ञान प्रत्यक्ष आचरणात आणण्यास शिकतात.

अभ्यासक्रमामध्ये १८ आठवडयांचे प्रत्यक्ष प्रशिक्षण (Hands on) देण्यात येत असून सदर प्रशिक्षण हे संरचित एकीकरण करून (Structured Integration) उद्योगांमधील थेट प्रकल्पांवर केंद्रित, विद्यार्थ्यांना सर्वांगीण अनुभव देण्यासाठी तयार (Design) केलेले आहे. यामधे ४ आठवडे समवर्ती (Concurrent), ८ आठवडे उन्हाळी (Summer) आणि ४ आठवडे गट (Block) प्रशिक्षणाचा समावेश होतो. प्रत्यक्ष प्रशिक्षणाद्वारे संशोधन क्षमता विकसित होते आणि वास्तविक परिस्थितींमध्ये सैद्धांतिक ज्ञान लागू करण्याची क्षमता देखील विद्यार्थ्यांमध्ये निर्माण होते. यामुळे, विद्यार्थी हा व्यावसायिक जगतात अखंड संक्रमण (Seamless Transition) करु शकतो.

औद्योगिक संस्था, नागरी प्रशासन, कामगार आयुक्त कार्यालय, महाराष्ट्र कामगार कल्याण मंडळ, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालय, औद्योगिक व कामगार न्यायालये, कामगार संघटना, कर्मचारी राज्य विमा महामंडळ येथे प्रत्यक्ष संवाद साधण्याची आणि प्रशिक्षणाची संधी या घटकांचा समावेश सदर अभ्यासक्रमात केला असल्यामुळे हा अभ्यासक्रम व्यावहारिक असा आहे. यामुळे, विद्यार्थ्यांना व्यापक औद्योगिक आणि प्रशासकीय परिस्थितीजन्य समज प्राप्त होऊन सैध्दांतिक चौकटीच्या पलीकडे त्यांचे ज्ञान समृध्द होण्यास मदत होते.

१. मानवी भांडवल व्यवस्थापन व कर्मचारी संबंध या अभ्यासक्रमासोबत विद्यार्थ्यांची रोजगार क्षमता वाढावी आणि उद्योजकीय कौशल्ये विकसित व्हावीत यासाठी नियमित अभ्यासक्रमासोबत Add-on Modules तयार करून शनिवार व रविवार या सुट्टीच्या दिवशी आणि आवश्यकतेनुसार इतर दिवशी उद्योग जगतातील तज्ञ व अनुभवी व्यक्तींना निमंत्रीत करून विद्यार्थ्यांना प्रशिक्षण दिले जाते. यामध्ये औद्योगिक गरजेनुसार विद्यार्थ्यांचे व्यावसायिक नेतृत्व गुण विकसित करणे आणि त्यांच्या तांत्रिक वर्तणूक क्षमता वाढ केली जाते.

२. विद्यार्थ्यांच्या व्यक्तिमत्व व वैयक्तिक विकासासाठी मूल्यांकन केंद्र (Assessment Centre) सुरु करण्यात आले आहे. सदर मूल्यांकन हे उद्योग जगतातली तज्ञ व्यक्तींकडून केले जाते.

३. विद्यार्थ्यांना वैयक्तिक मार्गदर्शनाकरिता मार्गदर्शक-शिष्य (Mentor-Mentee) कार्यक्रम सुरू करण्यात आलेला आहे. या कार्यक्रमात माजी विद्यार्थीकडून मार्गदर्शन व दिशादर्शनाचे कार्य करण्यात येते.

(ब) विद्यावाचस्पती (Ph.D.) संशोधन केंद्र :-

मुंबई विद्यापीठाने एप्रिल, १९९५ पासून या संस्थेला विद्यावाचस्पती (Ph.D.) च्या पदवी अभ्यासक्रमाला मान्यता दिलेली होती. तदनंतर, संस्थेला श्रमविज्ञान क्षेत्रातील विद्यावाचस्पती (Ph.D.) संशोधन करण्याकरिता मुंबई विद्यापीठाने सन २०१२-१३ पासून कायमस्वरूपी मान्यता दिली आहे. पीएच.डी. पदवीकरिता कामगार व मनुष्यबळ विकास धोरणांसाठी पूरक ठरेल अशा विषयांची निवड केली जाते. कामगार विषयक धोरणांची आखणी करतान संशोधनावर आधारित आवश्यक ती आदाने (Inputs) माहितीच्या स्वरूपात प्राप्त होऊ शकतील, ही या पाठीमागची भूमिका आहे.

या संस्थेमधून आतापर्यंत एकूण ८ विद्यार्थ्यांनी पीच.डी. पदवी प्राप्त केलेली आहे. एका विद्यार्थ्याने पीएच.डी. चा प्रबंध मुंबई विद्यापीठाला सादर केलेला असून सदर प्रबंधाला मुंबई विद्यापीठाने मान्यता देण्याची प्रक्रिया चालू आहे. याशिवाय,५ विद्यार्थ्यांचे पीएच. डी. संबंधीची संशोधन प्रक्रिया चालू आहे.

(क) कामगार संघटना व औद्योगिक संबंध (Trade Union and Industrial Relations) या विषयावरील पदविका (Diploma) अभ्यासक्रम :-

संस्थेमार्फत ९ महिन्यांचा पूर्णवेळ कामगार संघटना व औद्योगिक संबंध (Trade Union and Industrial Relations) या विषयावरील पदविका (Diploma) अभ्यासक्रम मुंबई केंद्रात राबविला जातो. औद्योगिक संबंध सौदार्हपूर्ण राखण्याकरिता आणि सामुदायिक सौदाशक्तीची (Collective Bargaining) प्रक्रिया बळकट करण्याकरिता कामगार संघटनांच्या कार्यकर्त्यांना हे प्रशिक्षण दिले जाते. या अभ्यासक्रमासाठी २५ विद्यार्थी क्षमता आहे. माध्यमिक शालांत परीक्षा (HSC) उत्तीर्ण व कामगार संघटनेत काम केल्याचा अनुभव ही किमान पात्रता आहे. सदर अभ्यासक्रमात मुलाखतीद्वारे प्रवेश दिला जातो.

संस्थेचे इतर कार्यक्रमः-

- व्ही.व्ही. गिरी नॅशनल लेबर इन्स्टिटयुट (भारत सरकार) यांच्या सहकार्याने कामगार क्षेत्राशी संबंधीत विषयांवर वेळोवेळी चर्चासत्र/कार्यशाळा/ प्रशिक्षण यांचे आयोजन केले जाते. यामुळे विविध क्षेत्रातील संबंधित मान्यवरांना एका ठिकाणी येवून आपल्या विचारांची देवाण-घेवाण करून त्यातून संस्थेला शैक्षणिक दृष्ट्या आणि शासनाला धोरणात्मक निर्णय घेण्याच्या दृष्टिने उपयुक्त माहिती मिळते.

- कामगार आयुक्त आस्थापनेवरील अधिका-यांसाठी कामगार विषयक सेवाप्रवेशोत्तर प्रशिक्षण (Post Appointment Training) व उजळणी प्रशिक्षण (Refresher Training) याचे आयोजन वेळोवेळी करण्यात येते.

- औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालय, मुंबई यांच्या सहकार्याने रासायनिक उद्योगातील सुपरवायजर व ऑपरेटर यांचेसाठी CHEMSAFETY सुरक्षा विषयक प्रशिक्षण कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात येते.

- संस्थेने वेळोवेळी आंतरराष्ट्रीय श्रम संघटनेच्या (ILO) संयुक्त विद्यमाने कामगार क्षेत्रातील घटकांसाठी तसेच कामगारांच्या आरोग्य व सुरक्षा संदर्भात अभ्यास गट स्थापन करून त्यावर अभ्यास प्रकल्प राबविले आहेत.

- संस्थेच्या ग्रामीण श्रमविज्ञान केंद्रामार्फत महाराष्ट्राच्या ग्रामीण भागात आर्थिक व कामगार नेतृत्व विकास शिबीरे आयोजित केली जातात.स्थानिक पातळीवरील स्वयंसेवी संस्थांच्या/शैक्षणिक संस्थांच्या सहकार्यातून अशी शिबिरे आयोजित करण्यात येत असल्यामुळे, विविध समाज घटकांचा सर्वसमावेशक विकासाच्या प्रक्रियेत सहभाग वाढतो. ही बाब सर्वसमावेशक विकासाच्या(Inclusive Growth) उद्दिष्ट पूर्तीसाठी पूरक ठरते. ग्रामीण श्रमविज्ञान केंद्रातर्फे कामगार विषयांशी निगडीत मराठी व इंग्रजी मध्ये प्रासंगिक वृत्तांत प्रसिद्ध केले जातात.

- संस्थेद्वारे कामगार क्षेत्रातील अभ्यासक, संशोधक, कामगार नेते यांच्याकरिता दोन महत्त्वपूर्ण व्याख्याने आयोजित केली जातात. या व्याख्यानांचे स्वरूप प्रबोधनात्मक आहे. त्यापैकी एक व्याख्यान, कै. नारायण मेघाजी लोखंडे यांच्या स्मृती दिनानिमित्त दि.९ फेब्रुवारी रोजी व दुसरे व्याख्यान कै. गुलजारीलाल नंदा स्मृतीनिमित्त संस्थेच्या स्थापनेचा दि.७ जुलै रोजी आयोजित केले जाते.

महाराष्ट्र कामगार कल्याण मंडळ

महाराष्ट्र कामगार कल्याण मंडळ

महाराष्ट्र कामगार कल्याण मंडळ ही निमशासकीय स्वायत्त संस्था, मुंबई कल्याण निधी अधिनियम, १९५३ च्या कलम ४ अन्वये स्थापन आली. सदर अधिनियमाद्वारे महाराष्ट्र राज्यातील औद्योगिक कामगार आणि त्यांच्यावर अवलंबून असणारे कुटुंबिय यांच्यासाठी कार्यक्रम राबविण्याची जबाबदारी या मंडळावर सोपविण्यात आला आहे. मंडळावर शासनाने नियुक्त केलेले एकूण २६ प्रतिनिधी असतात. मालकांचे व कामगारांचे प्रत्येकी ६, स्त्री प्रतिनिधी ६ आणि स्वतंत्र प्रतिनिधी असतात.

कार्यक्रम पार पाडण्यासाठी निधी उपलब्ध व्हावा म्हणून अधिनियमाच्या कलम ३ अन्वये निर्माण करण्यात आलेल्या " कामगार कल्याण निधी " मध्ये खालील बाबींचा समावेश होतो

१. कर्मचाऱ्यांकडून वसूल केलेल्या दंडाच्या सर्व रकमा.

२. कर्मचाऱ्यांना देय असलेल्या पण न दिलेल्या व (कलम ६ अ न्यें) निधीकडे हस्तांतरित केलेल्या संचित रकमा.

३. दंडादाखल दिलेले कोणतेही व्याज (कलम ६ ब अन्वये).

४. अधिनियमाच्या कलम ६ बब अन्वये कारखाने, मुंबई दुकाने व अधिनियम, १९४८ च्या कलम २ (ड) आणि कलम ८५ येणारे कारखाने, मुंबई दुकाने व संस्था अधिनियम, १९४८ कृत्व अधिनियमानुसार जी पाच किंवा अधिक व्यक्तींची नेमणूक असेल अशी कोणतीही संस्था आणि मोटार परिवहन कामगार धनियम, १९६१ लागू होतो, असा मोटार परिवहन उपक्रम, बससेवा, ट्राममार्ग यात कामावर असलेल्या रु. ३,००० त्यापेक्षा कमी मासिक वेतन घेणाऱ्या प्रत्येक कामगारामागे कामगारांकडून रु. ६, मालकाकडून रु. १८ व शासनाकडून १२ आणि रु. ३,००० पेक्षा अधिक मासिक वेतन घेणाऱ्या वेक कामगारामागे प्रत्येक कामगारांकडून रु. १२, मालकाकडून रु. ३६ व शासनाकडून रु. २४ सहामाही त्रिपक्षीय अंशदान.

५. स्वेच्छेने दिलेली कोणतीही देणगी.

६. अधिनियमाच्या कलम ८ अन्वये कर्जाऊ घेतलेली कोणतीही रक्कम.

७. कोणत्याही प्रकारचे शासकीय कर्ज, सहाय्य अनुदान किंवा आर्थिक सहाय.

८. कलम ७ (५) अन्वये हस्तांतरित केलेला कोणताही निधी.

महाराष्ट्र कामगार कल्याण मंडळ राज्यात उघडलेल्या विविध कामगार केंद्राद्वारे कल्याणकारी कार्यक्रमाचे आयोजन करून कामगारांची सामाजिक, सांस्कृतिक, शैक्षणिक आणि क्रीडात्मक उन्नती साधण्याचा प्रयत्न कल्याणकारी कार्यक्रमामध्ये खालील बाबी समाविष्ट आहेत :

(अ) शैक्षणिक सुविधांसह सामुदायिक गरजा या अंतर्गत शिशु संगोपनालये व शिशु मंदिरे, शिवण वर्ग, सरकारमान्य बेरोजगार विनिमय (पूरक उद्योग) महिलांकरिता पूरक उद्योग, वाचनालये, ग्रंथालये व कामगार शिक्षण हे कार्यक्रम आयोजित केले

(ब) सांस्कृतिक व मनोरंजनात्मक कार्यक्रमांतर्गत राष्ट्रीय महोत्सव सोहळे, नाट्य स्पर्धा व नाट्य महोत्सव, कामगारांच्या सहली व सफरीचे आयोजन केले.

(क) खेळ व खेळ स्पर्धा या कार्यक्रमांतर्गत मंडळाच्या सर्व केंद्रांमधून खेळ व क्रीडा स्पर्धा आयोजित केल्या जातात. त्याचप्रमाणे शरीरसौष्ठव स्पर्धा, कुस्ती स्पर्धा तसेच मैदानी व आंतरगृह क्रीडा स्पर्धा आयोजित केल्या जातात.

(ख) मंडळाचे विविध सोयींनी युक्त मुंबई, नागपूर आणि पुणे येथे असे तीन प्रकल्प कार्यान्वित आहे की ज्या ठिकाणी अद्यावत व्यायामशाळा, जलतरण तलाव व विविध कार्यक्रमांसाठी प्रेक्षकगृहाचीही सोय आहे.

(ग) मंडळ, विस्तार व विकास कार्यक्रमांतर्गत अपंगांकरिता उद्योग, प्रशिक्षण, साखर कारखाने परिसरामध्ये कामगार कल्याण केंद्र चालविणे, कामगार पाल्यांना शैक्षणिक शिष्यवृत्त्या, उच्च शिक्षणासाठी परदेशी जाणाऱ्या कामगार पाल्यांना विशेष शिष्यवृत्ती आणि कामगार कुटुंबियांस राष्ट्रीय स्तरावर क्रीडा शिष्यवृत्ती, स्वयंरोजगार प्रशिक्षण शिबिरे, शालांत परीक्षा मार्गदर्शन, संगणक प्रशिक्षण वर्ग, औद्योगिक कामगारांसाठी राज्यस्तरीय कबड्डी स्पर्धा, त्याचप्रमाणे राज्यस्तरीय कामगार साहित्य संमेलन, गुणवंत कामगार कल्याण पुरस्कार, महिला बचत गट, बालसेवा कुल व कामगार महिला विकास योजनेअंतर्गत अनुदान तत्वावर शिवणयंत्रे पुरविणे, कामगार आरोग्य शिक्षणांतर्गत एड्स व क्षयरोग निर्मुलन इ. प्रमुख कार्यक्रमांचा समावेश असून असाध्य रोग सहायता योजनेंतर्गत हृदयविकार, कर्करोग व किडनी पिडीतांना अर्थसहाय्य, नेत्र चिकीत्सा शिबिरामार्फत चष्मे वाटप कार्यक्रम घेतले जातात.

उपरोक्त सर्व कार्यक्रम, मंडळ आपल्या कामगार कल्याण केंद्रांमार्फत आयोजित करते. मार्च २०२४ अखेर कामगार कल्याण केंद्रांची संख्या २०८ इतकी आहे

महाराष्ट्र कामगार कल्याण मंडळाने २०२२-२३ या मागील आर्थिक वर्षात उत्पन्न रु. १४१२३.४९ लाख व कल्याणकारी कार्यक्रम खर्च १४१२३.४९ लाख अंदाजित केला होता. त्यामानाने प्रत्यक्ष रु. ९२८३.९५ लाख महसूल प्राप्त झाला व वेतन भत्ते व प्रशासकीय खर्चासह कल्याणकारी कार्यक्रम खर्च रु. ८७२०.८० लाख झाला होता. तसेच २०२३-२४ या चालू आर्थिक वर्षामध्ये एकूण महसूल रु. २०८९७.२४ लाख अपेक्षित केला असून खर्च रु. २०८९७.२४ लाख अपेक्षित केला आहे. त्यामानाने सप्टेंबर, २०२३ पर्यंत यज्ञ संपलेल्या सहा महिन्यात प्राथमिक आकडेवारीनुसार एकूण उत्पन्न रु. ३९८७.४८ लाख प्राप्त झाले असून वेतन भत्ते व प्रशासकीय खर्चासह कल्याणकारी कार्यक्रम खर्च रु. २७३६.८० लाख झालेला आहे.

विस्तार व विकास कार्यक्रमांतर्गत कामगार कल्याण केंद्रे, इमारत बांधकामासाठी आर्थिक वर्ष २०२३-२४ साली अर्थसंकल्पात रु ५००.०० लाखांची तरतूद सूचविलेली आहे.

सदर तरतुदीतून मंडळाचे अपूर्ण बांधकामे पूर्ण करण्यासाठी तरतूद करण्यात आली आहे.

१. प्रस्तावना

या विभागाचे नाव दिनांक १ जुलै १९७५ पूर्वी उद्योग व कामगार विभाग असे होते, परंतु तत्पुर्वीच्या उद्योग व सहकार विभागांचे उद्योग कक्ष व कामगार व समाज कल्याण विभागाचे कामगार कक्ष एकत्रित करून उद्योग व कामगार विभाग असे नामाभिधान दिनांक १ मे १९६० रोजी करण्यात आले होते.

त्यानंतर पाटबंधारे व वीज विभागाकडून जलविद्युत जनरेशन हा विषय या विभागाकडे वर्ग करण्यात आल्यामुळे ह्या विभागाचे नामाभिधान उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग असे करण्यात आले.

उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभागातील उद्योग उपविभागांतर्गत समाविष्ट असलेल्या खनिकर्म उद्योगांमध्ये होणारी वाढ आणि खनिकर्म संबंधित उपक्रमांच्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी स्वतंत्र खनिकर्म उपविभाग स्थापना करण्यास मान्यता दिली असून त्यानुसार विभागाचे नामकरण उद्योग, ऊर्जा, कामगार व खनिकर्म विभाग करण्याबाबतची अधिसूचना सामान्य प्रशासन विभागाचे दिनांक २३ ऑगस्ट २०२३ रोजी प्रसिद्ध केली आहे.

उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभागीतील उद्योग उपविभागांतर्गत समाविष्ट असलेल्या खनिकर्म उद्योगांमध्ये होणारी वाढ आणि खनिकर्म संबंधित उपक्रमांच्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी स्वतंत्र खनिकर्म उपविभाग स्थापन करण्यास मान्यता दिली असून त्यानुसार विभागाचे नामकरण " उद्योग, ऊर्जा, कामगार व खनिकर्म विभाग " करण्याबाबतची अधिसूचना सामान्य प्रशासन विभागाचे दिनांक २३ ऑगस्ट २०२३ रोजी प्रसिद्ध केली आहे.

२. उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभागात प्रभागनिहाय मंजूर कार्यासनांची संख्या खालीलप्रमाणे आहे :—

(१) उद्योग प्रभाग	८ कक्ष
(२) ऊर्जा प्रभाग	६ कक्ष
(३) कामगार प्रभाग	११ कक्ष
(४) खनिकर्म प्रभाग	१ कक्ष
(५) प्रशासन प्रभाग	७ कक्ष (प्रशासन १ ते ५, नोंदणी शाखा, रोख शाखा).

तसेच कामगार प्रभागात सर्वाधिक कार्यासने कार्यरत असल्याने, सामान्य प्रशासन विभागाच्या दिनांक ९ मार्च २०११ रोजीच्या परिपत्रकान्वये उद्योग, ऊर्जा, कामगार व खनिकर्म विभागातील खुद्द आस्थापना संबधिचे कामकाज (प्रशासन प्रभाग) प्रधान सचिव / सचिव (कामगार) यांच्याकडे सोपविण्यात आले आहे.

ई-गव्हर्नन्स उपक्षेत्राखालील महत्त्वाच्या योजनांची थोडक्यात माहिती पुढीलप्रमाणे :-

कामगार विभागांतर्गत ई-गव्हर्नन्स प्रकल्प :-

१०.१३६ सदर योजनेसाठी वार्षिक योजना २०२२-२३ करिता रुपये १००.०० लाख नियतव्यय मंजूर करण्यात आला आहे. वार्षिक योजना सन २०२३-२४ मध्ये रुपये ८०.०० लाख इतका नियतव्यय कामगार विभागाच्या ई-गव्हर्नन्स प्रकल्पासाठी प्रस्तावित करण्यात आला आहे.

१०.१३७ कामगार विभागांतर्गत, कामगार आयुक्त, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालय व बाष्के संचालनालयामार्फत हाताळण्यात येणाऱ्या महाराष्ट्र दुकाने व आस्थापना अधिनियम, कंत्राटी कामगार अधिनियम, विडी व सिगार अधिनियम, इमारत व इतर बांधकाम मजूर अधिनियम, मोटार परिवहन कामगार अधिनियम, कारखाने अधिनियम व बाष्पके अधिनियम या सात कायद्यांतर्गत पुरविण्यात येणाऱ्या एकूण ४१ सेवा ऑनलाईन पद्धतीने पुरविण्यात येत आहेत.

१०.१३७.१ कामगार व्यवस्थापन प्रणाली :—

कामगार विभागाचे काम ऑनलाईन करण्याकरिता कामगार विभागांतर्गत एकात्मिक कामगार व्यवस्थापन प्रणाली राबविण्याबाबतचा प्रस्ताव विभागाच्या विचाराधीन आहे.

सद्यःस्थितीत, खालील कामगार कायद्यांतर्गत नोंदणीकरण, नूतनीकरण, इ. कामे महाकामगार या शासनाच्या संकेत-स्थळावरून महाऑनलाईनमार्फत करण्यात येत आहेत :-

(१) महाराष्ट्र दुकाने व आस्थापना अधिनियमांतर्गत नोंदणीकरण व सुधारणा.

(२) कंत्राटी कामगार (नियमन व निर्मूलन) अधिनियमांतर्गत मुख्य मालकाचे नोंदणीकरण व सुधारणा तसेच कंत्राटदाराचे परवाना नुतनीकरण व सुधारणा.

(३) महाराष्ट्र कामगार कल्याण निधी अधिनियम, १९५३ अंतर्गत मालक व कामगार नोंदणीकरण व निधी संकलन.

(४) इमारत व इतर बांधकाम कामगार अधिनियमांतर्गत मालकाचे नोंदणीकरण व सुधारणा.

(५) विडी व सिगार कामगार अधिनियमांतर्गत मालकाला परवाना देणेबाबत.

(६) आंतरराज्य स्थलांतरित कामगार अधिनियमांतर्गत मालकाचे नोंदणीकरण.

(७) कारखाने अधिनियमांतर्गत परवाना नोंदणीकरण व इतर बाबी.

(८) यादृच्छिक कारखाने निरीक्षण व संबंधित बाबी.

(९) कामगार कायद्यांतर्गत तक्रार निवारणाच्या बाबी.

(१०) बाष्पके अधिनियम, १९२३, महाराष्ट्र बाष्पके नियम, १९६२ व महाराष्ट्र मितोपयोजक नियम, १९६५ अंतर्गत नोंदणीकरण, नूतनीकरण व निरीक्षण.

४. उद्योग, ऊर्जा, कामगार व खनिकर्म विभागांचा संघटनात्मक तक्ता (खुद्द)

प्रशन सचिव (उद्योग)	प्रधान सचिव (ऊर्जा)		प्रधान सचिव (कामगार व प्रशासन)		प्रधान सचिव (खनिकर्म)
उद्योग कक्ष	**पारंपरिक ऊर्जा कक्ष**	**अपारंपरिक ऊर्जा कक्ष**	**कामगार कक्ष**	**प्रशासन कक्षा**	१ सह सचिव
१ सह सचिव	० सहसचिव	१ उप सचिव	१ सहसचिव	१ अवर सचिव	३ कक्ष अधिकारी
१ उप सचिव.	२ उप सचिव	१ अवर सचिव	२ उप सचिव	७ कक्ष अधिकारी	
३ अवर सचिव	२ अवर सचिव	२ कक्ष अधिकारी	३ अवर सचिव		
५ कक्ष अधिकारी	५ कक्ष अधिकारी		७ कक्ष अधिकारी		
	१ सहा. लेखा अधिकारी				

मागणी क्र. के.८, मुख्य लेखाशिर्ष : ३४५१ - सचिवालय- आर्थिक सेवा, ००३ - प्रशिक्षण, (००) (०१) शासकीय कर्मचाऱ्यांना प्रशिक्षण (३४५१ १२८९१), (योजनांतर्गत)

सदर योजनेअंतर्गत महाराष्ट्र राज्याचे प्रशिक्षण धोरणांतर्गत उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग (खुद्द) व कामगार विभागाच्या अखत्यारीतील विभागीय कार्यात यातील कार्यरत असलेले सर्व अधिकारी/कर्मचाऱ्यांना उजळणी प्रशिक्षण तसेच नवीन विषय तोंड ओळख प्रशिक्षणासाठी सन २०२० - २०२१ साठी ४० लक्ष 'इतके अनुदान मंजूर केले आहे. सन २०२१-२०२२ या वित्तीय वर्षाकरिता अंदाजित रुपये ४०.०० लक्ष इतका प्रशिक्षणासाठी खर्च अपेक्षित आहे. त्यानुसार उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग (खुद्द) व कामगार प्रभागाच्या अधिपत्याखालील सर्व कार्यालये यांच्याकरिता रुपये ४०.०० लक्ष इतका नियतव्य केला आहे.

कार्यक्रमांच्या कार्यभाराचा सारांश प्रत्येक कार्यक्रमाची कामगिरी लक्ष्य दर्शवितो.

हे कार्यक्रम मंत्रालयीन स्तरावर घेतलेल्या धोरणाविषयक निर्णयानुसार कार्यान्वित केले जातात. त्यामुळे मंत्रालयीन विभागांना कार्यक्रमाच्या कार्यभागाचा गोषवार देण्यासाठी कोणतीही मोजमापे विहित करणे योग्य व सुसंबद्ध ठरणार नाही. ही मोजमापे फक्त प्रत्येक कार्यात्मक कार्यक्रमाच्या प्रगतीचा अंदाज मुक्त आहेत. सोबत जोडलेले विवरणपत्र उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग ह्या विभागात हाताळलेल्या कार्यभाराची व्याप्ती दर्शविते.

विवरणपत्र अ

उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग शासन दिनांक २२.११.२०२२ अन्वये उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभागाचा आकृतिबंध सुधारित करण्यात आला आहे. तसेच उद्योग, ऊर्जा व कामगार व खनिकर्म विभाग शासन निर्णय दिनांक ६ सप्टेंबर २०२३ अन्वये सचिव (खनिकर्म) व त्यांच्या कार्यालयातील अन्य पदे मिळून ७ पदे निर्माण करण्यात आली आहेत. त्यानुसार उद्योग, ऊर्जा कामगार व खनिकर्म विभागातील पदनाम व पदसंख्या खालील प्रमाणे आहे :—

पदनाम	**२०२३-२४**
राजपत्रित	
प्रधान सचिव	४
सहसचिव	३
उप सचिव	६
अवर सचिव	१०
कक्ष अधिकारी	२९
लघुलेखक (निवडश्रेणी)	१
एकूण	**५३**
अराजपत्रित वर्ग-ब व क	
सहायक कक्ष अधिकारी	७१
रोख लेखापाल	१
सहायक लेखाधिकारी	१
लघुलेखक (उच्चश्रेणी)	११
लघुलेखक (निम्मश्रेणी)	११
लघुटंकलेखक	६
लिपिक-टंकलेखक	६५
एकूण	**१६६**
एकूण बेरीज	**२१९ (नियमित)**

बाह्ययंत्रणेव्दारे घ्यावयाच्या सेवा

अ.क्र.	सेवा	उच्चस्तरीय सचिव समितीची मान्यता (मनुष्यबळ संख्या)
(१)	(२)	(३)
१	वाहनचालक	५
२	शिपाई व तत्सम बहुउद्देशिय सेवा	३७
	एकूण मनुष्यबळसंख्या	**४२**

शासन निर्णय, नियोजन विभाग, क्र. असांस २०२२/ प्र.क्र.७६/का.१४२६, दि.२९.०६.२०२२ उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभागाच्या तिन्ही प्रभागासाठी उप संचालकाची प्रत्येकी एक याप्रमाणे तीन पदे (अस्थायी) निर्माण करण्यात आली आहेत.

अ. क्र.	पदनाम	वेतनश्रेणी	पुनर्जिवित करण्यात आलेल्या पदांची संख्या
(१)	(२)	(३)	(४)
१.	उप सचालक	एस-२०-५६१००-१७७५००	३
	एकूण		**३**

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description		प्रत्यक्ष रकमा 2022-2023 Actuals 2022-2023	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2023-2024 Budget Estimates 2023-2024	सुधारित अंदाज 2023-2024 Revised Estimates 2023-2024	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2024-2025 Budget Estimates 2024-2025		तपशील
2230, Labour, Employment and Skill Development							**2230, कामगार, सेवायोजन व कौशल्य विकास**
I-Summary							**एक-सारांश**
00,							00,
01, Labour.							01, कामगार
001, Direction and Administration.	Voted	95,46,98	149,92,21	118,46,64	208,69,52	दत्तमत	001, संचालन व प्रशासन
004, Research and Statistics	Voted	3,93,45	5,54,58	4,47,18	5,20,43	दत्तमत	004, संशोधन व सांख्यिकी
101, Industrial Relations	Voted	77,02,36	104,11,19	140,72,33	125,22,47	दत्तमत	101, औद्योगिक संबंध
102, Working Conditions and safety.	Voted	29,15,43	46,49,98	40,09,51	46,61,94	दत्तमत	102, कामाची परिस्थिती व सुरक्षितता
103, General Labour Welfare.	Voted	7,56,00	10,80,00	10,80,00	10,80,00	दत्तमत	103, सर्वसाधारण कामगार कल्याण
111, Social Security for Labour.	Voted	5,62,40	62,36,48	41,61,61	37,90,43	दत्तमत	111, कामगारांकरिता सामाजिक सुरक्षितता
277, Education.	Voted	3,89,60	7,49,92	5,34,28	7,36,30	दत्तमत	277, शिक्षण
800, Other Expenditure	Voted	2,86	15,00	10,50	15,00	दत्तमत	800, इतर खर्च
Total-01	Voted	222,69,08	386,89,36	361,62,05	441,96,09	दत्तमत	एकूण-01
02, Employment Service							02, सेवायोजन सेवा
004, Research,Survey and Statistics	Voted	10,34	13,61	11,84	14,08	दत्तमत	004, संशोधन, सर्वेक्षण व सांख्यिकी
Total-02	Voted	10,34	13,61	11,84	14,08	दत्तमत	एकूण-02

६९

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description		प्रत्यक्ष रकमा 2022-2023 Actuals 2022-2023	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2023-2024 Budget Estimates 2023-2024	सुधारित अंदाज 2023-2024 Revised Estimates 2023-2024	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2024-2025 Budget Estimates 2024-2025		तपशील
Gross Total-	Voted	222,79,42	387,02,97	361,73,89	442,10,17	दत्तमत	स्थूल बेरीज
Deduct Recoveries-	Voted	6,24,73	..	..	..	दत्तमत	वजा-वसुली
	Charged	..	..	..	..	भारित	
Net Total-2230, Labour, Employment and Skill Development							निव्वळ बेरीज 2230, कामगार, सेवायोजन व कौशल्य विकास
	Voted	216,54,69	387,02,97	361,73,89	442,10,17	दत्तमत	
	Total-	216,54,69	387,02,97	361,73,89	442,10,17	एकूण-	
II-Details							**दोन-तपशील**
01, Labour.							01, कामगार
001, Direction and Administration.							001, संचालन व प्रशासन
(00)							(00)
(00)(01) Commissioner of Labour. (Committed)	(22300414)						(00)(01) कामगार आयुक्त(अनिवार्य) (22300414)
01, Salaries		20,97,78	29,00,66	24,49,50	35,44,65		01, वेतन
03, Overtime Allowances		..	50	40	40		03, अतिकालिक भत्ता
06, Telephone, Electricity and Water Charges		28,39	31,00	31,00	31,00		06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क
10, Contractual Services		76,55	80,00	1,41,76	1,90,00		10, कंत्राटी सेवा
11, Domestic Travel Expenses		2,49	6,10	4,27	6,41		11, देशांतर्गत प्रवास खर्च
13, Office Expenses		28,93	76,97	51,47	90,00		13, कार्यालयीन खर्च
14, Rent, Rates and Taxes		69,97	80,98	1,28,54	90,00		14, भाडेपट्टी व कर
16, Publications		..	1	1	1		16, प्रकाशने
17, Computer Expenses		3,55	7,80	5,85	8,19		17, संगणक खर्च
51, Motor Vehicles		28	50	35	50		51, मोटार वाहने

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description		प्रत्यक्ष रकमा 2022-2023 Actuals 2022-2023	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2023-2024 Budget Estimates 2023-2024	सुधारित अंदाज 2023-2024 Revised Estimates 2023-2024	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2024-2025 Budget Estimates 2024-2025	तपशील	
Total-(00)(01)		23,07,94	31,84,52	28,13,15	39,61,16	एकूण-(00)(01)	
(00)(02) Deputy Commissioner of Labour(Regional)(Committed)	(22300423)					(00)(02) कामगार उप-आयुक्त (प्रादेशिक)(अनिवार्य)	(22300423)
01, Salaries		26,81,71	38,96,32	33,89,80	40,32,00	01, वेतन	
03, Overtime Allowances		..	30	24	30	03, अतिकालिक भत्ता	
06, Telephone, Electricity and Water Charges		25,00	41,47	37,32	41,50	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	
10, Contractual Services		20,48	1,20,00	1,08,00	1,20,00	10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses		6,50	24,00	18,50	21,00	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses		29,71	36,34	31,71	38,16	13, कार्यालयीन खर्च	
14, Rent, Rates and Taxes		68,64	76,59	76,59	76,59	14, भाडेपट्टी व कर	
16, Publications		..	1	1	1	16, प्रकाशने	
17, Computer Expenses		1,16	2,91	2,18	3,06	17, संगणक खर्च	
20, Other Administrative Expenses		..	1	1	1	20, इतर प्रशासकीय खर्च	
51, Motor Vehicles		19	77	54	77	51, मोटार वाहने	
Total-(00)(02)		28,33,39	41,98,72	36,64,90	43,33,40	एकूण-(00)(02)	
(00)(06) Strengthening of Labour Commissionerate and effective implementation of Labour Laws (Scheme)	(22305819)					(00)(06) कामगार आयुक्तालयाचे बळकटीकरण व कामगार कायद्यांची परिणामकारक अंमलबजावणी(कार्यक्रम)	(22305819)
13, Office Expenses		..	1,74,05	1,56,65	2,00,00	13, कार्यालयीन खर्च	
17, Computer Expenses		1,04,71	1,50,00	1,12,50	2,00,00	17, संगणक खर्च	
20, Other Administrative Expenses		94	4,99	3,49	5,00	20, इतर प्रशासकीय खर्च	
26, Advertising and Publicity		..	1	1	1,00	26, जाहिरात व प्रसिद्धी	
60, Other Capital Expenditure		43,00,00	72,79,92	50,95,94	121,68,96	60, इतर भांडवली खर्च	
Total-(00)(06)		44,05,65	76,08,97	53,68,59	125,74,96	एकूण-(00)(06)	

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description		प्रत्यक्ष रकमा 2022-2023 Actuals 2022-2023	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2023-2024 Budget Estimates 2023-2024	सुधारित अंदाज 2023-2024 Revised Estimates 2023-2024	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2024-2025 Budget Estimates 2024-2025	तपशील	
Total-001	Voted	95,46,98	149,92,21	118,46,64	208,69,52	दत्तमत एकूण-001	
004, Research and Statistics						004, संशोधन व सांख्यिकी	
(00)						(00)	
(00)(01) Research into Industrial Diseases and Hazardous Occupations.(Committed)	(22300452)					(00)(01) औद्योगिक क्षेत्रातील रोग व धोकादायक उद्योग या विषयातील संशोधन (अनिवार्य)	(22300452)
01, Salaries		72,02	98,62	51,08	70,53	01, वेतन	
06, Telephone, Electricity and Water Charges		..	1	1	1	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	
10, Contractual Services		..	1	1	1	10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses		..	27	27	28	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses		47	56	50	56	13, कार्यालयीन खर्च	
Total-(00)(01)		72,49	99,47	51,87	71,39	एकूण-(00)(01)	
(00)(02) Socio-Economic Surveys. (Committed)	(22300461)					(00)(02) सामाजिक-आर्थिक सर्वेक्षण(अनिवार्य)	(22300461)
01, Salaries		2,61,11	3,65,42	3,17,92	3,72,00	01, वेतन	
10, Contractual Services		..	1	1	1	10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses		90	2,21	1,55	2,32	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses		..	35	32	35	13, कार्यालयीन खर्च	
Total-(00)(02)		2,62,01	3,67,99	3,19,80	3,74,68	एकूण-(00)(02)	
(00)(03) Scheme for collection of Statistics for Labour information and intelligence. (Committed)	(22300479)					(00)(03) कामगारांविषयी माहिती व गुप्तवार्ता यांसंबधातील आकडेवारी गोळा करण्यासाठीची योजना(अनिवार्य)	(22300479)
01, Salaries		58,93	86,76	75,48	74,00	01, वेतन	
10, Contractual Services		..	1	1	1	10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses		2	30	1	30	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description		प्रत्यक्ष रकमा 2022-2023 Actuals 2022-2023	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2023-2024 Budget Estimates 2023-2024	सुधारित अंदाज 2023-2024 Revised Estimates 2023-2024	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2024-2025 Budget Estimates 2024-2025	तपशील	
13, Office Expenses		..	5	1	5	13, कार्यालयीन खर्च	
Total-(00)(03)		58,95	87,12	75,51	74,36	एकूण-(00)(03)	
Total-004 Voted		3,93,45	5,54,58	4,47,18	5,20,43	दत्तमत एकूण-004	
101, Industrial Relations						101, औद्योगिक संबंध	
(00)						(00)	
(00)(01) Court of Industrial Arbitration. (Committed)	(22300488)					(00)(01) औद्योगिक लवाद न्यायालय(अनिवार्य)	(22300488)
01, Salaries		35,23,81	44,25,66	62,51,47	55,00,00	01, वेतन	
03, Overtime Allowances		2,95	3,91	3,91	4,11	03, अतिकालिक भत्ता	
06, Telephone, Electricity and Water Charges		2,12,61	1,70,00	1,70,00	2,50,00	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	
10, Contractual Services		..	1	1	1,00,00	10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses		7,23	24,95	24,95	26,20	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses		67,11	99,63	99,63	1,04,61	13, कार्यालयीन खर्च	
14, Rent, Rates and Taxes		87,51	1,10,38	1,10,38	1,10,38	14, भाडेपट्टी व कर	
17, Computer Expenses		6,17	16,88	16,88	17,72	17, संगणक खर्च	
51, Motor Vehicles		1,03	1,99	1,99	1,99	51, मोटार वाहने	
Total-(00)(01)		39,08,42	48,53,41	66,79,22	61,15,01	एकूण-(00)(01)	
(00)(02) Labour Courts.(Committed)	(22300497)					(00)(02) कामगार न्यायालये(अनिवार्य)	(22300497)
01, Salaries		34,44,12	43,45,60	65,31,86	50,62,33	01, वेतन	
03, Overtime Allowances		1,39	3,60	3,60	3,44	03, अतिकालिक भत्ता	
06, Telephone, Electricity and Water Charges		43,31	70,00	70,00	90,00	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	
10, Contractual Services		..	1	1	1,00,00	10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses		5,90	21,39	21,39	22,46	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses		69,63	84,77	84,77	89,01	13, कार्यालयीन खर्च	

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description		प्रत्यक्ष रकमा 2022-2023 Actuals 2022-2023	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2023-2024 Budget Estimates 2023-2024	सुधारित अंदाज 2023-2024 Revised Estimates 2023-2024	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2024-2025 Budget Estimates 2024-2025	तपशील	
14, Rent, Rates and Taxes		32,40	50,21	50,21	43,80	14, भाडेपट्टी व कर	
17, Computer Expenses		2,04	4,00	4,00	4,20	17, संगणक खर्च	
Total-(00)(02)		35,98,79	45,79,58	67,65,84	54,15,24	एकूण-(00)(02)	
(00)(03) Wage Boards.(Committed)	(22300503)					(00)(03) वेतन मंडळे(अनिवार्य)	(22300503)
01, Salaries		20,52	37,17	23,31	41,26	01, वेतन	
06, Telephone, Electricity and Water Charges		9	60	10	60	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	
10, Contractual Services		..	1	1	1	10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses		56	3,39	70	1,50	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses		72	1,29	96	1,35	13, कार्यालयीन खर्च	
14, Rent, Rates and Taxes		..	1	1	1	14, भाडेपट्टी व कर	
17, Computer Expenses		25	47	41	49	17, संगणक खर्च	
28, Professional Services		3	52	10	52	28, व्यावसायिक सेवा	
Total-(00)(03)		22,17	43,46	25,60	45,74	एकूण-(00)(03)	
(00)(04) Special Committees for Enquiry. (Committed)	(22300512)					(00)(04) विशेष चौकशी समित्या(अनिवार्य)	(22300512)
01, Salaries		81,24	97,93	97,93	1,88,70	01, वेतन	
10, Contractual Services		..	1	1	1	10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses		1,06	1,50	90	1,20	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses		30	40	1	36	13, कार्यालयीन खर्च	
28, Professional Services		53	90	1	1,20	28, व्यावसायिक सेवा	
Total-(00)(04)		83,13	1,00,74	98,86	1,91,47	एकूण-(00)(04)	
(00)(07) Court of Industrial Arbitration. (Scheme)	(22301312)					(00)(07) औद्योगिक लवाद न्यायालय(कार्यक्रम)	(22301312)
01, Salaries		..	1,69,53	50,00	1,69,54	01, वेतन	
13, Office Expenses		34,37	1,67,96	1,51,16	1,96,80	13, कार्यालयीन खर्च	

Industries,Energy,Labour And Mining Department / उद्योग, ऊर्जा ,कामगार व खनिकर्म विभाग

Demand No. K-4 / मागणी क्रमांक के -4

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description		प्रत्यक्ष रकमा 2022-2023 Actuals 2022-2023	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2023-2024 Budget Estimates 2023-2024	सुधारित अंदाज 2023-2024 Revised Estimates 2023-2024	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2024-2025 Budget Estimates 2024-2025	तपशील	
27, Minor Works		3,63	45,50	45,50	38,67	27, लहान बांधकामे	
51, Motor Vehicles		..	80,00	56,00	80,00	51, मोटार वाहने	
60, Other Capital Expenditure		..	1	1	15,00	60, इतर भांडवली खर्च	
Total-(00)(07)		38,00	4,63,00	3,02,67	5,00,01	एकूण-(00)(07)	
(00)(08) Labour Courts,(Scheme)	(22301321)					(00)(08) कामगार न्यायालय(कार्यक्रम)	(22301321)
01, Salaries		..	1,53,28	50,00	1,53,28	01, वेतन	
13, Office Expenses		33,22	1,67,70	1,00,62	90,00	13, कार्यालयीन खर्च	
27, Minor Works		18,63	45,02	45,02	6,72	27, लहान बांधकामे	
Total-(00)(08)		51,85	3,66,00	1,95,64	2,50,00	एकूण-(00)(08)	
(00)(09) Implementation of Building and other Construction Workers Act,1996(Scheme)	(22305837)					(00)(09) इमारत व इतर बांधकाम कामगार अधिनियम, 1996 ची अंमलबजावणी(कार्यक्रम)	(22305837)
13, Office Expenses		..	5,00	4,50	5,00	13, कार्यालयीन खर्च	
Total-101	Voted	77,02,36	104,11,19	140,72,33	125,22,47	दत्तमत एकूण-101	
102, Working Conditions and safety.						102, कामाची परिस्थिती व सुरक्षितता	
(00)						(00)	
(00)(01) Directorate of Industrial safety and health(Committed)	(22300521)					(00)(01) औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालय(अनिवार्य)	(22300521)
01, Salaries		15,99,68	22,29,90	19,81,66	22,93,61	01, वेतन	
02, Wages		80	1,25	1,25	1,31	02, मजुरी	
03, Overtime Allowances		10	65	65	75	03, अतिकालिक भत्ता	

Description		प्रत्यक्ष रकमा 2022-2023 Actuals 2022-2023	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2023-2024 Budget Estimates 2023-2024	सुधारित अंदाज 2023-2024 Revised Estimates 2023-2024	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2024-2025 Budget Estimates 2024-2025	तपशील	
06, Telephone, Electricity and Water Charges		10,16	18,00	18,00	19,50	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	
10, Contractual Services		69,44	84,00	67,20	1,31,50	10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses		5,00	10,00	7,00	10,00	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses		45,42	63,95	63,95	65,00	13, कार्यालयीन खर्च	
14, Rent, Rates and Taxes		1,26,25	49,50	91,69	83,10	14, भाडेपट्टी व कर	
17, Computer Expenses		1,87	3,74	3,74	3,93	17, संगणक खर्च	
24, Petrol, Oil and Lubricants		11,55	14,00	14,00	15,68	24, पेट्रोल, तेल व वंगण	
Total-(00)(01)		18,70,27	24,74,99	22,49,14	26,24,38	एकूण-(00)(01)	
(00)(02) Directorate of Steam Boilers. (Committed)	(22300532)					(00)(02) बाष्पके संचालनालय(अनिवार्य)	(22300532)
01, Salaries		7,90,90	10,73,07	9,33,57	11,74,47	01, वेतन	
03, Overtime Allowances		..	1	1	1	03, अतिकालिक भत्ता	
06, Telephone, Electricity and Water Charges		3,70	6,97	6,27	6,97	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	
10, Contractual Services		12,58	15,00	15,00	32,48	10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses		40,18	60,27	42,19	63,28	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses		76,72	74,67	74,67	77,15	13, कार्यालयीन खर्च	
14, Rent, Rates and Taxes		11,42	25,75	23,18	21,99	14, भाडेपट्टी व कर	
17, Computer Expenses		98	1,73	1,73	1,82	17, संगणक खर्च	
24, Petrol, Oil and Lubricants		63	78	78	85	24, पेट्रोल, तेल व वंगण	
26, Advertising and Publicity		14	30	30	2,00	26, जाहिरात व प्रसिद्धी	
28, Professional Services		1,18	1,40	1,40	4,00	28, व्यावसायिक सेवा	
Total-(00)(02)		9,38,43	12,59,95	10,99,10	13,85,02	एकूण-(00)(02)	
(00)(07) Strengthening of Medical Wing of Directorate of Industrial Safety and Health. (Committed)	(22300989)					(00)(07) औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालयाच्या वैद्यकीय शाखेचे बळकटीकरण(अनिवार्य)	(22300989)
01, Salaries		24,66	44,04	38,31	46,11	01, वेतन	
03, Overtime Allowances		..	50	40	50	03, अतिकालिक भत्ता	

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description		प्रत्यक्ष रकमा 2022-2023 Actuals 2022-2023	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2023-2024 Budget Estimates 2023-2024	सुधारित अंदाज 2023-2024 Revised Estimates 2023-2024	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2024-2025 Budget Estimates 2024-2025	तपशील	
10, Contractual Services		..	1	1	1	10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses		..	5	4	5	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses		1,21	1,44	1,30	1,51	13, कार्यालयीन खर्च	
24, Petrol, Oil and Lubricants		1,94	3,00	3,00	3,36	24, पेट्रोल, तेल व वंगण	
51, Motor Vehicles		17	1,00	1,00	1,00	51, मोटार वाहने	
Total-(00)(07)		27,98	50,04	44,06	52,54	एकूण-(00)(07)	
(00)(15) strengthening of Directorate of Steam Boilers and effective implementation of Boilers Act (Scheme)	(22305784)					(00)(15) बाष्पके संचालनालयाचे बळकटीकरण व बाष्पके अधिनियमाची परिणामकारक अंमलबजावणी(कार्यक्रम)	(22305784)
11, Domestic Travel Expenses		..	1,00	70	1,00	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses		27,15	3,37,25	2,02,35	79,75	13, कार्यालयीन खर्च	
17, Computer Expenses		17,15	12,50	6,25	5,00	17, संगणक खर्च	
20, Other Administrative Expenses		4,98	2,50	1,25	2,50	20, इतर प्रशासकीय खर्च	
26, Advertising and Publicity		8,62	2,75	55	2,75	26, जाहिरात व प्रसिद्धी	
28, Professional Services		2,97	1,50	75	1,50	28, व्यावसायिक सेवा	
52, Machinery and Equipments		..	7,50	3,75	7,50	52, यंत्रसामग्री व साधनसामग्री	
Total-(00)(15)		60,87	3,65,00	2,15,60	1,00,00	एकूण-(00)(15)	
(00)(16) Strengthening of Directorate of Industrial Safety and Health and effective implementation of safety and health(Scheme)	(22305793)					(00)(16) औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालयाचे बळकटीकरण आणि सुरक्षाविषयक व आरोग्यविषयक बाबींची परिणामकारक अंमलबजावणी(कार्यक्रम)	(22305793)
13, Office Expenses		..	2,78,00	2,50,20	2,78,00	13, कार्यालयीन खर्च	
17, Computer Expenses		14,75	24,29	18,22	33,00	17, संगणक खर्च	
26, Advertising and Publicity		3,13	1,71,83	1,20,28	1,25,00	26, जाहिरात व प्रसिद्धी	
51, Motor Vehicles		..	15,00	8,91	24,00	51, मोटार वाहने	

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description			प्रत्यक्ष रकमा 2022-2023 Actuals 2022-2023	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2023-2024 Budget Estimates 2023-2024	सुधारित अंदाज 2023-2024 Revised Estimates 2023-2024	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2024-2025 Budget Estimates 2024-2025		तपशील	
52, Machinery and Equipments			..	10,88	4,00	40,00		52, यंत्रसामग्री व साधनसामग्री	
Total-(00)(16)			17,88	5,00,00	4,01,61	5,00,00		एकूण-(00)(16)	
Total-102	Voted		29,15,43	46,49,98	40,09,51	46,61,94	दत्तमत	एकूण-102	
103, General Labour Welfare.								103, सर्वसाधारण कामगार कल्याण	
(00)								(00)	
(00)(01) Contribution to Maharashtra Labour Welfare Board under the Bombay Labour Fund Act,1953.(Committed)		(22300577)						(00)(01) मुंबई कामगार कल्याण निधी अधिनियम, 1953 अन्वये महाराष्ट्र कामगार कल्याण मंडळाला अंशदान(अनिवार्य)	(22300577)
32, Contributions			7,56,00	10,80,00	10,80,00	10,80,00		32, अंशदाने	
Total-103	Voted		7,56,00	10,80,00	10,80,00	10,80,00	दत्तमत	एकूण-103	
111, Social Security for Labour.								111, कामगारांकरिता सामाजिक सुरक्षितता	
(00)								(00)	
(00)(01) Commissioner for Workmen's Compensation(Committed)		(22300595)						(00)(01) श्रमिक भरपाई आयुक्त(अनिवार्य)	(22300595)
01, Salaries			2,60,73	3,44,38	4,50,74	3,82,26		01, वेतन	
06, Telephone, Electricity and Water Charges			1,96	3,10	2,64	3,10		06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	
10, Contractual Services			..	1	1	1		10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses			88	1,00	60	1,00		11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses			7,63	9,27	9,27	8,55		13, कार्यालयीन खर्च	
17, Computer Expenses			76	1,66	1,66	1,74		17, संगणक खर्च	

Industries,Energy,Labour And Mining Department / उद्योग, ऊर्जा ,कामगार व खनिकर्म विभाग

Demand No. K-4 / मागणी क्रमांक के -4

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description		प्रत्यक्ष रकमा 2022-2023 Actuals 2022-2023	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2023-2024 Budget Estimates 2023-2024	सुधारित अंदाज 2023-2024 Revised Estimates 2023-2024	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2024-2025 Budget Estimates 2024-2025	तपशील	
Total-(00)(01)		2,71,96	3,59,42	4,64,92	3,96,66	एकूण-(00)(01)	
(00)(02) Charges in connection with Employees Provident Fund and other Acts. (Committed)	(22300612)					(00)(02) कामगार भविष्यनिर्वाह निधी व इतर अधिनियम यासंबंधीचे खर्च(अनिवार्य)	(22300612)
01, Salaries		67,78	97,85	88,16	1,16,29	01, वेतन	
06, Telephone, Electricity and Water Charges		1,32	3,00	3,00	3,00	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	
10, Contractual Services		..	1	1	1	10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses		..	47	47	49	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses		1,05	1,40	1,40	1,47	13, कार्यालयीन खर्च	
17, Computer Expenses		..	98	98	1,03	17, संगणक खर्च	
Total-(00)(02)		70,15	1,03,71	94,02	1,22,29	एकूण-(00)(02)	
(00)(03) Preparation of Consumer Price Index Number.(Committed)	(22300621)					(00)(03) ग्राहक किंमत निर्देशांक तयार करणे(अनिवार्य)	(22300621)
01, Salaries		1,15,01	1,51,62	1,44,04	1,45,00	01, वेतन	
10, Contractual Services		..	1	1	1	10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses		8	3	1	10	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses		..	5	1	5	13, कार्यालयीन खर्च	
Total-(00)(03)		1,15,09	1,51,71	1,44,07	1,45,16	एकूण-(00)(03)	
(00)(04) Development Commissioner(Unorganised Labour) (Committed)	(22301341)					(00)(04) विकास आयुक्त (असंघटित कामगार)(अनिवार्य)	(22301341)
01, Salaries		29,18	75,32	65,53	75,32	01, वेतन	
03, Overtime Allowances		..	60	1	60	03, अतिकालिक भत्ता	
06, Telephone, Electricity and Water Charges		..	1,00	60	1,00	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	
10, Contractual Services		2,21	6,00	4,80	6,00	10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses		24	2,54	1,52	2,67	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses		4,03	11,06	5,11,06	15,61	13, कार्यालयीन खर्च	

७९

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description		प्रत्यक्ष रकमा 2022-2023 Actuals 2022-2023	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2023-2024 Budget Estimates 2023-2024	सुधारित अंदाज 2023-2024 Revised Estimates 2023-2024	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2024-2025 Budget Estimates 2024-2025	तपशील	
14, Rent, Rates and Taxes		60,21	70,00	63,00	70,00	14, भाडेपट्टी व कर	
16, Publications		..	10	7	10	16, प्रकाशने	
17, Computer Expenses		5	5,00	3,00	5,00	17, संगणक खर्च	
Total-(00)(04)		95,92	1,71,62	6,49,59	1,76,30	एकूण-(00)(04)	
(00)(05) Fund for Pradhikaran for un-organised Labour(Scheme)	(22301368)					(00)(05) असंघटित कामगार प्राधिकरणाकरिता निधी(कार्यक्रम)	(22301368)
50, Other Charges		..	1	1	1	50, इतर खर्च	
(00)(06) Payment of Premium of Janashree Vima Yojana for Un-Organised Labour. (Scheme)	(22301377)					(00)(06) असंघटित कामगारांसाठी जनश्री विमा योजनेच्या विम्याचे हप्ते प्रदान करणे(कार्यक्रम)	(22301377)
50, Other Charges		..	1	1	1	50, इतर खर्च	
(00)(08) Payment of installments of Rashtriya Swasthya Bima Yojna for unorganised labour under BPL (State Share 25%)(Scheme)	(22305022)					(00)(08) दारिद्य रेषेखालील असंघटित कामगारांकरिता राष्ट्रीय स्वास्थ्य विमा योजनेचे हप्ते प्रदान करणे (राज्य हिस्सा-25 टक्के) (कार्यक्रम)	(22305022)
50, Other Charges		..	75,00	52,50	75,00	50, इतर खर्च	
(00)(11) Grant-in-aid to Gharelu Kamgar Welfare Board.(Scheme)	(22305345)					(00)(11) घरेलु कामगार कल्याण मंडळाला सहायक अनुदान(कार्यक्रम)	(22305345)
31, Grants-in-aid(Non-Salary)		..	49,19,98	24,43,99	24,50,00	31, सहायक अनुदाने (वेतनेतर)	
36, Grant-in-aid(Salary)		..	80,02	50,00	50,00	36, सहायक अनुदाने (वेतन)	
Total-(00)(11)		..	50,00,00	24,93,99	25,00,00	एकूण-(00)(11)	
(00)(14) Prevention of Child Labour Act,1986(Scheme)	(22305828)					(00)(14) बाल कामगार प्रतिबंध अधिनियम, 1986(कार्यक्रम)	(22305828)

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description		प्रत्यक्ष रकमा 2022-2023 Actuals 2022-2023	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2023-2024 Budget Estimates 2023-2024	सुधारित अंदाज 2023-2024 Revised Estimates 2023-2024	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2024-2025 Budget Estimates 2024-2025	तपशील	
26, Advertising and Publicity		9,28	3,75,00	2,62,50	3,75,00	26, जाहिरात व प्रसिद्धी	
Total-111 Voted		5,62,40	62,36,48	41,61,61	37,90,43	दत्तमत एकूण-111	
277, Education.						277, शिक्षण	
(00)						(00)	
(00)(01) Maharashtra Labour Institute,Mumbai.(Committed)	(22300639)					(00)(01) महाराष्ट्र कामगार संस्था, मुंबई(अनिवार्य)	(22300639)
01, Salaries		70,73	1,93,90	95,69	1,93,90	01, वेतन	
03, Overtime Allowances		..	5	4	20	03, अतिकालिक भत्ता	
06, Telephone, Electricity and Water Charges		91	5,00	4,50	5,00	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	
10, Contractual Services		3,01	14,00	12,60	60,00	10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses		7	44	31	46	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses		2,73	4,19	3,77	4,40	13, कार्यालयीन खर्च	
14, Rent, Rates and Taxes		..	20	18	20	14, भाडेपट्टी व कर	
16, Publications		15	40	28	40	16, प्रकाशने	
17, Computer Expenses		14	36	27	38	17, संगणक खर्च	
20, Other Administrative Expenses		..	50	35	50	20, इतर प्रशासकीय खर्च	
24, Petrol, Oil and Lubricants		..	1	1	3,00	24, पेट्रोल, तेल व वंगण	
26, Advertising and Publicity		46	3,00	2,10	3,00	26, जाहिरात व प्रसिद्धी	
27, Minor Works		..	1	1	1	27, लहान बांधकामे	
28, Professional Services		3,53	11,00	8,80	15,00	28, व्यावसायिक सेवा	
34, Scholarships/Stipends		..	1	1	1	34, शिष्यवृत्त्या/विद्यावेतने	
Total-(00)(01)		81,73	2,33,07	1,28,92	2,86,46	एकूण-(00)(01)	
(00)(02) Expansion of Labour Institute at Mumbai.(Committed)	(22300648)					(00)(02) मुंबई येथील कामगार संस्थेचा विस्तार(अनिवार्य)	(22300648)
01, Salaries		65,76	83,83	79,64	92,67	01, वेतन	
03, Overtime Allowances		6	13	10	25	03, अतिकालिक भत्ता	

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

८२

Description		प्रत्यक्ष रकमा 2022-2023 Actuals 2022-2023	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2023-2024 Budget Estimates 2023-2024	सुधारित अंदाज 2023-2024 Revised Estimates 2023-2024	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2024-2025 Budget Estimates 2024-2025	तपशील	
06, Telephone, Electricity and Water Charges		75	1,60	1,44	1,60	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	
10, Contractual Services		..	3,00	2,70	5,00	10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses		..	34	24	36	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses		1,52	1,80	1,62	2,89	13, कार्यालयीन खर्च	
17, Computer Expenses		9	23	17	24	17, संगणक खर्च	
26, Advertising and Publicity		..	15	11	15	26, जाहिरात व प्रसिद्धी	
Total-(00)(02)		68,18	91,08	86,02	1,03,16	एकूण-(00)(02)	
(00)(03) Rural Study centre in Maharashtra Insititute of Labour Studies.(Committed)	(22300657)					(00)(03) महाराष्ट्र श्रमविज्ञान संस्थेमधील ग्रामीण अध्ययनातील अभ्यासकेंद्र(अनिवार्य)	(22300657)
01, Salaries		34,00	61,40	53,42	61,40	01, वेतन	
03, Overtime Allowances		..	5	4	5	03, अतिकालिक भत्ता	
06, Telephone, Electricity and Water Charges		70	1,10	99	1,10	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	
10, Contractual Services		1,40	4,50	4,05	4,50	10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses		3	30	21	32	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses		74	89	80	93	13, कार्यालयीन खर्च	
16, Publications		4	50	35	50	16, प्रकाशने	
17, Computer Expenses		8	23	17	24	17, संगणक खर्च	
28, Professional Services		28	1,00	80	1,00	28, व्यावसायिक सेवा	
Total-(00)(03)		37,27	69,97	60,83	70,04	एकूण-(00)(03)	
(00)(04) Post Graduate Degree Course in Labour Studies at Regional Labour Institute, Nagpur(Committed)	(22300666)					(00)(04) प्रादेशिक कामगार संस्था,नागपूर येथे श्रमविज्ञान अध्ययनातील पदव्युत्तर पदवी पाठ्यक्रम(अनिवार्य)	(22300666)
.01, Salaries		58,77	87,97	76,53	97,65	01, वेतन	
02, Wages		56	62	62	65	02, मजुरी	
06, Telephone, Electricity and Water Charges		1,20	2,00	2,00	2,00	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	

Industries,Energy,Labour And Mining Department / उद्योग, ऊर्जा ,कामगार व खनिकर्म विभाग

Demand No. K-4 / मागणी क्रमांक के -4

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description			प्रत्यक्ष रकमा 2022-2023 Actuals 2022-2023	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2023-2024 Budget Estimates 2023-2024	सुधारित अंदाज 2023-2024 Revised Estimates 2023-2024	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2024-2025 Budget Estimates 2024-2025		तपशील	
10, Contractual Services			13,53	17,49	17,49	17,49		10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses			4	22	15	23		11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses			6,50	27,00	24,30	27,00		13, कार्यालयीन खर्च	
14, Rent, Rates and Taxes			3,47	5,00	4,50	10,00		14, भाडेपट्टी व कर	
16, Publications			12	50	35	2,00		16, प्रकाशने	
17, Computer Expenses			62	2,34	1,76	2,46		17, संगणक खर्च	
20, Other Administrative Expenses			..	10	7	15		20, इतर प्रशासकीय खर्च	
26, Advertising and Publicity			..	55	39	2,00		26, जाहिरात व प्रसिद्धी	
28, Professional Services			2,80	12,00	9,60	15,00		28, व्यावसायिक सेवा	
34, Scholarships/Stipends			..	1	1	1		34, शिष्यवृत्त्या/विद्यावेतने	
Total-(00)(04)			87,61	1,55,80	1,37,77	1,76,64		एकूण-(00)(04)	
(00)(12) Strengthening of Maharashtra Institute of Labour Studies (Scheme)		(22305801)						(00)(12) महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्थेचे बळकटीकरण(कार्यक्रम)	(22305801)
53, Major Works			1,14,81	2,00,00	1,20,74	1,00,00		53, मोठी बांधकामे	
Total-277	Voted		3,89,60	7,49,92	5,34,28	7,36,30	दत्तमत	एकूण-277	
800, Other Expenditure								800, इतर खर्च	
(00)								(00)	
(00)(05) Eradication of Child Labour Practice. (Scheme)		(22301401)						(00)(05) बालकामगार प्रथेचे उच्चाटन(कार्यक्रम)	(22301401)
50, Other Charges			2,86	15,00	10,50	15,00		50, इतर खर्च	
Total-800	Voted		2,86	15,00	10,50	15,00	दत्तमत	एकूण-800	
Total-01	Voted		222,69,08	386,89,36	361,62,05	441,96,09	दत्तमत	एकूण-01	

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

८२

Description			प्रत्यक्ष रकमा 2022-2023 Actuals 2022-2023	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2023-2024 Budget Estimates 2023-2024	सुधारित अंदाज 2023-2024 Revised Estimates 2023-2024	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2024-2025 Budget Estimates 2024-2025		तपशील	
02, Employment Service								02, सेवायोजन सेवा	
004, Research,Survey and Statistics								004, संशोधन, सर्वेक्षण व सांख्यिकी	
(00)								(00)	
(00)(01) Special Employment Programme for Educated Unemployed.(Committed)		(22300693)						(00)(01) सुशिक्षित बेरोजगारांसाठी विशेष सेवायोजन कार्यक्रम(अनिवार्य)	(22300693)
01, Salaries			10,34	13,40	11,66	13,86		01, वेतन	
06, Telephone, Electricity and Water Charges			..	5	5	5		06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	
10, Contractual Services			..	1	1	1		10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses			..	10	7	10		11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses			..	5	5	6		13, कार्यालयीन खर्च	
Total-(00)(01)			10,34	13,61	11,84	14,08		एकूण-(00)(01)	
Total-004	Voted		10,34	13,61	11,84	14,08	दत्तमत	एकूण-004	
Gross Total-2230, Labour, Employment and Skill Development	Voted		222,79,42	387,02,97	361,73,89	442,10,17	दत्तमत	स्थूल बेरीज-2230, कामगार, सेवायोजन व कौशल्य विकास	
III-Details of Recoveris								**तीन-वसुलीच्या रकमांचा तपशील**	
00								00	
911, Recoveries of overpayments								911, अतिप्रदानाची वसुली	
(00)								(00)	
(00)(01) Recovery of Overpayments(Committed)		(2230A085)						(00)(01) अतिप्रदानाची वसुली(अनिवार्य)	(2230ए085)
70, Deduct Recoveries			4,04,88	..	..	..		70, वजा-वसुली	
(00)(02) Recovery of Overpayments(Scheme)		(2230A094)						(00)(02) अतिप्रदानाची वसुली(कार्यक्रम)	(2230ए094)

Industries,Energy,Labour And Mining Department / उद्योग, ऊर्जा ,कामगार व खनिकर्म विभाग

Demand No. K-4 / मागणी क्रमांक के -4

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description		प्रत्यक्ष रकमा 2022-2023 Actuals 2022-2023	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2023-2024 Budget Estimates 2023-2024	सुधारित अंदाज 2023-2024 Revised Estimates 2023-2024	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2024-2025 Budget Estimates 2024-2025		तपशील
70, Deduct Recoveries		2,19,85	..	..	..		70, वजा-वसुली
Total-Deduct Recoveries	Voted	6,24,73	..	..	..	दत्तमत	एकूण-वजा-वसुली
Net Total-2230, Labour, Employment and Skill Development	Charged	..	..	..	..	भारित	निव्वळ बेरीज 2230, कामगार, सेवायोजन व कौशल्य विकास
	Voted	216,54,69	387,02,97	361,73,89	442,10,17	दत्तमत	
	Total-	216,54,69	387,02,97	361,73,89	442,10,17	एकूण-	

(शा.म.मु) एच ४१७-१३ (५५-७-२०२२)

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description			प्रत्यक्ष रकमा 2022-2023 Actuals 2022-2023	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2023-2024 Budget Estimates 2023-2024	सुधारित अंदाज 2023-2024 Revised Estimates 2023-2024	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2024-2025 Budget Estimates 2024-2025		तपशील	
2235, Social Security and Welfare								**2235, सामाजिक सुरक्षा व कल्याण**	
I-Summary								**एक-सारांश**	
00,								00,	
60, Other Social Security and Welfare Programmes								60, इतर सामाजिक सुरक्षा व कल्याण कार्यक्रम	
104, Deposit Linked Insurance Scheme-Government Provident Fund	Voted		14,40	24,00	24,00	19,10	दत्तमत	104, ठेव संलग्न विमा योजना-शासकीय भविष्य निर्वाह निधी	
Total-60	Voted		14,40	24,00	24,00	19,10	दत्तमत	एकूण-60	
Gross Total-	Voted		14,40	24,00	24,00	19,10	दत्तमत	स्थूल बेरीज	
II-Details								**दोन-तपशील**	
60, Other Social Security and Welfare Programmes								60, इतर सामाजिक सुरक्षा व कल्याण कार्यक्रम	
104, Deposit Linked Insurance Scheme-Government Provident Fund								104, ठेव संलग्न विमा योजना-शासकीय भविष्य निर्वाह निधी	
(00)								(00)	
(00)(01) Payment against Deposit Linked Insurance Scheme.(Committed)		(22350632)						(00)(01) ठेव संलग्न विमा योजनेसाठी प्रदाने(अनिवार्य)	(22350632)
50, Other Charges			14,40	24,00	24,00	19,10		50, इतर खर्च	
Total-104	Voted		14,40	24,00	24,00	19,10	दत्तमत	एकूण-104	
Gross Total-2235, Social Security and Welfare	Voted		14,40	24,00	24,00	19,10	दत्तमत	स्थूल बेरीज-2235, सामाजिक सुरक्षा व कल्याण	

८६

Industries,Energy,Labour And Mining Department / उद्योग, ऊर्जा ,कामगार व खनिकर्म विभाग

Demand No. K-5 / मागणी क्रमांक के -5

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description		प्रत्यक्ष रकमा 2022-2023 Actuals 2022-2023	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2023-2024 Budget Estimates 2023-2024	सुधारित अंदाज 2023-2024 Revised Estimates 2023-2024	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2024-2025 Budget Estimates 2024-2025		तपशील	
III-Details of Recoveris							**तीन-वसुलीच्या रकमांचा तपशील**	
00							00	
911, Recoveries of Overpayments							911, अतिप्रदानांची वसुली	
(00)							(00)	
(00)(01) Recovery of Overpayments(Committed)	(2235B657)						(00)(01) अतिप्रदानाची वसुली(अनिवार्य)	(2235बी657)
70, Deduct Recoveries		..	..	..	..		70, वजा-वसुली	
Net Total-2235, Social Security and Welfare	Charged	..	..	..	..	भारित	निव्वळ बेरीज 2235, सामाजिक सुरक्षा व कल्याण	
	Voted	14,40	24,00	24,00	19,10	दत्तमत		
	Total-	14,40	24,00	24,00	19,10	एकूण-		

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description			प्रत्यक्ष रकमा 2022-2023 Actuals 2022-2023	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2023-2024 Budget Estimates 2023-2024	सुधारित अंदाज 2023-2024 Revised Estimates 2023-2024	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2024-2025 Budget Estimates 2024-2025		तपशील	
3451, Secretariat-Economic Services								**3451, सचिवालयीन-आर्थिक सेवा**	
I-Summary								**एक-सारांश**	
00, 003, Training	Voted		20,45	47,00	32,90	25,00	दत्तमत	00, 003, प्रशिक्षण	
090, Secretariat	Voted		23,17,55	32,21,63	33,25,69	31,07,62	दत्तमत	090, सचिवालय	
Gross Total-	Voted		23,38,00	32,68,63	33,58,59	31,32,62	दत्तमत	स्थूल बेरीज	
II-Details								**दोन-तपशील**	
00								00	
003, Training								003, प्रशिक्षण	
(00)								(00)	
(00)(01) Trainning to Government Employees(Scheme)		(34512891)						(00)(01) शासकीय कर्मचा-यांना प्रशिक्षण.(कार्यक्रम)	(34512891)
20, Other Administrative Expenses			20,45	47,00	32,90	25,00		20, इतर प्रशासकीय खर्च	
Total-003	Voted		20,45	47,00	32,90	25,00	दत्तमत	एकूण-003	
090, Secretariat								090, सचिवालय	
(00)								(00)	
(00)(01) Industries, Energy, Labour and Mining Department(Committed)		(34510073)						(00)(01) उद्योग, ऊर्जा, कामगार व खनिकर्म विभाग(अनिवार्य)	(34510073)
01, Salaries			22,03,82	29,59,89	25,75,10	28,40,00		01, वेतन	
03, Overtime Allowances			27	1,05	84	1,05		03, अतिकालिक भत्ता	
06, Telephone, Electricity and Water Charges			3,23	6,00	3,86	6,00		06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	
10, Contractual Services			29,35	40,00	40,00	40,00		10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses			16,36	30,00	30,00	30,00		11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
12, Foreign Travel Expenses			..	6,00	4,20	6,00		12, विदेश प्रवास खर्च	

22

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description			प्रत्यक्ष रकमा 2022-2023 Actuals 2022-2023	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2023-2024 Budget Estimates 2023-2024	सुधारित अंदाज 2023-2024 Revised Estimates 2023-2024	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2024-2025 Budget Estimates 2024-2025		तपशील	
13, Office Expenses			45,91	71,07	5,66,52	74,62		13, कार्यालयीन खर्च	
17, Computer Expenses			6,03	6,62	6,62	6,95		17, संगणक खर्च	
20, Other Administrative Expenses			3,20	8,00	5,60	8,00		20, इतर प्रशासकीय खर्च	
26, Advertising and Publicity			4	5,00	6,55	5,00		26, जाहिरात व प्रसिद्धी	
28, Professional Services			6,88	8,00	6,40	10,00		28, व्यावसायिक सेवा	
Total-(00)(01)			23,15,09	31,41,63	32,45,69	30,27,62		एकूण-(00)(01)	
(00)(05) Implementation of E goverenance project.(Scheme)		(34512728)						(00)(05) इ-गव्हर्नन्स प्रकल्पाची अंमलबजावणी(कार्यक्रम)	(34512728)
17, Computer Expenses			2,46	80,00	80,00	80,00		17, संगणक खर्च	
Total-090	Voted		23,17,55	32,21,63	33,25,69	31,07,62	दत्तमत	एकूण-090	
Gross Total-3451, Secretariat-Economic Services	Voted		23,38,00	32,68,63	33,58,59	31,32,62	दत्तमत	स्थूल बेरीज-3451, सचिवालयीन-आर्थिक सेवा	
III-Details of Recoveris								**तीन-वसुलीच्या रकमांचा तपशील**	
00								00	
911, Recoveries of Overpayments								911, अतिप्रदानांची वसुली	
(00)								(00)	
(00)(01) Recovery of Overpayments(Committed)		(34513223)						(00)(01) अतिप्रदानाची वसुली(अनिवार्य)	(34513223)
70, Deduct Recoveries			..	..	..	..		70, वजा-वसुली	
(00)(02) Recovery of Overpayments(Scheme)		(34513232)						(00)(02) अतिप्रदानाची वसुली(कार्यक्रम)	(34513232)
70, Deduct Recoveries			..	..	..	..		70, वजा-वसुली	

८९

(Rs. In Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description			प्रत्यक्ष रकमा 2022-2023 Actuals 2022-2023	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2023-2024 Budget Estimates 2023-2024	सुधारित अंदाज 2023-2024 Revised Estimates 2023-2024	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2024-2025 Budget Estimates 2024-2025		तपशील	
7610, Loans to Government Servants etc								**7610, शासकीय कर्मचारी इत्यादींना कर्जे**	
I-Summary								**एक-सारांश**	
00, 201, House Building Advances	Voted		10,89,48	11,35,04	11,35,04	14,18,80	दत्तमत	00, 201, घरबांधणी अग्रिमे	
202, Advances for Purchase of Motor Conveyances	Voted		2,80	32,35	32,35	50,00	दत्तमत	202, मोटार वाहन खरेदीसाठी अग्रिमे	
203, Advances for purchase of other Conveyances	Voted		..	1	1	19	दत्तमत	203, इतर वाहने खरेदी अग्रिमे	
204, Advances for Purchase of Computers	Voted		3,20	20,20	20,20	12,40	दत्तमत	204, संगणक खरेदीसाठी अग्रिमे	
Gross Total-	Voted		10,95,48	11,87,60	11,87,60	14,81,39	दत्तमत	स्थूल बेरीज	
II-Details								**दोन-तपशील**	
00 201, House Building Advances (00)								00 201, घरबांधणी अग्रिमे (00)	
(00)(01) House Building Advances.(Committed)		(76100514)						(00)(01) घरबांधणी अग्रिमे(अनिवार्य)	(76100514)
55, Loans and Advances			10,89,48	11,35,04	11,35,04	14,18,80		55, कर्जे व आगाऊ रकमा	
Total-201	Voted		10,89,48	11,35,04	11,35,04	14,18,80	दत्तमत	एकूण-201	
202, Advances for Purchase of Motor Conveyances (00)								202, मोटार वाहन खरेदीसाठी अग्रिमे (00)	
(00)(01) Advances for purchase of Motor Conveyances.(Committed)		(76100523)						(00)(01) मोटार वाहनाच्या खरेदीसाठी अग्रिमे(अनिवार्य)	(76100523)

Industries,Energy,Labour And Mining Department / उद्योग, ऊर्जा ,कामगार व खनिकर्म विभाग

Demand No. K-13 / मागणी क्रमांक के -13

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description		प्रत्यक्ष रकमा 2022-2023 Actuals 2022-2023	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2023-2024 Budget Estimates 2023-2024	सुधारित अंदाज 2023-2024 Revised Estimates 2023-2024	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2024-2025 Budget Estimates 2024-2025	तपशील	
55, Loans and Advances		2,80	32,35	32,35	50,00	55, कर्जे व आगाऊ रकमा	
Total-202	Voted	2,80	32,35	32,35	50,00	दत्तमत एकूण-202	
203, Advances for purchase of other Conveyances						203, इतर वाहने खरेदी अग्रिमे	
(00)						(00)	
(00)(01) Advances for purchase of Other Conveyances.(Committed)	(76100532)					(00)(01) इतर वाहनांच्या खरेदीसाठी अग्रिमे(अनिवार्य)	(76100532)
55, Loans and Advances		..	1	1	19	55, कर्जे व आगाऊ रकमा	
Total-203	Voted	..	1	1	19	दत्तमत एकूण-203	
204, Advances for Purchase of Computers						204, संगणक खरेदीसाठी अग्रिमे	
(00)						(00)	
(00)(01) Advance for purchase of Computers.(Committed)	(76101806)					(00)(01) संगणक खरेदीसाठी अग्रिमे(अनिवार्य)	(76101806)
55, Loans and Advances		3,20	20,20	20,20	12,40	55, कर्जे व आगाऊ रकमा	
Total-204	Voted	3,20	20,20	20,20	12,40	दत्तमत एकूण-204	
Gross Total-7610, Loans to Government Servants etc	Voted	10,95,48	11,87,60	11,87,60	14,81,39	दत्तमत स्थूल बेरीज-7610, शासकीय कर्मचारी इत्यादींना कर्जे	
	Charged	..	..	..	..	भारित	

Industries,Energy,Labour And Mining Department / उद्योग, ऊर्जा ,कामगार व खनिकर्म विभाग

Demand No. K-13 / मागणी क्रमांक के -13

(Rs. In Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description		प्रत्यक्ष रकमा 2022-2023 Actuals 2022-2023	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2023-2024 Budget Estimates 2023-2024	सुधारित अंदाज 2023-2024 Revised Estimates 2023-2024	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2024-2025 Budget Estimates 2024-2025		तपशील
Net Total-7610, Loans to Government Servants etc							निव्वळ बेरीज 7610, शासकीय कर्मचारी इत्यादींना कर्जे
	Voted	10,95,48	11,87,60	11,87,60	14,81,39	दत्तमत	
	Total-	10,95,48	11,87,60	11,87,60	14,81,39	एकूण-	

शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई